

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

GRAFİK ANA SANAT DALI

**ORTA ÇAĞ AVRUPA EL YAZMALARINDAKİ İLLÜSTRASYONLARIN ÇİZGİ
ROMAN SANATINA UYARLANMASI VE BİR ÇİZGİ ROMAN UYGULAMASI**

Bayram BOZHÜYÜK

SANAT ÇALIŞMASI RAPORU

Ankara, 2020

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

GRAFİK ANA SANAT DALI

ORTA ÇAĞ AVRUPA EL YAZMALARINDAKİ İLLÜSTRASYONLARIN ÇİZGİ
ROMAN SANATINA UYARLANMASI VE BİR ÇİZGİ ROMAN UYGULAMASI

Bayram BOZHÜYÜK

SANAT ÇALIŞMASI RAPORU

Ankara, 2020

ORTA ÇAĞ AVRUPA EL YAZMALARINDAKİ İLLÜSTRASYONLARIN ÇİZGİ ROMAN SANATINA UYARLANMASI VE BİR ÇİZGİ ROMAN UYGULAMASI

Danışman: Doç. Elif ERGEN

Yazar: Bayram BOZHÜYÜK

ÖZ

İllüstrasyonlar, kitaplardaki anlatımın pekişmesine yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Kitap illüstrasyonu yapımının kökenleri ise Orta Çağ'a kadar dayanmaktadır. Orta Çağ'daki Avrupa el yazmalarındaki minyatürler kitaplardaki olayların anlatımına hem yardımcı olmuştur, hem de sayfa tasarımlarının estetik birer ögesi olarak kullanılmıştır. Bazı Orta Çağ Avrupa el yazmalarının sayfa tasarımlarındaki illüstrasyonları incelendiğinde çizgi romanın atası kabul edilebilecek bulgulara ulaşılmaktadır. Bu bilginin bize göstermiş olduğu örnekler doğrultusunda günümüz çizgi romanın kökenini Orta Çağ minyatürlerinde aramamız gerekliliğini ortaya koymaktadır. Orta Çağ'dan sonra bazı sanat akımlarıyla ve ideolojik propaganda amaçlı tasarımlarla uğraşan insanlar, Orta Çağ'ın resimsel estetiğini referans alarak eserler üretmişlerdir. Ayrıca 21. yüzyılda çağdaş sanatçılar bazı Orta Çağ imgelerini kullanmaktadırlar.

Bu tez çalışmasında öncelikle, Orta Çağ Avrupa minyatürlerinin gelişimi ve grafik tasarım ile ilişkisi anlatılmıştır. Orta Çağ Avrupa'sındaki estetik üslup, el yazmaları ve kültürel yapı incelenmiştir. Daha sonra çizgi roman sanatının kökenleri ve üretim yöntemleri incelenmiştir. Yüzyıllar önce yapılmış olan el yazmalarındaki minyatürlerin, dijital ortama taşınan ve çağdaş baskı teknikleriyle üretilen örnekleri araştırılmıştır. Ayrıca çizgi roman sanatının gelişiminde minyatür sanatının etkisi örneklerle anlatılmıştır. Uygulama çalışması olarak Orta Çağ Avrupa el yazmalarındaki minyatürlerde kullanılan üslup ile günümüz çizgi roman tekniklerinin bir araya getirilmesi ve seçilmiş bir eserin resimlemesi yapılmıştır. Bu sayede minyatürlerin modern üsluplarla çizgi roman üretiminde yer alması amaçlanmıştır. Orta Çağ Avrupa minyatür üslubu günümüz çizgi romancılığında yeni bir görsel ifade şekli olarak kullanılmalı mıdır? Sorusunun cevabı aranarak sonuçları bu tezde ortaya konulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çizgi roman, orta çağ, minyatür, illüstrasyon, el yazmaları, grafik tasarım.

ADAPTATION OF THE ILLUSTRATIONS IN MEDIEVAL EUROPEAN MANUSCRIPTS TO GRAPHIC NOVELS AND MAKE OF A GRAPHIC NOVEL

Advisor: Assoc. Prof. Elif ERGEN

Author: Bayram BOZHÜYÜK

ABSTRACT

It is a known fact that illustrations prepared for the texts in the books help to strengthen further narration. The origins of the book illustrations date back to the Middle Ages. Miniatures in European manuscripts in the Middle Ages both helped to explain the events in the books and were used as aesthetic elements of page designs. When the illustrations in the page designs of some Medieval European illuminated manuscripts are examined, the information that they can be accepted as the ancestor of comic book is reached. In line with the purpose that this knowledge has shown us, it reveals the necessity of searching the origins of contemporary comics in medieval illuminated manuscripts. After the Middle Ages, some art movements and ideological propaganda designs were produced with reference to the pictorial aesthetics of the Middle Ages. Also, contemporary artists use some medieval images in the 21st century.

In this thesis, first of all, the relationship between miniature and graphic design is explained. Aesthetic style, manuscripts and cultural structure in medieval Europe are examined. Then, the origins and production methods of comics are examined. The examples of miniatures in the illuminated manuscripts, which were made centuries ago, were transferred to digital media and produced with contemporary printing techniques. As a method, the style of miniatures in medieval European illuminated manuscripts and contemporary comic book technique were brought together to illustrate a selected work. In this way, the use of miniatures in the production of comics was aimed. For this purpose, should medieval European miniature style be used as a new form of visual expression in contemporary comics? The answer of the question was searched and the results were put forward in this thesis.

Keywords: Graphic novel, medieval, miniature, illustration, illuminated manuscripts, graphic design.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, iki yıldan fazla bir süredir değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisiyle çalışmaktan keyif aldığım, saygıdeğer danışman hocam; Sn. Doç. Elif ERGEN'e, tavsiyeleri ve bilgisiyle yardımcı olan Sn. Doç. Armağan GÖKÇEARSLAN hocama, destekleriyle beni aydınlatan Sn. Doç. Müge Burcu ŞEN ve Sn. Doç. Tevfik İnanç İLİSULU Sn. Prof. Dr. Nadire Şule ATILGAN hocalarıma, bana çalışmamda manevi desteğini esirgemeyip, grafik mesleğini sevdiren babam Sn. Mustafa Nazmi BOZHÜYÜK'e ve özellikle yaşamakta olduğumuz tarihe geçecek Covid 19 salgınında, çalışma süresince bana destek olan değerli eşim Sn. Gamze BOZHÜYÜK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ankara 2020

Bayram BOZHÜYÜK

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	iv
GÖRSEL DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MİNYATÜR VE MİNYATÜRÜN GRAFİK ANLATIM TEKNİĞİNDEKİ YERİ	4
1.1. Resim ve Yazı İlişkisinin Tarihsel Gelişimi	4
1.2. İllüstrasyon	8
1.2.1. Minyatür	13
2. BÖLÜM: ORTA ÇAĞ’DA AVRUPA ve EL YAZMALARININ ÜRETİM ŞEKLİ	20
2.1. Avrupa’da Orta Çağ’ın Başlangıcı ve Genel Hatlarıyla Orta Çağ	20
2.2. Orta Çağ Avrupa’sında Estetik	22
2.3. Orta Çağ Avrupa Sanatında Tasvir	27
2.3.1. Göçler Dönemi Sanatında Tasvir	31
2.3.2. Karolenj Dönemi Sanatında Tasvir	32
2.3.3. Otto Dönemi Sanatında Tasvir	35
2.3.4. Romanesk Dönemi Sanatında Tasvir	37
2.3.5. Gotik Dönem Sanatında Tasvir	40
2.4. Orta Çağ Avrupa Minyatür Yapımcılığı	46
2.4.1. Minyatür Üretiminde Malzeme Kullanımı	47
2.4.1.1. Papirüs	47
2.4.1.2. Parşömen	48
2.4.1.3. Kağıt.....	49
2.4.1.4. Cam	49
2.4.1.5. Ahşap	50
2.4.2. Geleneksel Resimleme Teknikleri	51
2.4.3. Yazı, Süsleme ve Sayfa Düzeni	54
2.5. Orta Çağ Sonrası Orta Çağ Sanatına Bakış	56
2.5.1. Orta Çağ Tasvirlerinin Grafik Tasarımda Kullanılması	58
2.5.1.1. Medievalizm (Orta Çağcılık)	58

3. BÖLÜM: ÇİZGİ ROMAN SANATI	72
3.1. Çizgi Romanın Yapısı	72
3.1.1. Çizgi Roman Senaryosunda Hareket ve Zamanlama İlişkisi	73
3.1.2. Paneller ve Yerleşim	76
3.1.3. Yazı, Sesler ve Konuşma	79
3.2. Çizgi Roman Üretimi	81
3.3. Çizgi Romanda Üsluplar	84
4. BÖLÜM: MİNYATÜR'ÜN ÇİZGİ ROMAN SANATI İÇERİSİNDE YORUMLANMASI VE MİNYATÜR İLE ÇİZGİ ROMAN ARASINDAKİ BENZERLİKLER	96
5. BÖLÜM: UYGULAMA ÖRNEĞİ	112
5.1. Tekniğin Anlatımı	112
5.1.1. Uygulamada Kullanılan Renkler.	112
5.1.2. Uygulamanın Konusu.	114
5.1.3. Çizimler.	117
5.1.4. Uygulama ve Paneller.	119
SONUÇ	131
KAYNAKLAR	134
ETİK BEYANI	155
Sanatta Yeterlik/Doktora Tezi/Sanat Çalışması Raporu Orijinallik Raporu	156
Master's/Proficiency in Art/PhD Thesis/ Art Work Report Originality Report	157
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	158

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1. British Museum’da sergilenen Sümer yazıtı örneği	4
Görsel 2. Ani Papirüsü	5
Görsel 3. Karkamış antik kentinde bulunmuş bir ortostat	6
Görsel 4. M.Ö. 570 yılına tarihlenen Perseus tasvirli korint seramik vazo	6
Görsel 5. M.S. 180 yılına tarihlenen Roma lahiti üzerindeki rölyef tasvirler	7
Görsel 6. Gu Kaizhi’nin Saray Kadınlarına Eğitmenlerin Nasihatleri isimli eseri	7
Görsel 7. Tarih öncesi canlılarının ve dinazorlar tasvirlerinin kullanıldığı bir ansiklopedi	10
Görsel 8. The New Yorker dergisinin Şubat 1925 ilk sayısının kapağı	11
Görsel 9. 15. yüzyılda İran’da hazırlanmış "İskender Sultan derlemesi" isimli el yazması kitap	15
Görsel 10. 15. yüzyıl sonlarında Floransa’da hazırlanmış "Saatlerin kitabı" isimli el yazması kitap.....	15
Görsel 11. Avrupa el yazması eserden gökyüzündeki İsa, doğu el yazması Zübbetü’t Tevarih’te İsa’nın göğe yükselişi	16
Görsel 12. Nuh’un gemisinin Avrupa tasvirleri.....	17
Görsel 13. Dede Korkut Kitabının iç sayfa örneği.....	18
Görsel 14. St. John incilindeki minyatürler.....	19
Görsel 15. Kemer ve pencere çizimlerinin dairesel izahı	23
Görsel 16. Hollanda ulusal kütüphanesinde bulunan "Çiçeklerin kitabı" isimli el yazması eserden grifon minyatürü	24
Görsel 17. Verona’da bulunan “Passio Sancti Georgii” isimli el yazması eserdeki Hristiyan azizi olan St. George’un mitolojik bir yaratık olan ejderha ile savaşı	25
Görsel 18. Filitosa Fransa’daki insan formlu menhir	28
Görsel 19. Katil tavşan tasvirli el yazması	29
Görsel 20. Sutton Hoo’da bulunmuş para kesesi ve üzerindeki figür ve motifler	29
Görsel 21. Stora Hammer Dikili taşı, Gotland/İsveç	30
Görsel 22. Got fibulası, Ortadaki Durrow el yazmasındaki kartal, Günümüz Alman devlet arması	30

Görsel 23. “Kodexs Argenteus”, Got diline çevrilmiş 6. yüzyıldan kalma el yazması.....	31
Görsel 24. Hristiyan ayin kitabı Gelasian Sacramentary	32
Görsel 25. Charlemagne takvimindeki minyatür örnekleri	33
Görsel 26. Charlemagne miniskülüne örnek, 9. Yüzyıl	34
Görsel 27. Utrecht Psalter’in sayfalarına bir örnek	35
Görsel 28. “Bern Physiologus” isimli el yazmasının sayfalarından	35
Görsel 29. Uta kodeksi. Kodeksin Meryem’e sunulması tasviri	36
Görsel 30. Bayeux Halısında, 1066 yılındaki Hastings savaşından sonra Normanların gözünden savaşı anlatan minyatürler ve süslemeler vardır.....	37
Görsel 31. Yargılama günü rölyefi	38
Görsel 32. St. Albans Zebur’unun süslemeleri başlangıç harfleri.....	38
Görsel 33. St Winchester incilindeki Davut’un yaşamı	39
Görsel 34. Augsburg katedralindeki vitray resimler	40
Görsel 35. Reims Katedrali	41
Görsel 36. Metz Katedralindeki garip varlıkların resimlenmesi	42
Görsel 37. Bitkisel süsleme ile tasarlanmış yaratıklar.	43
Görsel 38. Gotik biçim harfler. “Horae Beatae Mariae Virginis” (1525)	44
Görsel 39. “Très Belles Heures de Notre-Dame” sayfa örneği	44
Görsel 40. British Museum’daki 1340 yılında yazılmış “Luttrell Psalter” isimli eserdeki tasvirler	45
Görsel 41. 9. yüzyılda yaşamış Astronom Abu Ma’shar’ın el yazmasındaki dairesel yüzler, Rahip Vincent of Beauvais tarafından 15. yüzyılda hazırlanmış el yazmasından Ay ve güneşin yaratılışı tasviri	46
Görsel 42. Büyük Gregory tarafından yazılmış dua metninin papirüs örneği	48
Görsel 43. Paris Notre Dame Katedralinden vitray örneği	50
Görsel 44. British Museum’daki 14. yüzyıl Bizans ikonası “Triumph of Orthodoxy	51
Görsel 45. Bir minyatürün resimleme sürecini gösteren temsili anlatım	52
Görsel 46. John Talbot tarafından 15. yüzyılda hazırlanan “Talbot Shrewsbury” kitabındaki minyatürlerden örnek	53

Görsel 47. 12. yüzyılda hazırlanan “Speculum Virginum”dan ”Judith, Humilitas ve Jael tasvirleri	53
Görsel 48. Doğu minyatür sanatına görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Muhammet Salih Al Hüseyini’ye ait 17. yy. İran minyatüründen, Avrupa el yazmalarında görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Codex Manesse 14. yy. Zürih	53
Görsel 49. “Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial” isimli 14. yüzyıl el yazmasından Scriptorium tasvirli minyatür	54
Görsel 50. 14. yüzyıl İngiltere’de yazılmış “Gorleston Psalter”indeki el yazmalarının altındaki çizgiler	55
Görsel 51. Farklı initial örnekleri	56
Görsel 52. Ahşap üzerine tempera tekniğiyle yapılmış bir resim. Kutsal Bakire ve çarmıh’ta İsa. Giotto di Bondone (1262-1337)	57
Görsel 53. Pierre Marechal of Rouen (Rouen’li Pierre Marechal) ’in 1567 tarihli iskambil kağıdı çalışmaları	58
Görsel 54. William Blake’in şiir kitabının sayfalarından örnekler. “Songs of Innocence” isimli şiirin sayfa tasarımı	60
Görsel 55. Owen Jones tarafından 1861 yılında tasarımı yapılarak basılmış bir Zebur sayfası örneği	60
Görsel 56. “Dresses and decorations of the middle ages” kitabının sayfalarından örnekler	61
Görsel 57. 1894 yılında basılan “The Story of the Glittering Plain or the Land of Living Men” isimli kitabının sayfalarından örnekler	62
Görsel 58. 1904 yılında Percy Smith tarafından hazırlanmış bir kitap kapağı tasarımı	62
Görsel 59. Viyanalı tasarımcı Erwin Puchinger’in tasarlamış olduğu afiş, I. Dünya savaşında çarlık dönemi bir Rus afişi	63
Görsel 60. The New Yorker dergisinin II. Dünya savaşı temalı kapağı	64
Görsel 61. 1986 yılından İngiltere’de üretilmiş posta pulları	65
Görsel 62. 2005 Ursula Betka’nın tasarlamış olduğu Noel temalı posta pulları	65
Görsel 63: Ukrayna’da 2013 yılında yapılmış Tustan kültürünü yaşatma amaçlı bir Orta Çağ festivaline ait etkinlik görüntüsü ve minyatürlü afiş çalışması.	66
Görsel 64. 2017 yılına ait bir minyatür çalışması	67

Görsel 65. Çağdaş el yazmaları üreten kişisel bir web sayfası, Orta Çağ el yazmalarındaki motiflerin dijital vektörel halini satan bir web sayfası	67
Görsel 66. Minyatür tekniği kullanılarak yapımların yorumlanması. Star Wars., Game of Thrones	68
Görsel 67. “Shrek” filminin açılış kısmına örnek	68
Görsel 68. Paris, Disneyland’taki uyuyan güzel vitrayları	68
Görsel 69. 1986 Dünya Kupasında, Maradona’nın İngiltere’ye eliyle atmış olduğu golün Bayeux Halısı minyatürü uyarlaması	69
Görsel 70. Gilles Pivard ve Arthur Shelton’ın hazırlamış olduğu “The Bayeux Tapestry” isimli minyatürlü çizgi roman	69
Görsel 71. “Troisième testament” isimli çizgi romanın minyatürlerden oluşmuş panelleri	70
Görsel 72. Çizgilerin yarattığı hareket hislerine örnekler	74
Görsel 73. Çizgi romanda hızın ifade edilmesine örnekler	74
Görsel 74. Çizgi romanda zamanlama türleri	75
Görsel 75. Konuşma sırasında zamanlama	76
Görsel 76. Klasik çizgi roman panellerinde okuma sırasına göre yönler	77
Görsel 77. Storyboard çalışması	78
Görsel 78. Will Eisner’in belirlemiş olduğu panellerin odak noktalarında figür yerleşim şeması örneği ...	78
Görsel 79. Hareket ve duygu yapısına göre panel örnekleri	79
Görsel 80. Sesin yazınsal halde anlatımına örnek	80
Görsel 81. Sesin yazınsal halde anlatımına örnek	81
Görsel 82. Piksel ve vektör görüntülerin aralarındaki çözünürlük farkları	83
Görsel 83. David John Mazzucchelli’nin çizgi romanlar ve gerçeklik üzerine yaklaşımı	85
Görsel 84. Tenten karakteri ve çizgi romandaki diğer karakterler	86
Görsel 85. Brüksel’deki Herge Müzesi’nin girişi	87
Görsel 86. Asterix ve diğer Galyalıların Romalılarla mücadelesini anlatan bir çizgi roman paneli	87
Görsel 87. Lucky Luke ve çizgi romandaki diğer karakterler	88
Görsel 88. Tex isimli çizgi roman serisinin iç sayfalarına örnek	88

Görsel 89. Geleneksel japon resim örneği olan parşömene çizilmiş “Choju Giga”, “Heisei Tanuki Gassen Ponpoko” isimli 1994 yılı yapımı animede goblin geçit töreni	89
Görsel 90. Çeşitli Manga karakterlerine örnekler	90
Görsel 91. Osamu Tezuka’nın “Astroboy” isimli mangasından örnek.	91
Görsel 92. “Batman” çizgi romanındaki art deco etkiler	92
Görsel 93. “Young Romance” çizgi roman serisinde pop art etkiler	92
Görsel 94. Andy Warhol’un “Superman” ve “Dick Tracy” çalışmaları	93
Görsel 95. 1942 yılına ait “Superman” çizgi roman kapağı	94
Görsel 96. “Batman Ninja” isimli 2018 yapımı bir çizgi film	95
Görsel 97. Bayeux Halısı’ndan bir kısım	97
Görsel 98. Raimundus Lullus el yazması. Thomas Le Myésier’nin “Brevisculum Ex Artibus Raimundi Lulli Electum” el yazması (1321-1336)	98
Görsel 99. “Egerton Genesis” resimli kitabının sayfalarından	98
Görsel 100. “Legenda Aurea” resimli kitabının sayfalarından	99
Görsel 101. “Nicolas de Lyre” isimli kitabın sayfalarından	99
Görsel 102. Etienne Harding’s İncilinden bir kısım	100
Görsel 103. “Liber Floridus” isimli kitabın “Apocalypse” kısmının sayfalarından	101
Görsel 104. “Dit de Fauvain” isimli kitabın sayfalarından	102
Görsel 105. “Apocalypse” isimli kitabın sayfalarından	103
Görsel 106. “The Old English Hexateuch” isimli kitabın sayfalarından, “The Holkham Bible Picture Book” isimli el yazması kitabın sayfa örneği	104
Görsel 107. Giovanni Di Paolo’nun resimlemiş olduğu, Dante’nin “La Divina Commedia” isimli eseri ...	105
Görsel 108. “The Queen Mary Plaster” (1310-1320)	106
Görsel 109. “Apocalypse du Trinity College” isimli el yazmasının sayfalarından	106
Görsel 110. . Notre Dame katedralindeki “Kutsal Krallar” isimli vitray çalışmasından kesit	107
Görsel 111. Block Book örnekleri	108

Görsel 112. “Canticum Canticorum” isimli 15. yy. da Hollanda’da üretilmiş, Orta Çağ el yazması minyatür	109
Görsel 113. Solda: “Let not the World devide those whom Christ hath joined” isimli karikatür	110
Görsel 114. Theodore Mayerne’nin “Pictoria, sculptoria et quae subalternarum artium” isimli notlardan renkler.....	112
Görsel 115. "Traité des couleurs servant à la peinture à l’eau" eserin renk şemalarını gösteren sayfalarından bir örnek.	114
Görsel 116. "Traité des couleurs servant à la peinture à l’eau" eserindeki renklerin pantone şeması.	114
Görsel 117. Sol üstte “Saint Louis Bible”ndaki figürler, Sağ üstte “Golden Haggadah”, altta “Bible de Maciejowski”	117
Görsel 118. “Speculum Humanae Salvationis” (14. yüzyıl) isimli el yazmasındaki figür örnekleri.....	118
Görsel 119. Senaryo öncesi çizilmiş taslaklardan bazıları.	118
Görsel 120. Senaryo öncesi çizilmiş taslaklardan bazıları.	118
Görsel 121. Sayfa düzeni örneği. Çizgi romanın bütün sayfalarında zemin, bordürler, bitki motifleri ve panel çizgileri bu standartlarda kullanılmıştır.	119
Görsel 122. Maiandra GD font dizini.....	120
Görsel 123. P harfi initialinde Paris’in şehir arması kullanılmıştır.	120
Görsel 124. Normal görünüm (üstte) ile multiply görünümü (altta) arasındaki görüntü farkı.	121
Görsel 125. 1 ile 2. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	122
Görsel 126. 3 ile 4. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	123
Görsel 127. 5 ile 6. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	124
Görsel 128. 7 ile 8. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	125
Görsel 129. 9 ile 10. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	126
Görsel 130. 11 ile 12. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	127

Görsel 131. 13 ile 14. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	128
Görsel 132. 15 ile 16. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.....	129
Görsel 133. Kapak tasarımı.....	130

GİRİŞ

İllüstrasyon ve fotoğraf kullanımı günümüzde yazılı olayların anlatımlarının güçlendirilmesine destek olmaktadır. İllüstrasyonların metin içlerindeki görsel anlatım üsluplarının anlamayı kolaylaştırması ve ispat niteliği taşıması, insanlığın geçmiş sanat birikiminden gelen bir geleneğin devamıdır. “Resimli kitap” anlatısı biçiminin kökenlerinin en fazla Orta Çağ'da aranması gerekmektedir. Çünkü Orta Çağ'da günümüz toplumlarının kültür köklerinin temelleri atılmıştır. Farklı coğrafi bölgelerdeki insanların idari, ticari ve bilimsel işlerinde kullandıkları şeyler, inanışlarındaki, yaşayışlarındaki durumları resim, amblem ve sembollerle ifade etme şekillerinin temeli bu dönemde güçlendiği düşünülmektedir. Bu yüzden Orta Çağ grafik sanatlar için önemli bir devirdir. Ayrıca kâğıt ve farklı resimleme yüzeylerinin kullanımı Orta Çağ'da artmıştır. Özellikle kâğıdın yaygın kullanılması sayesinde eserler daha kolay taşınabilir ve üretilebilir bir hal almıştır. Orta Çağ sonrasındaki dönemlerde de matbaacılığın gelişmesi bilginin dolaşmasında ve çoğaltılmasında etkili olmuştur. Bu yüzden Orta Çağ'ı, grafik sanatlar açısından araştırmak ve öğrenmek (özellikle el yazmalarındaki illüstrasyonlar bakımından) bir gerekliliktir.

Orta Çağ Avrupa el yazmalarındaki sayfa düzeni içerisinde özellikle illüstrasyonlar hem konu anlatımının güçlenmesi için, hem de kitap içerisinde dekoratif tasarım elemanı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Avrupa el yazmalarındaki minyatürlerin ilk çizgi roman örnekleri olduğu da düşünülebilir. Bu tez, çizgi romanın ortaya çıkışında Orta Çağ'ın referans alınması gerekliliğini açıklamaya çalışmaktadır. Çizgi roman sanatının nasıl ortaya çıktığı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Konuya sadece resimsel tasvir anlayışıyla yaklaşılsa mağara resimleri, antik Mısır ve Mezopotamya rölyefleri, Roma trajan sütünü üzerindeki görseller gibi birçok eserin uzun uzadıya araştırılması gerekir. Buna ek olarak bazı fikirler arasında Richard Fenton Outcalt'ın "The Yellow Kid" isimli 1896 yılındaki çizimleri ilk çizgi roman ürünü olarak tanımlanmaktadır. 1897'den 1938 yılları arasındaki dönem, çizgi romanın “platinyum” dönemi diye adlandırılmıştır. Ümit Kireççi tarafından yazılan “Çizgi Roman Senaryosu” isimli kitapta “Çizgi roman 20. yüzyılda gazetelerde ve el ilanlarında basılan ilk çizgi bantlarla (strip) başlar” düşüncesi, yine ilk çizgi romanın İngiliz matbaacı ve psikopos William Hogarth'ın “Modern Moral Subjects” isimli eserine atıfta bulunan fikirler ve birçoğu çizgi roman denebilecek özellikteki anlatımların ilk ne zaman ortaya çıktığı hakkında net bir bilginin olmadığını göstermektedir. Halbuki Orta Çağ'da yazılı metinler için gereken deri üretimi, kâğıt

yapımı, ciltleme gibi vs. tekniklerin ortaya çıkması kitap içi illüstrasyonların da tarihini başlatmıştır. Amerikalı karikatürist ve çizgi romancı Scott McCloud'un "Understanding Comics, The Invisible Art" isimli kitabında çizgi romanın başlangıcı konusunda Antik Mısır papirüslerindeki tasvirleri, Amerikan yerlilerinin yapmış oldukları "8 Geyik Jaguar" isimli kodeksi, Orta Çağ'da üretilmiş "Bayeux Halısı" ve Orta Çağ el yazmalarını işaret etmektedir. James Bettley tarafından hazırlanan "Art of the Book: From Medieval Manuscript to Graphic Novel" isimli kitap ve "Superheroes, True Romance, Blood and Gore" isimli Biritsh Library tarafından 2014 yılında hazırlanmış sergi, çizgi roman geleneğinin Orta Çağ'a dayandığı fikrini güçlendirmektedir. Orta Çağ'a ait illüstrasyonların tekrar çağdaş anlayışa taşınması açısından ise "British Library, Vatican Library, France Historical Collections" gibi kurumların arşivlerini erişime açması illüstrasyonun geçmişi hakkında zengin kaynaklar sağlamaktadır. Dante'nin "İlahi Komedi" isimli eseri Priamo Della Quercia (1426-1467) tarafından çizilirken, yine Dante'nin aynı eserin cennet bölümü Giovanni Di Paolo (1403-1482) tarafından resmedilmiştir. Bu çizimler İlahi Komedi'de geçen olayların sahne sahne küçük kareler halinde resimlendiğini, tipik bir çizgi roman örneği olduğunu göstermektedir. Muhtemelen 11. yüzyılın ikinci çeyreğinde St Augustine Manastırı, Canterbury'de derlenen Cotton Claudius kütüphanesindenki "The Old English Hexateuch" isimli sakson el yazması eserdeki dini olaylar yine resimlerin kareler halinde işlenerek, metinlerin bazılarının resim içerisinde olduğu minyatürleri barındırmaktadır. "The Queen Mary Psalter" (1310-1320) isimli eserdeki tasvirler yine çizgi roman türü görünümüne sahiptir. Demek oluyor ki çizgi romanlar, insanlığın bilgiyi anlatış şeklinin resimsel tasvirler yoluyla görselleştirilmiş hali olmasının yanında sanayileşme öncesinde de varlığını sürdürmüştür. Bu fikirden yola çıkarak Orta Çağ el yazmalarının ilk çizgi roman örnekleri olduğu düşünülebilir.

Orta Çağ minyatür yapımını çağdaş çizgi roman teknikleriyle beraber kullanmanın öncesinde, Orta Çağ Avrupa'sının estetik yaklaşımını, düşünce yapısını, el yazmalarının hazırlanışını incelemek gerekmektedir. Bu yüzden tezin birinci bölümünde Orta Çağ'da illüstratif figürlerin ve sayfa düzenlerinin tasarlanmasındaki zihinsel arka planı ve geleneksel resimleme tekniklerini anlamak amacıyla Orta Çağ sanatı incelenmiştir. Araştırılan literatürde Umberto Eco tarafından yazılmış "Orta Çağ Estetiği", Jacques Le Goff'un "Orta Çağ Batı Uygarlığı", ikonografi çalışmaları ile, Jurgis Baltrusaitis'in Orta Çağ'ın zengin imgelem dünyasını anlatan "Düşsel Orta Çağ", Engin

Beksaç'ın “Orta Çağ Avrupa'sında Resim Sanatı”, Zeki Tez'in “Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi” isimli kitapları üzerinde durulmuştur.

Çizgi romanların kökeninin Orta Çağ minyatürlerinde aranması gerektiği fikrinin yanında; hem geleneksel üslupların korunmasında, hem de çizgi roman sanatına yeni bir üslup kazandırılması açısından minyatürlerin günümüze uyarlanması grafik sanatlar için bir zenginlik olacaktır. Çizgi roman bu yeni türle özellikle tarihsel dönemleri konu edinen eserlerin okuyucuların zihinlerinde canlanmasına daha fazla katkı sağlayacaktır. Hazırlanan tez çalışması ayrıca Orta Çağ el yazmalarındaki figürlerin çağdaş illüstratif eserlerde yer bulması ve yaşatılması gerekliliğini de savunmaktadır.

Sanatsal anlamda gelişimin yanında Orta Çağ'a geriye dönüşler toplumların kimliklerinin ve öz benliklerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Orta Çağ Avrupa el yazmalarındaki grafik öğelerin, Orta Çağ döneminden sonraki bazı dönemlerde de zaman zaman kullanıldığı görülmektedir. Bu fikirle matbaanın icadı sonrası dönemlerde el yazmalarının üretilmeye devam etmiştir. Ayrıca 19. yüzyıl başlarında sanayileşmenin getirmiş olduğu niteliksizliğe karşı “Arts and Crafts” hareketini savunan sanatçılar, Orta Çağ sanatlarını tekrar yöntem benimsemiştir. I. ve II. Dünya savaşlarında Avrupa ülkelerindeki tasarımcılar tarafından propaganda amaçlı üretilmiş afiş, kartpostal vs. grafik işlerinde toplumların geçmiş tarihlerindeki kahramanlıkların olduğu grafik çalışmalar hazırlanmıştır. 20. yüzyıl ortalarında meydana çıkan postmodernizm ve çağdaş sanat kavramları bakımından da Orta Çağ imgeleri 21. yüzyılda çeşitli tasarım alanlarında kendisine yer bulmaktadır. Paris, Disneyland içerisindeki “Uyuyan Güzel” masalının vitray çalışmaları da Orta Çağ minyatür üslubunun güncelle aktarılmasıdır. Ayrıca Orta Çağ Avrupa el yazmalarındaki eserlerin günümüzde dijital ortamlarda tekrar tasarlanabileceği, baskı ve animasyon halleriyle kullanılabileceğini gösteren örnekler mevcuttur. Yine bazı Ortaçağ Avrupa el yazmalarındaki karelenmiş ardışık anlatım sistemine sahip Ortaçağ Avrupa minyatürleri de mevcuttur. Bu fikirlerle yola çıkarak tezin beşinci bölümünde bilgisayar teknolojilerini kullanarak Ortaçağ Avrupa minyatürü stilinde çizgi roman yapılabilmesinin mümkün olduğunu ortaya koyacak bir çalışma hazırlanmak istenmiştir. Sonuç olarak Orta Çağ minyatürlerinin Çizgi roman sanatı kapsamında tekrar kullanılmasıyla yeni bir anlatım biçimi kazanması için Orta Çağ Avrupa el yazmalarındaki örneklerinin çizgi roman teknikleriyle yorumlanarak grafik sanatlar kapsamında değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM: MİNYATÜR VE MİNYATÜRÜN GRAFİK ANLATIM TEKNİĞİNDEKİ YERİ

1.1. Resim Ve Yazı İlişkisinin Tarihsel Gelişimi

Minyatürler, Orta Çağ'dan itibaren kitap içlerinde hazırlanan ve kitaplardaki metinlerin içeriğinin görsel olarak canlandırılmasında kullanılan illüstrasyonlardır. Fakat metin ve resim kullanımı çok daha eski zamanlara tarihlenmektedir. İnsanlığın olayları anlatma ihtiyacı tarih öncesi dönemlerde başlamaktadır. Lascaux ve Altamira gibi mağaralarının içlerinde ilk resim örnekleriyle karşılaşıldığı bilinmektedir. Mağaraların derin ışık görmeyen duvarlarında renkli hayvan resimleri ve av sahneleri bulunmuştur. Mağaraların karanlık ve sabit ısıli ortamı bu resimlerin binlerce yıl bozulmadan günümüze ulaşmasını sağlamıştır (Aksoy, 2012, s. 7). Orta Asyalı Türk kavimleri de yaşadıkları bölgelere tamga adı verilen petroglifler (Kaya üzeri resimleri) üretip bırakmışlardır. Tamgalar, savaşçı-göçebe Türk boylarında hayvanların çeşitli yerlerinde tanımlayıcı işaretler olarak görüldüğü gibi; Orta Asya, Avrasya steplerinde, Kafkaslarda kozmogonik, mitolojik, dinsel, ekonomik, kültürel anlamlar da içeren iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Enveroğlu 2005, s. 3). İnsanlığın bir şeyleri kayıt altına alma ihtiyacı yazı öncesi dönemlerde başlamış, yazının kullanılmasıyla da günümüze kadar uzanmıştır. Fakat insan yazıyı icat ettiğı dönemlerde sadece yazıyı kullanmamış resimsel ifadeleri de kullanmaya devam etmiştir. Resim ile yazılı metinlerin beraber kullanılmasının ilk örnekleri Mezopotamya uygarlıklarında görülmektedir.

Görsel 1. British Museum'da sergilenen Sümer yazıtı örneğı. Resim ve yazı beraber görülmektedir.

Erişim: 21.08.2019. <https://tinyurl.com/qmv6ahu>

Mezopotamya'daki ilk yazılı kil tabletlerin ortaya çıkarıldığı bu dönem, Uruk IV ve Cemdet Nasr kültür evrelerini kapsamaktadır. Diğer bir deyişle M.Ö. 3200-2800'lerde Mezopotamya' da dünyanın ilk resim yazısı keşfedilmiştir. Sümerce yazılmış olan bu kil tabletlerde sayı ve rakamlardan başka bir takım ev, barınak, çeşitli kaplar, koyun, keçi vb., çeşitli av hayvanları ve daha değişik canlı türleri de resmedilmiştir (Özgül, 2011, s. 404). Bu anlatıları Sümerler kil tabletlere kendilerinin icat ettiği çivi yazısı ile yazmışlardır. Bazı tabletlerde de metin ve konuyu anlatan resimler yan yana olacak şekilde hazırlanmıştır. Bu görüntü üretim geleneğine Sümer mühürlerinde de rastlanmaktadır.

Sümerler'den sonra sırasıyla bütün Mezopotamya medeniyetleri yazı ve resmin beraber kullanıldığı eserler meydana getirmişlerdir. Resim ve yazının beraber kullanıldığı eserler neredeyse bütün İlk Çağ uygarlıklarında görülmektedir. Mezopotamya'dan sonra Antik Mısır'daki hiyeroglif yazı sistemi ile resmin beraber kullanımı tapınak ve parşömenlerde karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 2. M.Ö. 1250 yılında hazırlandığı tahmin edilen ve Dünya'daki en eski elyazmalarından biri olan Ani Papirüsünün, Mısır Ölüler Kitabı'nda yer alan ve ölüm sonrası yaşamı anlatan kısımdan bir bölümün parçası. Erişim: 21.08.2019. <https://tinyurl.com/ue3bq3n>

Hititler Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'nun yerli halklarıyla karışmıştır. Özellikle Luvice Hitit hiyeroglif yazıtlarında kullanılan dil olmuştur. Anadolu'da ilk organize devleti kuran Hitit Uygarlığı'nın bırakmış olduğu eserlerde, resim ve metinlerin bir arada kullanılması görülebilmektedir. Genellikle ortostat denilen blok kayaların üzerindeki kabartmalarda örnekler görmek mümkündür.

Görsel 3. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen Gaziantep'teki Karkamış antik kentinde bulunmuş bir ortostat. Erişim: 21.08.2019. <https://tinyurl.com/ue4xm8w>

Antik Yunan ve Ege kavimlerinde örneklerine az da olsa rastlanan resim ve metin kullanımlı eserlerin arasında seramikler gelmektedir. Genellikle mitolojik karakterlerin ya da ünlü kişilerin betimlendiği olaylar vazo ve amforalarda yer almaktadır.

Görsel 4. M.Ö. 570 yılına tarihlenen Perseus tasvirli korint seramik vazo. Erişim: 21.08.2019. <https://tinyurl.com/szxfm3o>

Organize bir devlet anlayışını etkili bir şekilde uygulayan Roma İmparatorluğu hüküm sürdüğü bütün yerlerde kendi yazı sistemini kullanmış ve Latin harflerinin evrimleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Romalılar; lahitlerinde, anıt ve mimari yapılarında metin ve resmin birlikte kullanıldığı eserler bırakmışlardır.

Görsel 5. M.S. 180 yılına tarihlenen Roma lahiti üzerindeki rölyef tasvirler, The J. Paul Getty Müzesi.

Erişim: 21.08.2019. <https://tinyurl.com/u84rv37>

Çin ve Japon resimlerinin arka planı sıklıkla doğa konulu ve oldukça stilize halde idi (Tez, 2018, s. 154). Çünkü Çin resminde biçimsel açıdan bir özne olarak insan figürü, peyzaj resminden önce ortaya çıkmıştır. Konfüçyüs öğretisi yanında, Taoizm ve Budist öğretisi Çin resmini etkilemiştir. M.S. 4 yüzyılda yaşamış Gu Kaizhi isimli Çinli ressamın eserlerinde illüstratif betimlemelerin yanında metinsel anlatımlar da yer almıştır. Gu aynı zamanda şairdir ve kaligrafi ile de ilgilenmiştir. Bu sayede resim ve yazıya eserlerinde yer vermiştir. ("Admonitions of the Instructress", 2019). Gu ve onun gibi eski Çin'deki ressamların illüstrasyon tekniği ve figürlerin şekli özellikle de göz yapıları incelendiğinde Türk-İslam minyatürleriyle benzerlik gösterir. Bu yüzden Orta doğu ve Orta Asya minyatürlerinde Çin resim sanatının etkisi görülmektedir.

Görsel 6. Gu Kaizhi'nin Saray Kadınlarına Eğitmenlerin Nasihatleri isimli eseri, Biritish Museum. Erişim:

21.08.2019. <https://tinyurl.com/wn564tb>

İnsanlığın, yazının icadından İlk Çağın sonuna kadar yapmış olduğu eserler incelendiğinde yazı ve resmi beraber kullandığı görülmektedir. Hatta coğrafi açıdan birbirini az tanıyan ve farklı tarih aralıklarında yaşayan bu uygarlıklar aynı refleksi

göstererek resimli yazınsal ifadelere başvurmaları, resimli yazının kökenlerini bir kültüre veya medeniyete aitmiş gibi atıflarda bulunan düşüncelere karşı, resimli metin kullanımının insanlığın evrensel geleneği olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bu eserler incelendiğinde birçoğunda figürlerin anatomik yapılarının metinlere uyum sağlaması için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu da figüratif yapıda bozukluk ve figürlerde yanal ve sade profil duruşlarına yol açmıştır. Bu yüzden “minyatür” kelimesinin etimolojisini düşünmeden kökenlerinin nereden geldiği kime ait olduğu gibi konular tartışılmalıdır.

Konu anlatımlarında yazılarla beraber resimlerin kullanılması geleneği okuyucunun hayal gücüne katkıda bulunması ve olayları canlandırmasının yanında konunun anlaşılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Hatta resimle yazıların bir araya gelmesinin kartografi (haritacılık) biliminin ortaya çıkmasında da önemi bulunmaktadır.

1.2. İllüstrasyon

İllüstrasyon kelimesinin sözcük anlamı Latince kökenlidir. Bu konuda Elif Songür Dağ şunları yazmıştır:

“Anlatımın resimleştirilmiş hali olarak tanımlanabilen illüstrasyon sözcüğünün kökeni Latince “lustrare” sözcüğünden türemiştir, aydınlatmak ve anlaşılır hale getirmek demektir. Lustrare ise ışık ve parlaklık anlamındaki “lucere” kökünden türemiştir. İllüstrasyon, bir metni, bir durumu, bir kavramı anlaşılır hale getirmeye yardımcı olur. Zor metinlerin zihni açan bir eşlikçisi olabilir ya da eğitsel materyalleri daha kolay anlaşılır hale getirebilir” (Dağ, 2015, s. 11).

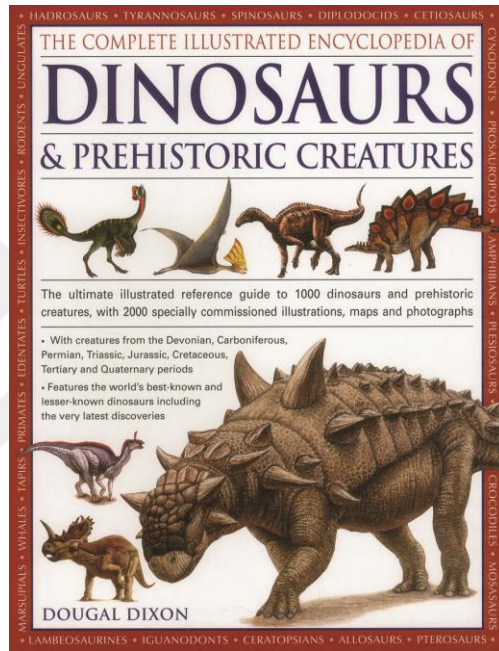
Başka bir tanımla; görsel iletişimin bir ögesi olan illüstrasyon; başlık slogan ya da metin gibi sözel unsurları görsel olarak betimleyen ya da yorumlayan bütün unsurların adıdır (Becer, 2005, s. 210). İllüstrasyon yapacak olan grafik tasarımcı genel kültür ve bilimsel bilgi konusunda donanımlı olmak zorundadır. Hangi bilimsel durum, olay, düşünce ya da edebi metnin illüstrasyonu yapılacaksa öncelikle araştırma yapılmalıdır. Bir grafik tasarım projesi, seçimler silsilesi olarak görülebilir. Bu seçimler ne kadar bilinçli olursa sonuç o kadar güçlü olacaktır. Araştırma, diğer araçların hepsinden çok, seçimlerinize bilinç katmak için gereken derinlikli bilgiyi kazanmamıza, en uygun kararların verilmesine yardımcı olur (Leonard ve Ambrose, 2015, s. 10). Aksi takdirde zihinde canlandırılan biçim veya yerleşim doğru bir mesajı iletmemiş olacaktır. Bu yüzden illüstrasyonu salt resimden ayıran en önemli özellik barındırmış olduğu araştırma sayesinde izleyiciye bilgi vermeyi amaçlamasıdır.

İllüstrasyon bilginin anlaşılmasının yanında bir durumu ikna edici özelliği de bulunmaktadır. Bu anlamda illüstrasyon fotoğraf makinesinin icadından önce çeşitli yayın materyalleri içerisinde haber amaçlı da kullanılmıştır. Aynı zamanda illüstrasyon günümüzde görüntüsü olmayan durumları anlatmak için kullanılmaya devam etmektedir. Genellikle haber niteliği taşıyan belgelerde illüstrasyona yer verilmektedir. Haber niteliği taşıyan konularda illüstrasyon yazıyla beraber kullanılır. Fakat ister kitap, ister haber metni ya da reklam kampanyası olsun illüstrasyon yazılan bilgiye destek olmak amaçlı hazırlanmaktadır.

İllüstrasyonun kullanıldığı en önemli alanlardan birisi ise bilimsel anlatımlardır. Özellikle mekanik, tıp, botanik, arkeoloji, coğrafya ve zooloji gibi görüntü odaklı birçok bilim dalında illüstrasyonlar kullanılmaktadır. Zooloji ve botanikte canlıların kesitlerinin gözlemlenip birebir ölçülerde resimlenmesi geçmişten beri devam eden bir yöntemdir. Antik Mısır ve Yunan'da da örneklerini görebildiğimiz bitki ressamlığının geçmişteki en önemli isimlerinden birisi “De Materia Medica” isimli eseri ortaya koyan Romalı doktor ve eczacı Pedanius Dioscorides (M.S. 40 – 90)’dır. “De Materia Medica” daha sonraki yüzyıllarda içerdiği illüstrasyonlarla beraber faksimileleri üretilerek çeşitli kopyaları zamanımıza ulaşmıştır. Grafik sanatının önemli kişilerinden Albrecht Dürer (1471-1528), çağının meslekleriyle ilgili teknolojik yeniliklere de ilgi duyarak çeşitli eserler kaleme almıştır. Alman dilinde uygulamalı geometrinin ilk ders kitabı niteliğindeki “die underweysung” adlı ilk kitabı ünlü basımcı Anton Koberger tarafından basılmıştır. Bu eser, günümüz dil kullanımında bir tasarı (betimsel) geometri ya da uygulamalı yapısal (konstrüktif) geometri ders kitabı olarak betimlenebilir. Bu kitapta Dürer, geometrik anlatımların güçlenmesi amacıyla illüstrasyona başvurmuştur (Tez, 2018, s. 265). 18. yüzyılın son çeyreğinde denizci James Cook’un yapmış olduğu ikinci keşif gezisinde Johann Georg Forster isimli Alman doğa bilimci de bulunmaktaydı. Forster’ın farklı coğrafyalardan getirmiş olduğu bitkiler de yine resimlenerek 18. yüzyılda kataloglanmıştır. Alman coğrafyacı Alexander von Humboldt (1769-1859) izohips, profil ve kesit gibi yardımcı ifade şekillerini coğrafyaya kazandırmıştır. Humboldt, gözleme dayandırarak hazırladığı haritalar ve infografik şeklinde coğrafi kesitler resimledi. Humboldt’un yapmış olduğu bu eserler aynı zamanda bilimsel illüstrasyon örneklerindendir. Bilim tarihinde bunun gibi örnekler fazlasıyla bulunmaktadır. Buna ek olarak geçmişte yaşamış ünlü keşif ve bilim adamları aynı zamanda yetenekli birer illüstratördü diyebiliriz. 21. yüzyılda zooloji ve botanikte hala bitki illüstrasyonları üretilmektedir. Ayrıca fotoğrafın icadından

önce yaşayan ya da fotoğrafı çekilmeyen nesli tükenmiş canlıların tasvirlerini bilimsel referans edinen illüstrasyonlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de hazırlanmaktadır.

Endüstriyel tasarım alanında veya mekaniğin çalışma prensiplerinin ortaya konmasında yine illüstrasyonlardan faydalanılmaktadır. Bilimsel bilgiye hizmet eden illüstrasyonun başka bir yönü de yayın illüstrasyonlarıdır. Bunlar Ansiklopedik bilgi içeren bazı kitaplarda, çocuk kitaplarında, karikatür dergilerinde ve çizgi romancılıkta kullanılan resimli yayınlardır. Çizgi roman üretiminde illüstrasyon, karakter ve mekân tasarımlarının hazırlanmasında kullanılmaktadır.

Görsel 7. Tarih öncesi canlılarının ve dinozorlar tasvirlerinin kullanıldığı bir ansiklopedi. Erişim: 23.08.2019. <https://tinyurl.com/vw5rmz7>

Fotoğrafın icadından önce başlayan reklam illüstrasyonları ise halen 21. yüzyılda varlığını sürdürmektedir. Bir ürünün reklam filminde, afişlerinde veya ambalaj tasarımlarında illüstrasyona başvurulmaktadır. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan sanat akımlarındaki afiş, kartpostal vb. gibi grafik eserlerde illüstrasyonlar kullanılmıştır.

Grafik tasarımcı vermek istediği mesajın tamamından sorumlu olduğu için, tanıtım yüzeyinin tamamını nasıl kullanması gerektiği kendisine bırakılmıştır. Tasarımcı; reklamdaki içerik bilgisi, tipografinin kullanımı, ürün, logo ve slogan gibi öğelerin bir araya gelmesi aşamasında üretmiş olduğu illüstrasyonlarla bir bütünlük sağlamalıdır. İllüstrasyonun kullanıldığı başka bir alan ise dergi kapaklarıdır. Bunlar arasında “The New Yorker”, “Time” gibi dergiler 21. yüzyılda illüstrasyonu kullanmaya devam etmektedirler.

Hatta internet ortamında kapak illüstrasyonlarının artık *.gif uzantılı formatlarla okurlara hareketli halleri sunulmaktadır.

Görsel 8. Solda The New Yorker dergisinin Şubat 1925 ilk sayısının kapağı. Erişim: 23.08.2019.

<https://tinyurl.com/qphoa53>, sağda Nisan 2019 yılındaki kapağı. Erişim: 23.08.2019.

<https://tinyurl.com/r7xhf93>

İllüstrasyon, çevre tasarımlarında ve özellikle sokakta da var olmaya devam etmektedir. Aslında ilk çağlardan beri kamusal alanda yapılan resimler olmuştur. 20. yüzyıla geldiğimizde ise illüstrasyon çok farklı kültürel alanlar için üretilerek kullanıma devam etmiştir. Bu durum, illüstrasyonun kullanım aralığını daha da genişletmiştir. Bu konuda Elif Ergen şunları söylemiştir:

“1970’lerde özellikle müzik endüstrisi ile yayılan özgürlük hareketleri görselliğini bağımsız illüstrasyon ve çizgi roman sanatı ile yakalamış aynı zamanda yer altı sanatı olarak tanımlanan türler şehirli-sofitike imajlarla birleşmiş, şehrin içinde, tasarımlarda, reklam panolarında ve galerilerde yerini almaya başlamıştır. Karakter tasarımları, dövme kültürü, çizgi romanlar, sokak sanatı bu akımı şekillendiren alt kültürlerden bazılarıdır. Özellikle sokakların artık naif sanat denemeyecek biçimleriyle ‘grafiti’lerle yaratıcılık yarışına dönüştüğü görülür” (Ergen, 2015, s. 175-176).

20. yüzyıldan itibaren bir sokak sanatı olarak graffiti yapmak bireysel bir eylemdir ve aynı zamanda caddeler boyunca yabancılarla etkileşimi beraberinde getirir. Birkaç istisna dışında sokaklar, nispeten kamusal alan işlevi görür ve farklı insanlara ve davranışlarına açık alanlardır. Sokaklar insanların diğer insanlarla etkileşim kurduğu, şehir hakkında bilgi edindiği, diğer insanlara ilişki içinde kendi durumlarını gördüğü ve

insanların ortak varlığı ile meydana gelen çatışmalar ile uğraştığı alanlardır. Sokak yaşamının kamusal boyutu sosyallık ve görünürlük olarak ortaya çıkar. Graffiti kamusal ve özel mülkiyetin bir arada var olduğu alanlar olarak iletişim için bir yüzey olma işlevi görür (Meriç, 2017, s. 153).

İllüstrasyonu çizecek tasarımcının kendisine özgü konuya yaklaşımı, tekniği ve becerisi de illüstrasyonun çeşitliliğini arttıran başka bir durumdur. İllüstratör, tekniğini geliştirerek herkes tarafından tanınan bir üslup yaratabilir. Bu üslubu, ışık, çizgi, renk gibi öğeleri kendine özgü bir şekilde kullanarak elde edebilir. Kontur farklılıkları, dokusal farklılıklar, hacimsel farklılıklar kullanılabilir. Mekânlardaki formlar, figürlerdeki formlar, nesnelerdeki formlar üzerinde daha dar veya daha geniş olmak üzere bozmalar yaratılabilir. Üslup ve teknik bir araya geldiğinde illüstratörün tarzına ve hedef kitlenin görme biçimine etki eder (Rideal, 2015, s. 24'ten aktaran, Teymur, 2017, s. 23). Bu durum çizimlerde bazen sübjektif görüntülere yol açsa da bilimsel illüstrasyonda belirli bulgular doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir. İllüstrasyonun boya türleri, mürekkep ve çeşitli çizim araçlarıyla üretilmesinin yanında bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi illüstrasyon üretiminde yeni tekniklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bilgisayar ortamına taşınan illüstrasyona yeni üretim türleri eklenmiştir. İllüstrasyonda vektörel ve piksel tabanlı görüntü türleri, dijital kolajla foto manipülasyon tekniği, dijital ortamda üç boyutlu modelleme teknikleri, tablet ekranlar gibi teknolojik imkanlar kullanılmaktadır. İllüstrasyonları çoğaltmak için geçmişte gerek duyulan yüksek baskı kalıp teknikleri halen kullanılsa da, illüstrasyon yayıncılığında geleneksel tekniklerin yerini gelişmiş baskı türleri ve ekranlar almaktadır. Ama yine de illüstrasyonun üretim serüveni kalem ile kağıt üzerinde çizilen eskizlerde başlamaktadır. Bazı illüstratörler, kurşun kalemi bir ön çalışma aracı olarak değil de, temel bir yöntem olarak kullanır ve yalnızca kurşun kalemle çalışırlar. Çizgi, doku ve tonlar da devreye girdiğinde aslında usta bir çizerin elinde kurşun kalemle de son derece etkili bir araç haline gelir (Dağ, 2015, s. 80).

Sadece resimsel bezemeler illüstrasyon değildir. İllüstrasyonda tipografi, sembol veya amblemler, kompozisyonda yerleşim ve farklı gösterge öğelerinin belli bir yapıda düzenlenmesi grafik sanatının alanına girmektedir. Bu yüzden İllüstrasyon işi grafik tasarım alanının bir konusudur.

İllüstrasyon sanatının kökenlerini anlamak için gelişim süreçlerini de incelemek gerekmektedir. İnsanın yaşamına ait bilgileri kaydetme geleneğinin bir sonucu olan

illüstrasyonun en bariz kökleri Orta Çağ'da yazılmış kitaplardaki resimlerde görülmektedir. Çünkü el yazmalarındaki metinlerin yanına konuyu aydınlatan, aktaran olayların resimleri de eklenmiştir. Orta Çağ'daki el yazmalarındaki minyatür resimlere metin içeriklerini anlattığından dolayı illüstrasyon ismi de verilebilir.

1.2.1. Minyatür Sanatı

Minyatür kelimesinin kökeni incelendiğinde kırmızı renk veren ve latince adı “minium” olan kurşun oksit kullanılarak üretilen metinlerdeki yazı başlıklarından gelmektedir. Ancak zamanla minor (küçük) kelimesinin de anlamının etkisinde kalarak “Küçük Resim” anlamını da kazanmıştır (Sağlam, 2017, s. 2). Aslında Avrupa kökenli olan bu terimin Osmanlı'daki karşılığı “hürdenakş” ya da eski Türk dünyasında karşılığı nakış, minyatür ressamı da nakkaştır. Minyatür de resimdir ama minyatür sanatıyla resim sanatı birbirinden çok farklıdır. Minyatürde, resimde olduğu gibi ışık-gölge etkisi aranmaz, renkler dümdüz sürülür; şekiller birbirini kapatmayacak durumda yan yana dizilir, arkada kalanlar kâğıdın üst tarafına çizilir; insanların büyüklüğü ve yeri önemlerine göre belirtilir; önemli kişiler ötekilerden daha büyük boyda ve ön tarafa yapılır; görüntülerde uzaklık anlaşılmaz; şekillerde ayrıntılar incelikle gösterilir (Kınık ve Topaklı, 2012, s. 74). Bir yüzey resmi olan minyatürde, tasarımı şekillendiren en önemli unsur, resmin biçim özelliklerini betimleyici bir karaktere yönlendiren gerçeklik anlayışıdır. Minyatür, konu ve nesnel ortam açısından yararlandığı gerçeklik durumu ile natüralist; tasarlanmış gerçeklik durumu ile de soyut bir resimdir. Bu yüzden minyatür, natüralist ve soyut her iki yaklaşıma da atıfta bulunarak; görünen dünyanın verilerini, tanınabilir ve organizasyonları açısından anlaşılabilir bir yaklaşımla yansıtan resimdir (Konak, 2014, s. 44-45).

Minyatür resimler genelde kitap içlerindeki konuların süslenmesinde ve konuların görsel ifadelerle anlatılmasında kullanılmıştır. Bu sebeple minyatürlerin bir çeşit illüstrasyon türü olduğunu düşünebiliriz. Kitap yazımında minyatürler bazen sayfa düzeninde yazıyla iç içe, bazen yazı bloklarının etrafında ya da sayfa bordürlerinde yer almaktadır.

Avrupa'da üretilen el yazması kitapların içlerindeki minyatürlere ingilizce illuminated “aydınlatılmış” ta denilmektedir. Avrupa el yazmalarındaki gelişim ile Ortadoğu'daki gelişim birbirini etkilemiştir. Avrupa'da çeşitli dönem ve kültürlerde üslup farklılıkları bulunmaktadır. Doğu ve batı arasındaki Bizans ise kendine has minyatür sanatını geliştirmiştir. M.S. 5. yüzyılda Anadolu'da Hıristiyan topluluklarda minyatür

sanatının varlığını gösteren somut belgeler bulunmaktadır. Süryaniler, Kotlar/Kıptiler ve Bizanslılar incili süsleyen minyatürler yapmışlardır. Bizans sanatında resim, fresko, ahşap üzeri resim (İkona) ve minyatür olarak rol oynamıştır. Dinsel yapılardaki büyük boyutlu ikonaların yanı sıra özel kişilerdeki küçük boyutlu ikonalar değerli malzemelerle (altın, gümüş, değerli taş, fildişi, mine) işlenmiştir. 12. yüzyıldan itibaren hazırlanan büyük boyutlu ahşap ikonaların sayısı hızla azalmaya başlamış ve 14. ve 15. yüzyıllarda bunlar ender şekilde 1 metreyi aşan boyutlarda yapılmışlardır. Bizans minyatürü, Orta Çağ Slav ülkeleri üzerinde ve hatta batı Avrupa’da geniş ölçüde etkili olmuştur (Tez, 2018, s. 63). Avrupa’da üretilen el yazması kitapların kökeninde “kodeks” denilen üzerinde buyruklar olan kâğıtlar bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa’da minyatürler sadece kitap illüstrasyonları için yapılmamış aynı zamanda kilise camlarındaki vitraylarda da kullanılmıştır.

Kitap yapımında önceleri hayvan derisi üzerine yapılan kaligrafik metinler bulunmaktaydı. Ayrıca el yazmalı minyatür yapımında papirüs kâğıtların kullanımı eski Mısır uygarlığından beri bilinen bir yöntem olmuştur. Hayvan derisi ve papirüs kitaplar genellikle rulolar halinde saklanmıştır. Kâğıdın yazı malzemesi olarak ortaya çıkması kitap üretiminde köklü bir devrim yaratmıştır. Kâğıt, 8. yüzyılda Çin’de zaten icat edilmişti, 12. yüzyılda Orta Doğu’da kullanılmaya başlanmıştır. 13. ve 14. yüzyıllarda Avrupa’ya ulaşmıştı. 15. yüzyılda, neredeyse tamamen parşömene gerek kalmamıştı ve kitap üretimini daha ucuz hale gelmişti. Matbaa ve kâğıdın çoğalması bir anda kitap üretiminde büyük artışlara neden oldu ve kitabı kent burjuvazisine yeni bir tüketici olarak uygun hale getirdi. Avrupa’da matbaanın icadından sonra el yazması eserlerdeki minyatürler artık gravür kalıplarında kendisine yer bularak bir süre daha üretilmeye devam edilmiştir.

Matbaa öncesi minyatür yapımcılığında renkler doğadaki kök boyalardan elde edilerek meydana getirilmiştir. Minyatürü hazırlayan kişi önce kâğıt üzerinde yerleşimi hazırlamak için eskiz yapar, daha sonra bu eskizi siyah mürekkeple kontürlerinden çizerek meydana getirirdi. Minyatürde kullanılan fırçalar, çok ince ve uzun tüylü olup çoğu zaman kedi kılından yapılır, kimi zaman da çok ince çizgiler çizebilmek için bir tek uzun kıldan ibaret olurdu (Tez, 2018, s. 87). Boyama işlemi bittikten sonra tekrar mürekkeple figürlerin dış kontürleri çizilmekteydi. Minyatür üzerindeki bazı nesnelerin parlatılması için altın yaldızdan ya da eritilmiş bakırdan faydalanılırdı. Minyatürü hazırlayan kişiler, boya üretme işinden dolayı doğadaki nesneleri iyi tanımaktaydı bu yüzden eczacılık ve bitkiler konusunda da bilgili kişilerdir.

Minyatürlerin biçimsel özelliklerini etkileyen en önemli durum el yazmalarındaki sayfa boyutlarıdır. Minyatürler sayfalar içerisinde bir konunun anlatımı amacıyla kullanıldığından küçük ebatlarda üretilen illüstrasyonlardır. Orta Çağ'da farklı kitap ebatları üretilbildiği gibi daha küçük ölçülerde de kitaplar üretilmiştir.

Görsel 9. 15. yüzyılda İran'da hazırlanmış "İskender Sultan derlemesi" isimli el yazması kitap. Ölçüleri soldan sağa 7 inch, yaklaşık 17,78 cm'dir. Erişim: 26.08.2019. <https://tinyurl.com/yx4ohxhf>

Görsel 10. 15. yüzyıl sonlarında Floransa'da hazırlanmış "Saatlerin kitabı" isimli el yazması kitap. Erişim: 26.08.2019. <https://tinyurl.com/wqyzoho>

El yazmalarındaki işlenen konular incelendiğinde, Orta doğu ve Avrupa kültürlerindeki minyatürler benzer temaları anlatmak için üretilmiştir. İki kültürde de edebiyat, din ve gökbilimi alanında eserler fazladır. Ortadoğu minyatürlerinde İslam

dininin resim sanatı üzerindeki etkisini görebildiğimiz anlayış hâkimken, Avrupa minyatürlerinde daha doğrudan ve net tasvirler bulunmaktadır. Hem doğuda hem de batıda İsa'nın yaşamını tasvir eden minyatürler bulunmaktadır. Ayrıca İsa ve Meryem tasvirleri, Nuh tufanı gibi konular hem doğuda hem de batıda minyatür tekniği ile işlenmiştir.

Görsel 11. Solda Avrupa el yazması eserden gökyüzündeki İsa Erişim: 26.08.2019.

<https://tinyurl.com/qq8gfzy>, Erişim: 26.08.2019. Sağda doğu el yazması Zübbetü't Tevarih'te İsa'nın göğe yükselişi, <https://tinyurl.com/tlhvf7m>

Minyatürlerin hazırlanışında konular bazen aynı da olsa dinsel anlatıdaki görüş ayrılıkları ve resim geleneklerinin farklılıkları göze çarpmaktadır. Biçimsel anlamda da teknik perspektife doğu ve batı minyatüründe rastlanmamaktadır. Bunun sebebi hem teknik perspektifin Rönesans'ta ortaya çıkışıyla başlamasından kaynaklanmaktadır hem de zaten Rönesans'tan önce minyatür sanatının kendi biçimsel kompozisyon prensiplerini yüzyıllar içerisinde oturtmuş olmasıdır. Doğu ve batı minyatürlerinde kullanılan malzeme türleri de birbirine benzemektedir. Orta Çağ'da su bazlı boyanın, yumurta akıyla karıştırılmasıyla elde edilen boyama şekline *tempera* denilmektedir. Doğallığını uzun süre koruyan tempera tekniği iki kültürde de bilinip uygulanmaktaydı. Aynı şekilde kök boya elde edimi fırça yapımı gibi malzeme bilgisi içeren yöntemler de aynıdır. El yazmalarındaki minyatürlerde göze çarpan başka bir unsur ise tasvirlerdeki kılık, kıyafet, moda ve kullanılan araç

gereçler genellikle minyatürü yapan sanatçının hayal gücüne bırakılmaktadır ya da sanatçının yaşadığı dönemin biçim ve moda unsurlarıyla konular ele alınmaktadır. Özellikle minyatürün yapım çağından daha geçmiş dönemleri anlatan ya da dini olayları ele alan minyatürlerde bu durum göze çarpmaktadır. Bunun sebebi özellikle Orta Çağ'da arkeoloji veya tarih biliminin henüz sistematik bir şekilde ortaya çıkmayışından kaynaklandığını ve bu yüzden eski modaların bilinmediği şeklinde düşünülebilir.

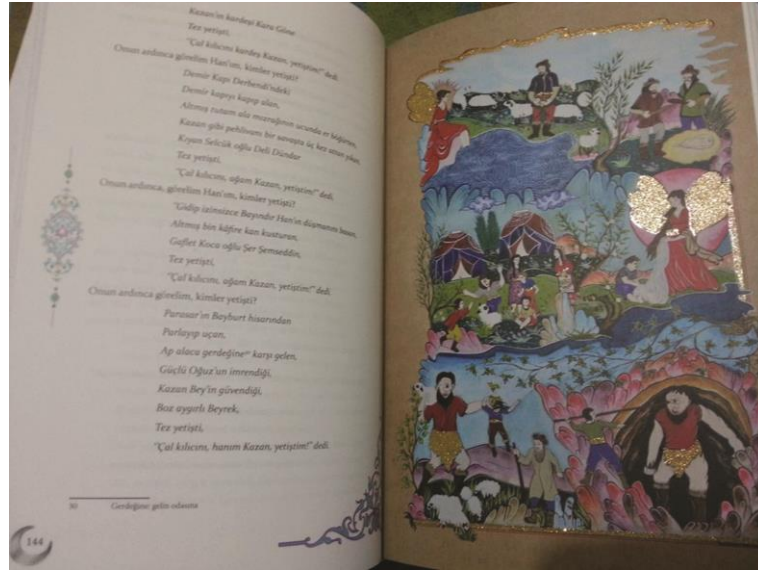
Görsel 12. Solda Nuh'un gemisinin Avrupa tasviri. Erişim: 26.08.2019. <https://tinyurl.com/qoy3mhh>, sağda Nuh'un gemisinin Orta doğu tasviri. Erişim: 26.08.2019. <https://tinyurl.com/yx6tfzkl>. Her iki minyatürde tasvirler, içinde bulunduğu kültür kapsamında betimlenmiştir.

Minyatür yapımcılığı sadece Orta Çağ'da Batı Avrupa'da, Akdenizde ve Orta Doğu (Türk, İran ve Arap) coğrafyasında yoktur. Aynı zamanda Bizans ikonacılığı yapımında, Hindistan'da, Yahudi el yazmalarında, Etiyopya'da, Çin'de, Japonya'da, Moğolistan'da ve Ermeni sanatında bilinen ve uygulanan bir tekniktir. Hatta 15. yüzyıldan itibaren Avrupalı koloniler tarafından minyatür tekniği Amerika kıtasına taşınmıştır. Az da olsa Amerikan yerlileri, Aztek ve Maya uygarlıklarına ait minyatürlü el yazmaları da bulunmaktadır.

El yazması eserlerin dolayısıyla içerisindeki minyatürlerin günümüze kadar gelmesi insanlığın görsel belleği açısından hayati değer taşımaktadır. Bu düşünceyle 21. yüzyılın ülkelerinin kütüphanelerinde, müzelerinde ve devlet arşivlerinde el yazmaları saklanmaktadır. Birçok toplumun devlet olabilmesi için önce kendi kadim geçmişini ortaya çıkarmalıdır ve korumalıdır. Bu düşünceyle geçmişe dair el yazmalarının günümüze ulaşmasında eserlerin bakımı ve restorasyonu da önem kazanmaktadır. Tarihi ve kültürel birer hazine olan kitap ve belgelerin büyük çoğunluğunun selüloz kökenli olması, onların biyolojik, fiziksel, kimyasal veya insan kaynaklı ya da çevresel etkenlerden dolayı kolayca

tahrip olmasına sebep olmaktadır. Böylesine değerli aynı zamanda da tahribata açık olan bu eserleri zararlı etkenlerden korumak ve sağlıklı olarak kalmalarını sağlamak için, saklandıkları (korundukları) alanlar ile kullanıma sunuldukları alanların, her türlü etkenlere karşı korunma sağlayacak ideal ortam ve kullanım olanakları sunan şartlar gözetilerek oluşturulması gerekmektedir (İlden, 67, s. 2009). Günümüzde el yazmasına sahip olan müzeler, kütüphaneler vs. yerler sahip oldukları eserleri zaman zaman kâğıt restoratörleri tarafından konservasyonları yapılmak şartıyla düşük ışık ortamlarında cam levhalar üzerinde ya da özel üretilmiş odalarda saklayarak yaşatmaya çalışmaktadır. Yine de zamanın ve geleneksel saklama koşullarının oluşturduğu bozulmalardan korumanın ve el yazmalarındaki içerik bilgisine esere zarar vermeden ulaşmanın ve paylaşmanın en etkili yöntemlerinden birisi eserlerin dijital kopyalarının taranıp tasniflenmesidir.

Minyatür tekniğini yaşatmak için 21. yüzyılda bazı eserler verilmektedir. Murat Palta'nın sinema sahnelerini minyatüre uyarladığı eserleri bulunmaktadır. Ayrıca minyatürün yapım amacının yazılı eseri belge amacı haline getirmesine yardımcı olduğu düşüncesiyle bazı kitaplar üretilmeye devam etmektedir. 2014 yılında TOBB'un (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) yayınlamış olduğu "Han'ım Hey, Dede Korkut" kitabında olaylar anlatılırken minyatür tekniğine başvurulmuştur (Görsel 13).

Görsel 13. Dede Korkut Kitabının iç sayfa örneği. Erişim: 26.11.2019. <https://tinyurl.com/rmf487>

Amerika Birleşik Devletleri'nde St. John Üniversitesi'nde el yazmaları ile ilgili yürütülen programda St. John incili el yazması minyatürlere tekrar güncel yorumlar katılarak üretilmiştir (Görsel 14).

Görsel 14. St. John incilindeki minyatürler. Erişim: 26.08.2019. <https://tinyurl.com/yxymgdh8>

Türkiye’de minyatür konusunda da etkin eserler veren sanatçılar mevcuttur. Bunlar arasında; Gülçin Almaç, Nusret Çoplan, gibi isimler bulunmaktadır. Ayrıca İnternet üzerinde minyatür üretilip bunları satışa çıkaran Dünya’nın birçok yerinde illüstratörler bulunmaktadır. El yazmalarındaki minyatürler hakkında özellikle Avrupa’da önemli enstitüler kurulmuştur. Bunların arasında bazıları Hamburg Üniversitesi’ne bağlı “The Centre for the Study of Manuscript Cultures”, Kopenhag Üniversitesi, “Arnamagnean Enstitüsü”, önemlidir. Grafik reklam amaçlı kullanılan minyatürler müze sunumlarında kullanılan hareketli minyatür eserler de 21. yüzyılda bulunmaktadır.

Minyatürlerin günümüzde çeşitli ihtiyaçlardan dolayı dijital ortamda çizilerek ve boyanarak üretilmeye devam etmesi, bu sanatın kültürel açıdan sürdürülebilirliğini arttıracaktır. Bu sayede el yazması eserlerdeki minyatürlerin 21. yüzyılın teknik imkânlarıyla yaşatılmaya çalışılmasında grafik tasarımın rol almasını sağlamak Orta Çağ sanatlarını grafik sanatlarla da bağlantılı ve etkileşimli hale getirecektir.

2. BÖLÜM: ORTA ÇAĞ'DA AVRUPA VE EL YAZMALARININ ÜRETİM ŞEKLİ

El yazmaları ve çizgi roman arasındaki bağlantıyı düşünmeden önce, Orta Çağ döneminin biçimsel ve düşünsel karakteristiğini anlamak gerekmektedir. Orta Çağ'da hanedanlar, dönemin siyasi ve sosyolojik olayları sanatın gelişimini etkilemiştir. Ayrıca Orta Çağ, klasik sanatın görsel değerlerine karşı kesinlikle kör değildi ve klasik edebiyatın düşünsel ve şiirsel değerleriyle derinlemesine ilgileniyordu (Panofsky, 2014, s. 38). Bu yüzden Orta Çağ'ın, entelektüel anlamda sanıldığı kadar karanlık bir zaman dilimi olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Klasik üslubun bilinmesine ek olarak Orta Çağ'da Avrupa kavimlerinin pagan sembolleri Hristiyan biçimi içerisinde değişimlere uğrayarak yaşamaya devam etmiştir. Bütün bunlara ek olarak Orta Çağ'ın kendine ait felsefi duruşu da estetik üzerinde etkili olmuştur. Bu yüzden Orta Çağ hakkında belirli ana hatların bilinmesi ve Orta Çağ'da biçimin incelenmesi tezin aktarımında kolaylık sağlayacaktır.

2.1. Avrupa'da Orta Çağ'ın Başlangıcı ve Genel Hatlarıyla Orta Çağ

Orta Çağ döneminin ne zaman başladığının cevabını bize veren en önemli görüş; Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ve arkasından Batı Roma'nın M.S. 476'da tarihten silinmesiyle başladığını söylemektedir. Çünkü Roma İmparatorluğu antik dünyanın yaşantısını ve kültürel birikimini elinde tutan, günümüzde de evrensel değerler atfedilen bir medeniyettir. Roma'nın çöküşü Antik dünyanın bilgisinin üzerine yeni bir kültürün yaratılmasına zemin oluşturmuştur. Roma harici kültürlerin, Roma'ya saldırıları Orta Çağ anlayışını başlatmıştır. Bu Orta Çağ dünyası, birbirine doğru gelişen iki dünyanın karşılaşp kaynaşması, Roma yapıları ile barbar yapılarının değişirken benzeşmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Le Goff, 2019, s. 43).

M.S. 4 yüzyılda sınırları genişleyen Roma İmparatorluğu'nu Avrupa'da en çok zorlayan kavimler göçü ve Avrupalı halkların Roma'ya yapmış oldukları saldırılardır. İmparator I. Konstantin (M.S. 272 -337) Roma'nın kuzeyinden gelen tehditlerin başladığı dönemde İmparatorluk başkentini Roma'dan Byzantium'a taşımıştır. Byzantium kentini İmparator Konstantin imar faaliyetleriyle geliştirmiştir ve şehrin ismi Konstantinopolis olarak anılmıştır. Roma'yı göç ve yağmaların dışında zorlayan diğer siyasi etkenler ise iç çekişmeler ve Hristiyanlığın ülke topraklarında yayılmasıdır. Konstantin döneminde inananları artan Hristiyanlık dini Roma devletinin resmen tanıdığı bir din haline gelmiştir. Daha sonra M.S. 395 yılında Theodosius tarafından İmparatorluğun merkezi yönetimi

ikiye bölünmüştür. Batı Roma'nın başkenti İtalya'daki Roma kenti olurken doğu Roma'nın başkenti Konstantinopolis olmuştur. Doğu Roma sahip olduğu topraklar üzerinde tutunmuş ve varlığını 1453 yılına kadar sürdürmüştür. Fakat Germen kökenli Gotların batı kanadını oluşturan Vizigotlar, Batı Roma'nın çöküşüne neden olacak darbeyi vurmuştur. M.S. 410'da Alarik komutasındaki Vizigotlar Roma ordusunu bozguna uğratarak, Roma şehrini teslim zorladılar. Daha sonra 476'da İtalya topraklarında Ostrogotlar krallık kurduğunda Batı Roma devleti resmen sona ermiş bulunmaktaydı. Daha sonra Lombardlar kuzey İtalya'ya yerleşmişlerdi, Galya'yı ise Germen kökenli kavim olan Franklar ele geçirdiler. Denizci bir millet olan İskandinavyalı Vikingler denize kıyısı olan Avrupa şehirlerini yağmalamışlardır ya da buralarda yerleşim kurmuşlardır. Bu ortam içerisinde başta Germen kökenli kavimler olmak üzere, Kuzey Avrupalı kavimler, Sarmat kavimleri, Türkik ve Altaik kökenli kavimler, Macarlar gibi uralik kavimler Avrupa'nın tüm politik ve etnik çehresini değiştirdikleri gibi, yepyeni bir kültürel ortamın doğmasına da neden olmuştur (Beksaç, 2012, s. 3). Bu durum günümüz Batı uluslarının temelini oluşturacak Orta çağ milletlerini meydana getirmiştir. Bu yüzden batı toplumlarının kültürel kökenleri gibi sanatsal anlamda verdiği ürünlerin kökenlerini de Orta Çağ'da aramak gerekmektedir.

Barbar toplulukları aynı zamanda Roma'nın bayındır yapısını bozarak ticaret yapma zorluğuna sebep olmuştur. Alışveriş düzeninin bozulması açlığı arttırmış ve açlık da kitleleri kırsal bölgelere iterek büyük toprak sahiplerinin kapısında ekmek aramaya zorlamıştır (Le Goff, 2019, s. 45). Ayrıca zanaatın ve ticari faaliyetlerin kırsal kesime taşınmış olması şehirlerin ekonomik özelliğini kaybetmesine yol açmıştı. Orta Çağ'da Avrupa'da "Kara Ölüm" diye adlandırılan Veba salgınının milyonlarca insanın ölümüne sebep olmasında kurulan plansız şehircilik anlayışı önemli rol oynamıştır. Şehirlerin uygar ve ortak yaşamın simgesi olduğu ve etrafındaki topraklarda üretilen kaynakların tüketim ve dağıtım merkezi olduğu ("parazit şehir" veya "üretken şehir") ve kent merkezlerinin ağırlıklı olduğu antik dünyaya karşın, erken Orta Çağ dünyasının daha ziyade kırsal bir dünya olduğuna inanılır (Eco, 2014, s. 61). Bu yüzden kırsallaşma ve köylülük Orta Çağ'ın toplumsal yapısını oluşturmuştur. Orta Çağ bu anlamıyla da feodal yöneticilerin ve şövalyeliğin çağı olmuştur.

Orta Çağ'da hem doğuda hem de batı da hâkim olan güç ise din olmuştur. Orta Çağ Avrupa'sında kilisenin yetki önceliği krallardan öncedir. Kilisenin onaylamadığı bilimsel işleri veya davranışları sergileyen insanlar, sapkın veya cadı yakıştırmalarıyla engizisyon denilen mahkemelerde yargılanmıştır. Batı Avrupa'da ve Doğu Roma (Bizans)'da kralların

taç giyme törenleri Hristiyan geleneklerine göre düzenlenmiştir. Aynı zamanda Doğudaki ve Batıdaki Hristiyanlık anlayışı birbirinden kopmuş; Katolik ve Ortodoks olarak ikiye bölünmüştü. Doğu’da ise 7. yüzyılda ortaya çıkan yeni din İslamiyet, fetihler yaparak etki sınırlarını genişletmiştir. İslamiyet bilimsel alanda önemli gelişmeler kaydederek kendi aydınlanmasını yaşamıştır. Orta Asya’da, Orta Doğu dünyasında ve İspanya Endülüs’te Orta Çağ’ın en parlak uygarlıklarının gelişmesini sağlamıştır. El yazması eserler hem doğuda hem de batıda yaygınlaşmıştır. Dini, bilimsel ya da edebi konular resimli kitaplarla tasvir edilmiştir. Siyasi anlamda da doğu ve batı dünyası çoğu kez askeri ve ticari alanlarda karşılaşmıştır. İslamiyet sınırlarını Orta Asya’dan, Batı Avrupa’da Fransa sınırlarına kadar dayandırmıştır. Batı Dünyası da 11. yüzyılın sonlarında başlamak üzere Doğu’ya haclı seferleri adı altında birçok askeri kampanyalar başlatmıştır. Avrupa’daki yüzyıl savaşları, Norman istilasası Orta Çağ’daki önemli siyasi gelişmeler olmuştur. Ayrıca Orta Çağ döneminde Cengiz Han’ın kurduğu Moğolistan Dünya’nın en geniş sınırlarına sahip olan devletlerinden birisi olmuştur.

2.2. Orta Çağ Avrupa’sında Estetik

Avrupa’da, Roma’nın yıkılışından sonra ortaya çıkan kaotik durum ve gerisinden gelen feodalite Orta Çağ’ın temel karakterini oluşturmuştur. Aynı zamanda düşünsel açıdan Orta Çağ Avrupa’sı, Hristiyan görüşlerin toplumu yönlendirdiği bir dönem olmuştur. Temel dini öğretilerin oluşturulması ve Hristiyanlığın zaferiyle dogmalar tarafından belirlenmiş kurallar, yönlendirici ilkeleri olan felsefi öğeler görülmektedir. Orta Çağ Avrupa felsefesinin dayandığı önemli anlayışlardan birisi yeni Platonculuk denilebilir. Augustinus, felsefenin görevinin kilise öğretisini akılcı bir yolla temellendirmek olduğunu söylerken, yeni Platonculardan bireyden hareket ederek, kişisel din arayışını dile getirdiler. Böylece ilk yaklaşım felsefeyi Skolastisizme, ikincisi ise Mistisizm’e yöneltir ("Orta Çağ felsefesi", 2020). Bu konuda Frank Thilly “Felsefenin Öyküsü” isimli kitapta şunları söylemiştir:

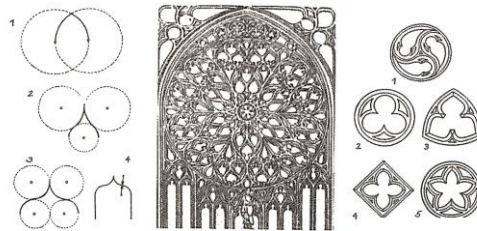
“Esas gerçekliğin somut yaşamda olmadığını ve duygularla dünyevi gerçekliğin birbirinden ayrılması gerekliliğini savunan Platonculuk, Hristiyan felsefesinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu fikirle Orta Çağ Avrupa’sında Hristiyan temeli üzerinde bir yaşam ve dünya kuramı oluşmuştur. Buna ek olarak doğruya ulaşmanın tek yolunun tanrıyı anlamakla mümkün olabileceğini savunan düşünce olan skolastik yaklaşım ortaya çıkmıştır. Skolastik felsefe Kilise Babaları tarafından formüleştirilerek Hristiyan dogmalar üzerinde öğretisel yargılarda bulunulmuşlardır” (Thilly, 2010, s. 239).

Yeni Platonculuk ve Orta Çağ hakkında yine Dermot Moran “Routledge Encyclopedia of Philosophy” isimli kitaptaki makalesinde şunları söylemiştir:

“Platonizmin Orta Çağ’daki popülaritesi, dini görünümle ilgilidir. Orta Çağ Platonculuğu, Platonizm ve Neoplatonizmden alınan unsurları birleştirir. Genellikle ilahi ve zamansal Dünya’ların birbirine karşıtlığını varsayar. Maddi dünya, değişmeyen maddi olmayan biçimlerden ayrılmıştır. Bu durum genellikle sayılarla ifade edilir” (Moran, 1998, s.431)

Yeni Platonculuğun içerisindeki mistisizm, Orta Çağ’ın metafizik düşünce dünyasını güçlendirmiştir denilebilir. Özellikle biçim oluşturmada gotik dönemde insanlar, ilahi nedenlerle kutsal kitabı canlandırmak için de olsa, içlerindeki güzel biçimler yaratma dürtüsü ile daha coşkulu, daha anlatımcı figürler oluşturmuşlardır. Bu figürler giysili şekillerde tasvir edilmekteydi (Aksoy, 2012, s. 124). Orta Çağ’ın skolastik düşüncesi çıplak figürü ve anatomi çalışmalarını yasaklamıştır. Orta Çağ’da kuramsal, felsefi, teolojik tartışmalar Latince yapılmıştır ve Orta Çağ skolastik felsefesinin dili de Latince’dir. Latince dışındaki dillerde bir kuramsal tartışma yürütülmeye başlandığında, tarihten bağımsız olarak, en azından önemli ölçüde, Orta Çağ’ın dışındayız demektir (Eco, 2018, s. 16).

Orta Çağ biçimciliğinde oran ve orantı Tanrı’nın maddeye vermiş olduğu mükemmelliği anlatıyordu. Aziz Agustinus, “De quantitate animae”da güzelliğin geometrik düzenlilik olarak adlandırdığı titiz bir kuram geliştirmişti. Bu yapıtında Aziz Agustinus eşkenar üçgenin, kenarları birbirine eşit olmayan üçgenden daha güzel olduğunu, çünkü ilkinde daha büyük bir eşitlik bulunduğunu belirtiyordu; eşit açılarının eşit kenarlara karşılık geldiği kare daha da iyiydi, ancak en güzeli daireydi: Dairede hiçbir açı çemberin sürekli eşitliğini bölmez. Hepsinden üstün olan ise noktaydı: Bölünemez olan nokta kendisinin başlangıç ve bitiş merkezi olup, şekillerin en güzeli dairenin temel oluşturucusudur (Eco, 2018, s. 81).

Görsel 15. Solda kemer ve pencere çizimlerinin dairesel izahı. Ortada Fransa’daki Sens katedralinin cam örneği. Sağda Orta Çağ döneminde kullanılmış dairesel pencere formları (Turani, 2014). Turani, Adnan.

(2014). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 238-239.

Süsleme sanatlarında özellikle vitray ve ahşap çalışmalarda, geleneksel motiflerde, dairesel formlarda, bordürlerde veya mandala türü yüzey tasarımlarında geometrik hassasiyet gösterilmiştir. Mimaride de geometrik temel prensipler hassasiyetle özellikle katedrallerde uygulanmıştır. Fakat resim veya heykelde özellikle gotik dönem eserlerinde uzama veya oranları sündürülmüş, deforme edilmiş, binaların kenarlarına iliştilirilmiş formlar karşımıza çıkmaktadır.

Camın kullanılması kilise ve sarayları ışık ve renk açısından daha da estetik hale getirmiştir. Biçimsellik ve dairesel örgünün ön planda olmasının yanında illüstrasyonlarla renklendirilmiş camlar özellikle gotik dönemde karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ'da renk duygusu konusunda (değerli taşlar, kumaşlar, çiçekler, ışık, vb.) gerçekliğin duyulur yönlerine ilişkin çok canlı beğeniler sergiler. Işık ve renk bilgisi metafizik bir anlayış olarak da karşımıza çıkmaktadır. Renk güzelliği hemen algılanabilirliği, bölünmez doğası, oransal güzelliğin aksine bir ilişkiye ya da bağlantıya bağlı olmaması nedeniyle katışıksız yalın güzellik şeklinde duyumsanır (Eco, 2018, s. 82). Bu nedenle Orta Çağ'da sanatçılar, eserlerinde ve el yazmalarında yalınlık veya az renk kullanımını benimsemiştir. Süslemelerde ve figürlerde ana renkler ön planda kullanılmaktadır. Işık hareketleri ve ara renklere yer yer rastlanmaktadır. Zihin, Hristiyan dogmasının sınırları içinde yeteneklerini kullanmada özgür bırakılmıştır; insan zihni dünyayı istediği gibi yorumlayabilmektedir. Ancak konu dinsel sınırlamalara geldiği zaman bir farklılık söz konusu olmaktadır (Thilly, 2010, s. 239). Tüm bunların haricinde Orta Çağ'da antik dünyanın bilgisi ve motifleri de unutulmamıştır. Kilise önderleri, düşünürler, okuryazarlar antik dünyanın bilgisini ellerinde tutmuştur. Orta Çağ, antikitenin veya egzotizmin geniş repertuarlarından hiç vazgeçmemiş, hayal gücünü uzun süre bunlardan beslemiştir (Baltrusaitis 2001, s. 14).

Görsel 16. Hollanda ulusal kütüphanesinde bulunan "Çiçeklerin kitabı" isimli el yazması eserden grifon minyatürü. Grifonlar antik dünya'da kullanılan pagan figürlerdendi. Erişim: 04.09.2019.

<https://tinyurl.com/srhu56t>

Bunun en somut delillerini katedral yüzeylerinde, edebiyatta, el yazmalarında, halılarda veya vitraylardaki motiflerde bulabiliriz. Dante'nin yazmış olduğu “La Divina Commedia” da birçok paganik veya antik kültüre ait anlatılar görmekteyiz. Orta Çağ sanatı, ister Hristiyanlığa ait ister greko-romen antikitesine ait anlatımları hiçbir ayırım gözetmeden kullanmıştır. Aslında Orta Çağ'ın estetik yapısını etkileyen olgu metafizik anlayışydı. Doğaüstü varlıkların yaşam şekilleri, fiziksel biçimleri ve kökenleri Orta Çağ dönemindeki sanatsal eserlerde görülmektedir. Orta Çağ canavarı ve hayvanı yeniden bulmakta ve Olimpos tanrıları çoğu zaman vahşi ve adeta hayvansı karakterlere bürünmektedirler (Baltrusaitis 2001, s. 18). Orta Çağ'da Hristiyan düşüncesindeki figürlerle antik dünyanın figürleri iç içe geçmiştir. Zaten dini anlatıların geçtiği dönemler geçmiş zamanlardı ve antik dünyanın da konusuydu, dolayısıyla Orta Çağ insanının zihin yapısında da geçmişi anlamak bulunmaktaydı. Dini içerikli el yazmaları peygamberleri, azizleri anlatmaktaydı dolayısıyla metafizik düşünce hayatın içerisindeydi. Saf metafizik ne pagandır, ne de Hristiyan; o, evrenseldir. Antik misterler, pagan değillerdi ancak onun üstüne yerleşmişti. Aynı şekilde, Orta Çağda, inisyatik (ruhsal etkileme) özelliğe sahip olan fakat dinî bir özelliğe sahip olmayan birtakım kuruluşlar vardı; ancak bununla beraber temelleri Katolikliğe dayanmıştır (Guenon, 2004, s. 9).

Görsel 17. Verona'da bulunan “Passio Sancti Georgii” isimli el yazması eserdeki Hristiyan azizi olan St. George'un mitolojik bir yaratık olan ejderha ile savaşı. Ejderha ile savaş birçok eski efsanelerde kendisine yer bulmuştur. St. George sonradan Hristiyan olan eski bir Romalıdır, bu nedenle antik dünya karakteridir. Ayrıca ejderha ile savaş Orta Çağ'ın da önemli bir konusuydu ve popüler kültürde yer alan Orta Çağ düşüncesini de şekillendirmiştir. Erişim: 04.09.2019. <https://tinyurl.com/l4z7vaj>

Orta çağ'ın başlarında, mimari anlayışta eski klasik kültürün izleri bulunmaktadır. Romalıların kendi yapılarında kullanılan formlar; ilk kiliseler ve bazilikalar yapılırken

referans alınmıştır. Genellikle plan aynıdır: Bir apsise ya da kor'a götüren bir orta naosun ve yanlarda iki ya da dört yanda naoslar bulunmaktadır. Bazen bu basit plan birçok eklentilerle zenginleştiriliyordu (Gombrich, 1997, s. 171). Özellikle on ikinci ve on üçüncü yüzyıl İtalyan ve Fransız sanatında çok sayıda örneklere rastlanır; bu örneklerde klasik motifler bir amaca binaen doğrudan alıntılanırken, pagan temalar Hristiyan temalara dönüştürülmüştür (Panofsky, 2014, s. 39). Bu durum haç planlı kiliselerin yapımı ve özellikle Gotik dönemde aşılmaya başlanmıştır.

Orta Çağ Avrupa'sında sanat, zanaat temelli bir anlayışla üretilmiştir. İlahi ve ruhsal alana yönelik beğeni, sevgi ve özlem estetik ilgi alanının içerisinde yer edinmiştir. Bu da sanatı dini, metafiziksel, ahlaki ve psikolojik bir alan hâline getirmiştir. Zanaat temelli estetik yaklaşımı kişileri usta çırak ilişkisine yönlendirmiştir. Kiliselerde ise el yazmaları üreten yetenekli din adamları yapacakları çalışmalar için manastırlarda eğitimler almıştır. Kiliselerde el yazmalarını hazırlayan dini kimlikli kişiler bu işi hem bilgileri kaydetmek için kullanmaktaydı hem de kendilerini resim ve yazıya adanarak beden ve ruhlarını terbiye etmekteydiler. Skolastik sanat öğretisi, eserde sanatçının kişisel damgasını görmeye olanak vermeyen katı nesnelci anlayışla bu durumu pekiştiriyordu; Ayrıca mimari veya heykeltıraş kişisel bir ün iddiasına yönelmemeye zorlayan mekanik sanatlara ilişkin genel küçümseme de söz konusu olmuştur (Eco, 2018, s. 206).

Hümanist felsefe ve arkasından Rönesans, antikitenin yeniden doğuşu olarak bilinmektedir. Fakat Hümanist yaklaşımın ve Rönesans'ın oluşmasında Orta Çağ insanının antik dünyayı unutmamış oluşu ve dini baskılardan kurtulmaya çalışması önemli rol oynamıştır. Antik dünya Orta Çağ'ın geçmişe yapmış olduğu atıflarla unutulmamıştır. Orta Çağ'ın manevi hayatında derinden izler bırakan eski medeniyetlere karşı hayranlık Rönesans ile birlikte doruğa çıkıncaya dek antik sanatı modern bir şekilde takdir etme kabiliyeti gün yüzüne çıkmamıştır. Orta Çağ kendi sanatını yaratırken Antik dünyayı birebir taklit etmemiştir, kendi ortaya koymuş olduğu kültüre zenginlik katması için antik çağın motiflerinden ilham almıştır (Collingwood, 2011, s. 105).

Orta Çağ sanatında tasvir, birçok sanat dalında incelenmelidir. Orta Çağ el yazmalarına grafiksel yaklaşım hakkında İngiliz Paleografi Profesörü Dan Wakelin şunları söylemektedir:

“İlk olarak, “tasarım” terimi, geçmişin yaratıcılığını takdir etmemize yardımcı olur. Orta Çağ zanaatkarları bize kendi düşünce süreçlerinin az sayıda kaydını bıraktılar, bu yüzden onları yeniden

yapılandırmaya çalıştığımızda sıklıkla kendi terimlerimizi kullanmamız gerekir. “Tasarım” terimi, aksi takdirde kaçırabileceğimiz Orta Çağ el yazmaları ve eserler ardındaki düşünceli ve ustalık yanlarını ortaya koyuyor. “Şu anda olduğu gibi, Orta Çağ’daki insanlar sadece kodeksi yazmıyorlardı: bizim yaptığımız gibi farklı şekil ve boyutlarda bir formatlar üretmişlerdir” (“Designing english graphics on medieval page”, 2019).

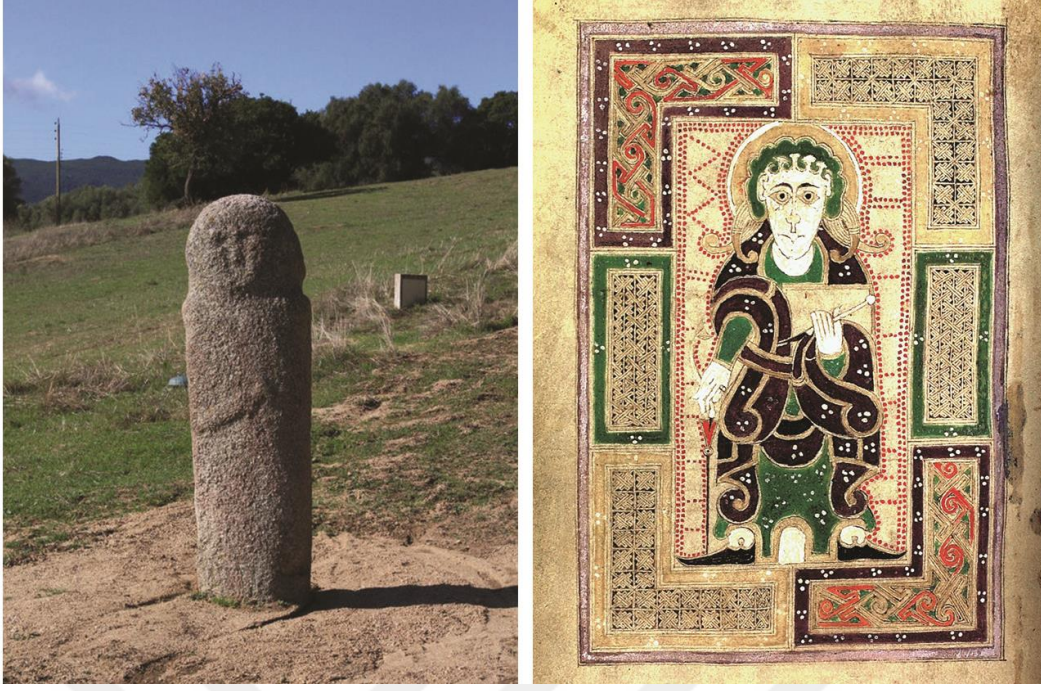
Grafik tasarım kapsamında Orta Çağ’ın incelenmesi gerekirse; figüratif yapılar, armalar, süsleme sanatları, el yazmalarındaki sayfa düzeni, renk, yazı stilleri ve semboller incelenmelidir.

2.3. Orta Çağ Avrupa Sanatında Tasvir

Tasvirlerde gerçeklik arayışı, sanatın ilk çağlardan günümüze kadar getirmiş olduğu önemli bir problemdir. Her dönemin içerisinde bulunduğu ideoloji, moda ya da dini etkiler tasviri etkilemiştir. Orta Çağ’da da tasvir yapımını etkileyen faktörler bulunmaktaydı. Orta Çağ’ı; Göçler çağı, Karolayn dönemi, Otto dönemi, Romanesk dönem ve Gotik dönem olarak bölümlere ayırmak gerekirse belirli bir biçimin tarihsel süreçte geliştiği gözlemlenmektedir.

Orta Doğu’da İslamiyet, kendi tasvir geleneğini dini kurallarla şekillendirmiştir. Bu durum karşısında batıda, pagan kültürlerin inanışları ve güney Avrupa’da Barbar kavimlerin Roma kalıntıları üzerine oluşturmuş olduğu kültür, Hristiyan biçimini etkilemiştir. Avrupa kavimlerinin 5. yüzyıldan başlayarak Hristiyanlığı kabul etmeleri, önceki üretmiş oldukları sanatı sonlandırmamıştır. Pagan törenlerinde kullanılan cisimler ve figürler Avrupa resim sanatındaki şekilleri etkilemiştir. Batı kaynakları, tanrı tasvirlerini Kuzey Avrupa Sanatına mal ederler. Bunların da kaynağını “menhir” denen taş sütunlara bağlarlar. Menhirler insanı simgelemektedir. Menhir “kainatı taşıyan dünya sütunu” anlamına gelmektedir. Bu menhirler üzerine, insan yüzüyle kollarını ima etmek üzere birtakım şekiller çizildiği biliniyor. Menhirlerden bazılarının, IX. yüzyılda Büyük Karl tarafından put oldukları inancıyla tahrip edildiklerini de biliyoruz (Turani, 2014, s. 217).

Aynı zamanda anı taşları olarak bilinen bu dikilitaşlar, Göçer Sanat’ın önemli örneklerindendir. Antik Avrupa’daki dikilitaşlar sonraki yüzyıllarda gelişecek bölgesel resim üslupları için belirli prototipler oluşturmaktadır. Bunun dışında petrogramlar, piktograflar ve petroglifler de belirli dinsel ve sosyal işlevleri üstlenmiş yapılardır (Beksaç, 2012, s. 10-11).

Görsel 18. Solda Filitosa Fransa'daki insan formlu menhir, Erişim: 05.09.2019, <https://tinyurl.com/uq6kzfr>, Sağda Lambeth Palace Kütüphanesinde aziz tasviri. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/ug9fkwk>

Göçler döneminde, kültürel etkilenmelerle hayvan figürleri Avrupa kavimleri arasında daha çok yayılmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında tasvirler arasında pagan formların özellikle ejderha ve kuş motiflerinin sanatsal eserlerde, günlük araçlarda, gemilerde kullanıldığı bilinmektedir. Koruyucu ya da ölünün koruyucusu olarak inanılan ejderha figürü Hristiyanlıktan önceki dönem Avrupa'sındaki Tümülüslerde karşımıza çıkmaktadır. Ejderha figürü Hristiyanlık ile birlikte bazı el yazmalarında şeytanla ya da kötülüklerle de ilişkilendirilmiştir. Ejderha tasviri sadece Avrupa'da değil Akdeniz, Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu medeniyetlerinde de farklı sembolik anlatımlar için kullanılmıştır. Motifler arasında iç içe geçmiş yılan ve ejderha figürleri, bitki formları bordür yapımında kullanılmaktadır. Orta Çağ'daki, hayvanlar üzerindeki sembolizmin temelleri yine Hristiyanlık öncesi dönemlerle açıklanabilir. Tavşan ve salyangoz örnekleri el yazması eserlerde yine kullanılan figürler içerisinde. Tavşan figürüyle antik çağlarda da karşılaşılmaktadır. Fakat genellikle Orta Çağ öncesi bu tasvirler üretkenlik amaçlı inançla erkeklerle ilişkilendirilmiştir. Başka bir figür ise Germen folklorüne ait "Wolpertinger" isimli boynuzlu tavşandır. Fakat Orta Çağ'da özellikle tavşan figürü ahlaki durumlara mesaj vermek için kullanılmıştır. Tavşan figürü çaresizlik veya saflık sembolü olmuştur. Fakat çaresizliğin (tavşanın) el yazmalarında şiddet uygularken ki tasvirleri marjinal sanat düşünceleri de barındırdığını bize göstermektedir.

Görsel 19. Katil tavşan tasvirli el yazması. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/y2rmsfxj>

İngiltere'deki Sutton Hoo gömütleri içerisindeki mezar odası buluntularında yer alan para kesesi ağzı, görsel açıdan olduğu kadar ikonolojik özelliğiyle de karmaşık bir nitelik göstermekteydi. Yine 7. yüzyıla tarihlenen bu yapıt dengeli ve simetrik bir şemaya göre gerçekleşmiştir. (Beksaç, 2012, s. 10-11). Ayrıca Sutton Hoo'daki toka gibi diğer buluntularda Avrupa'daki tasvir geleneğinin soyut kompozisyon örneklerindendir.

Görsel 20. Sutton Hoo'da bulunmuş para kesesi ve üzerindeki figür ve motifler. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/qk4ko2e>

Viking dikilitaşlarında yine insan figürlerinin ve figürlerin etrafındaki motiflerin kullanıldığı görülmektedir. İsveç'teki "Stora Hammer" (7 ve 10. Yüzyıllara arası) taşı üzerindeki anlatımlar Vikinglerin bir olay döngüsünü tasvir ettiğini göstermektedir. Bu dikilitaş görüldüğü üzere, Orta Çağ dönemi minyatürlerindeki düzen, motif ve figüratif yapıyla birçok benzerlikler göstermektedir.

Görsel 21. Stora Hammar Dikili taşı, Gotland/İsveç. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/wda9wpl>

Germen fibulalarındaki pagan sembolizmi olan kartal motifi, Hristiyan haçı ile beraber kullanılmıştır. İrlanda'daki Northumbria Durrow dua kitabındaki kuş motiflerinin uzantısı şeklinde düşünülebilir. Zoomorfik tasvirlerin kullanımı zaman içerisinde Avrupa toplumlarında devam etmiştir (Görsel 22).

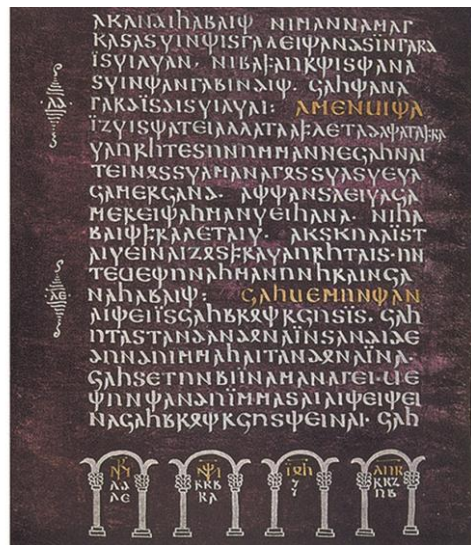

Görsel 22. Solda Got fibulası. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/uw7bbmt>, Ortadaki Durrow el yazmasındaki kartal. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/teh6c6>, Sağda Günümüz Alman devlet arması. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/ugaff7h>

Bu eserler bize Hristiyanlık öncesi Avrupa'daki kavimlerde yüksek bir stilizasyon becerisi olduğunu göstermektedir. Grafik anlamda Orta Çağ'daki el yazmaları, amblem ve motiflerin temelinde bu stilizasyon becerisi yatmaktadır diye düşünülebilir. El yazmalarındaki minyatürlerde doğu kültürü etkisinin olduğunu savunan düşünceler bulunmaktadır. Fakat Avrupa'nın kendi soyut sanat geleneği de bulunmaktadır. Ayrıca Hristiyanlık ve Hristiyanlık ile bağdaşan felsefeler estetiğe etki etse bile Avrupa insanının geçmişinden getirmiş olduğu tasvirde soyutlama geleneğini Orta Çağ'da da devam ettirdiği sonucuna varabiliriz. Kısacası figürlerin basit ve yalın anlatımı, resimde minyatür geleneğinden gelmesinin yanında Avrupa'daki eski pagan inanışlarındaki formların resme yansımaları olarak görülebilir. Orta Çağ Avrupa'sındaki tasvir geleneğini sanat tarihi biliminin ayırmış olduğu dönemlere göre değerlendirmek de gerekmektedir.

2.3.1. Göçler Dönemi Sanatında Tasvir

Roma imparatorluğunun bölünmesi ve zayıflamasıyla başlayan dönemden 8. Karolenj hâkimiyetine kadarki siyasi karmaşaların olduğu dönemdir. Antikite, Hristiyanlık öğretisi, Avrupalı göçer kavimlerin kendi yaşayışları, İskitlerin ve Hunların getirmiş oldukları yerel kültür, dönemi şekillendirmiştir. Ahşap ve Taş üzerine tasvirler üretilmiştir. Genellikle taşınır günlük kullanım amaçlı aletlerdeki süslemeler dikkat çekmektedir. Göçebe kültürlerin kullanmış oldukları alfabe sistemleriyle Latince alfabe iç içe geçmiştir. Çok sayfalı kitapların yerine kodeks denilen az sayfalı yazıtlar bu dönemde kullanılmaya devam etmiştir (Görsel 23).

Görsel 23. “Kodex Argenteus”, Got diline çevrilmiş 6. yüzyıldan kalma el yazması. Erişim: 05.09.2019.

<https://tinyurl.com/rhcp7tp>

Merovingian terimi, göçler döneminin sonuna doğru 8. yüzyılda hüküm sürmüş Frank Merovingian hanedanı zamanında hazırlanan el yazmaları için kullanılmaktadır. Biçimdeki süsleme ve stil Geç Roma el yazmalarına dayanan çizgiler ve dairelerden oluşmaktadır. 8. yüzyıldan itibaren zoomorfik dekorasyon bu el stilinde görünmeye başladı ve o kadar baskın hale geldi ki, bütün sayfalar neredeyse hayvanlardan oluşan harflerden oluşuyordu. Yaygın dekorasyonu ile çağdaş el yazmalarının aksine, Merovingian tarzı sade bir sayfa tasarımı üretmeyi amaçlamaktadır.

Görsel 24. Hristiyan ayin kitabı Gelasian Sacramentary. Erişim: 05.09.2019. <https://tinyurl.com/w4s7ksn>

2.3.2. Karolenj Dönemi Sanatında Tasvir

Karolenj sanatı 8. yüzyıl sonlarından 9. Yüzyıla kadar geçen döneme denilmektedir. Bu döneme aynı zamanda Karolenj Rönesans'ı da denilmektedir. Sebebi ise göçebe karanlık çağdan batının yenilenme açılımıdır. Bu beklenmedik açılım 11. yüzyılı, Batı Hristiyanlığının başlangıç yüzyılı yapar (Le Goff, 2019, s. 66). 8. Yüzyılda Frank kralı Charlemagne Hristiyan Avrupa'nın askeri ve kültürel açıdan koruyucusu ve destekleyicisi olan çok yönlü bir kral görünümüne sahip olmuştur. Papa III. Leon'un 800'de Roma'da İmparator ilan ettiği Charlemagne'a taç giydirerek, onu Roma İmparatorluğunun mirasçısı ilan etmesi; Hristiyan sanat ve edebiyatının hami patronu olarak kabul etmesi bakımından ona güç vermiştir. Bu durum özgün bir yaratıcılık ortamında var olma imkanı bulan bir saray resmi ekolü yaratılmasına da teşvik unsuru olmuştur (Beksaç, 2012, s. 35).

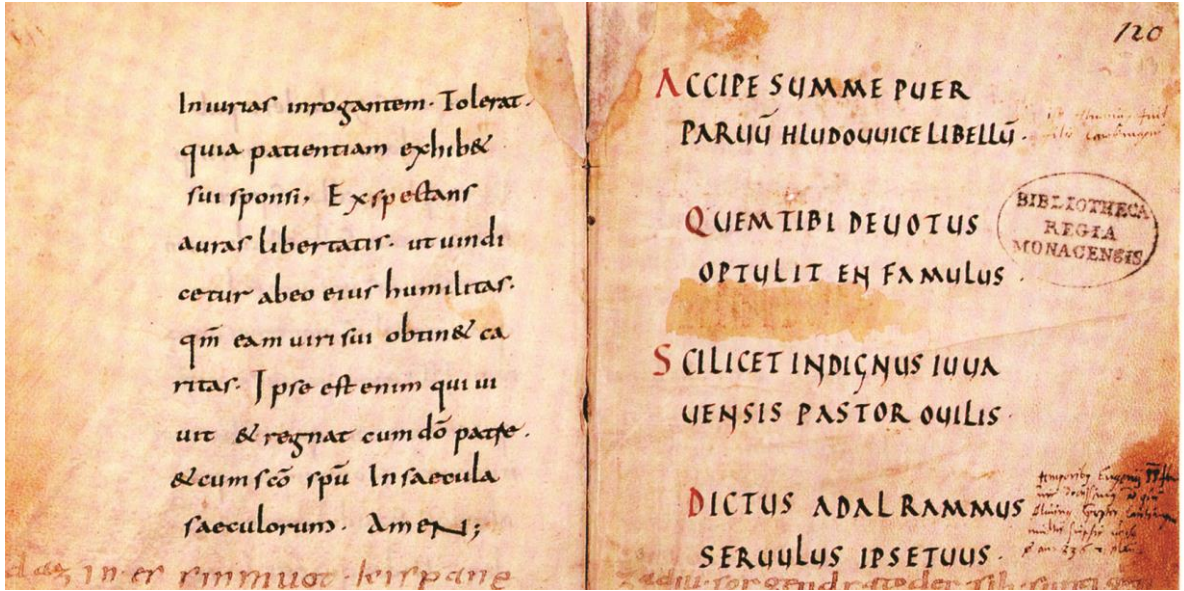
8. yüzyılda Charlemagne ve Franklar, Avrupa'daki çoğu paganların Hristiyanlaşmasında önemli rol oynamıştır. Charlemagne manastırlarda eğitim verilmesini ve skolastik düşüncenin sanatsal açıdan da yayılmasına önderlik etmiştir. Ayrıca kendini Roma imparatorlarının devamı olarak gören Charlemagne, sarayında Roma sanat ustalığı geleneği coşkuyla yeniden canlandırıldı (Gombrich, 1997, s. 104). Aachen'deki saray kilisesi roma bazilikaları tipine bağlanır (Turani, 2014, s. 219). Çünkü Charlemagne'ın bütün Avrupa'yı sadece askeri, dini ve siyasi açıdan değil kültürel açıdan da birleştirmek gibi bir rüyası da bulunmaktaydı. Bunun için öncelikle Charlemagne tarımsal işlerin aylara göre yapılması gerektiğini gösteren bu sıralı minyatürlü takvimlerle takvim reformunu gerçekleştirmiştir (Le Goff, 2019, s. 67). Bu aynı zamanda din dışı hayata dair hazırlanmış el yazmalarındandır.

Görsel 25. Charlemagne takvimindeki minyatür örnekleri, ardışık şekilde yerleştirilmiştir. Erişim:

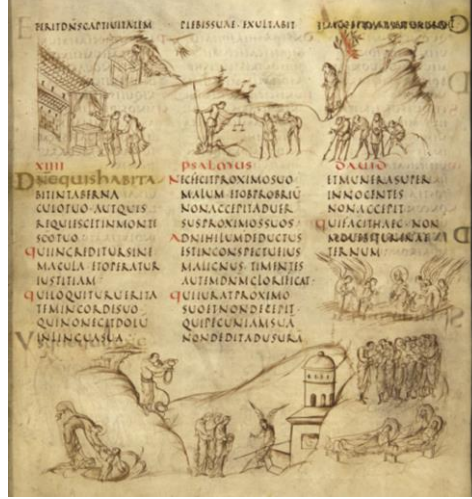
06.09.2019. <https://tinyurl.com/vu6bm9y>

Mimari ve resim sanatı haricinde Charlemagne Avrupa'daki yazışma şekli hakkında da girişimlerde bulunmuştur. Charlemagne döneminde el yazmalarında bir değişim süreci başladı. Ebbo ve Centula isimli inciller oluşturulurken figürlerde ılık gölge kullanılmıştır. Kitap kapaklarının değerli taşlarla ya da fildişi süslemelerle kaplı olduğu ve sayfa boyutlarında minyatürlerin yapıldığı el yazmaları bulunmaktadır. Sayfa düzeni yazı ve süslemelerde standartlaşmaya gidilmiştir. Yazı stili “Charlemagne miniskülü” adıyla anılmaya başlandı. Charlemagne miniskülü, günümüzde kullandığımız küçük harflerin öncüsüdür (Becer, 2005, s. 91). Bu dönemde İncil ve diğcr dini kitapları yazan ve resimleyen kişilerin çalışma pozisyonu almış portreleri kitapların ilk sayfalarında yer almaktadır.

Görsel 26. Charlemagne miniskülüne örnek, 9. yüzyıl. Erişim: 06.09.2019. <https://tinyurl.com/rz22wk9>

Karolenj döneminde el yazmalarından “Utrecht Psalter” isimli el yazması kitap 9. yüzyılda üretilmiştir. Zeburdan konuların olduğu el yazması kitaptaki minyatürler popülerlik kazanmıştır. Sadece ana hat çizimlerden oluşan çizim tekniğiyle üretilmiştir. Utrecht Psalter’in faksimilleri 20. yüzyıla kadar üretilmiştir. Bu tür el yazmalarındaki minyatürlerin ana hatlarla çizilerek hazırlanması kitapların üretimini ucuz ve hızlı hale getirmiştir. Buradaki teknik günümüz fanzin türü çizgi romanları çağrıştırmaktadır. Karolenj döneminde el yazma işi genellikle dini kitapları çoğaltılması amacıyla yapılmıştır. El yazmalarıyla çoğaltılan dini kitaplar olan eski ahit ve yeni ahit’in yanında ayrıca ayin kitapları da bulunmaktadır.

Görsel 27. Utrecht Psalter'in sayfalarına bir örnek. Sayfa düzeni 3 sütunla bölünerek, sayfanın üst ve altlarında olay minyatürlerle anlatılmaktadır. Bu tür sayfa düzenlerine günümüz illüstrasyonlu kitaplarda da rastlamaktayız. Erişim: 06.09.2019. <https://tinyurl.com/qqfdeyf>

Karolenj dönemi el yazmalarına başka bir örnek te Reims'te hazırlanan *Bern Physiologus* isimli el yazmasıdır. Minyatürler renkli hazırlanmıştır. Ayrıca minyatürlerinin birçoğu çerçevesiz olarak, antik dönem el yazması karakteristiği olan metin bloğuna yerleştirilmiştir.

Görsel 28. "Bern Physiologus" isimli el yazmasının sayfalarından. Erişim: 06.09.2019. <https://tinyurl.com/tbh3bmh>

2.3.3. Otto Dönemi Sanatında Tasvir

10. yüzyılın sonunda Avrupa'da Karolenj hanedanının çökmesiyle başlayan devirdir. Karolenj hanedanının düştüğü boşluktan ortaya çıkan anarşiye son verebilmek için feodal yöneticiler arasında varılan kararla Macarları Lccfild'de durduran Saxon dükü

Henri Tin oğlu, Otto I. Olarak önce Aachen’de Almanya tacını sonra 962’de Roma’da imparatorluk tacını papanın elinden giydi. Bu olayla Batı Avrupa’nın kültürel, dinsel ve sanatsal yönetimi bu ailenin etrafında oluşan Kutsal Roma Germen İmparatorunun eline geçmiştir (Beksaç, 2012, s. 55).

Otto Tin’in yapmış olduğu önemli siyasi ilişkilerden birisi Bizans İmparatorluğu’yla iletişim içerisine girmesidir. Otto sarayı ile Konstantinopolis arasında yakın ilişkiler, 972’de II. Otto’nun bir Bizans prensesiyle evlenmesi üzerine gelişmiştir. Karolenj döneminde olduğu gibi, Otto döneminde de resimli yazmaların hazırlanmasına devam edilmiş, bu dönemde “Pericope” adı verilen yeni bir litürjik (Hristiyanlıkta düzenlenen bir ayin türü) kitap türü ortaya çıkmıştır. Bu yeni kitaplarda, Karolenj el yazmalarının başlangıcında yer alan İncil yazarlarının portrelerine yer verilmemiş, bunun yerine İsa’nın yaşamından alınan olaylar betimlenmiştir. Bu kitapların hazırlanmasında, ilk başlarda Byzantium ilham kaynağı olmuş, hazırlanan eserlerde Bizans etkileri açıkça hissedilmiştir (Daşçı, 2002, s. 133). Resim ve el yazmalarında Bizans üslubunu ortaya koyan başka bir yöntem de birçok kodekste, heykelde, el yazması kitapların kapağında kraliyet ile İsa ya da kutsal portrelerin aynı yerde olmasıdır. Tıpkı Ayasofya’daki Justinian mozaiğinde olduğu gibi burada yapılan eserlerin kutsal varlıklara adandığı fikri yatmaktadır.

Görsel 29. Uta kodeksi. Kodeksin Meryem’e sunulması tasviri. Erişim: 06.09.2019.

<https://tinyurl.com/rg4sonk>

Bordür ve diğer formlarda Avrupa göçer kültürünün özellikleri de dönemin el yazmalarında işlenmiştir. Figürlerin ifadeye yönelik çizilmeleri Germen kimliğini yansıtan niteliktedir (Beksaç, 2012, s. 59). Sadece bu dönemde yapılan saraylar ve kiliseler değil

aynı zamanda o dönemde olan her şey gücün simgesi olmuştur. I. Otto, II. Otto ve III. Otto gibi Alman kralları, daha öncede Karolenj döneminde olduğu gibi el yazmaları hazırlamışlardı. Bu el yazmaları emperyal gücün görsel tasviriydi denilebilir. Ottolu yöneticiler, aydınlatmalı el yazması ve onları üreten manastır merkezlerinin büyük patronları olmuşlardır (Thomas Kren'den akt., Ülgen ve Ünal, 2019, s. 243)

2.3.4. Romanesk Dönemi Sanatında Tasvir

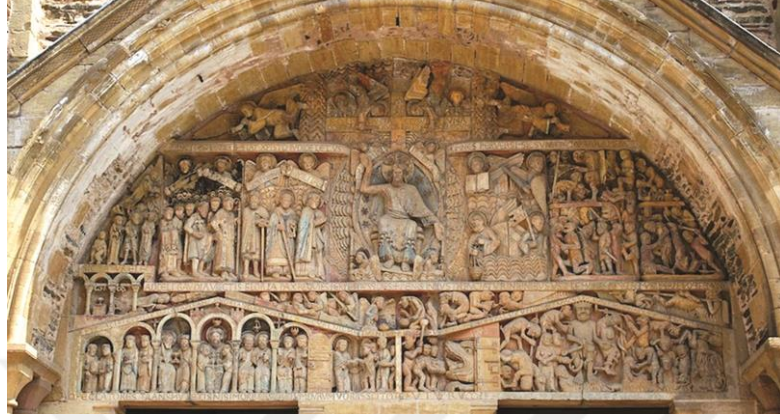
Romanesk sanatı 11. yüzyıldan, 12. yüzyıla kadar Avrupa'da özellikle mimari alanda etkili olmuş bir sanattır. Romanesk terimi denince akla sanatta kıvrımlı eğimler ve bükülmüş heykellerin görüntülerini çağırıştır (Cohen, 2010, s. 357). Roma mimarisindeki stillerden etkilenilmiştir. Kemer yapımında dairesel formlar kullanılmıştır. Bu dönemin en önemli siyasi, olayı kuzeyli Norman halklarının Fransa'ya gelip, Franklarla kaynaşması ve daha sonra 1066 yılında Hastings savaşıyla Britanya üzerindeki hâkimiyetiyle Avrupa'da yeni bir kültürün ortaya çıkmasıdır. Bu döneme Romanesk denildiği gibi Norman kültürü dönemi de denilmektedir. Ayrıca Haçlı seferleri de bu dönemde yapılmaya başlanmıştır. Haçlı seferleri doğudaki bilimi ve zenginliği batıya taşımıştır. Özellikle cam ve seramik yapımındaki teknikler Romanesk sonrasındaki Gotik dönem katedrallerine yeni bir anlayış katmıştır.

Görsel 30. Bayeux Halısı'nda, 1066 yılındaki Hastings savaşıdan sonra Normanların gözünden savaşı anlatan minyatürler ve süslemeler ardışık şekilde düzenlenmiştir. Halının tamamının ölçüleri 50 cm X 70 metredir. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/vecxm2t>

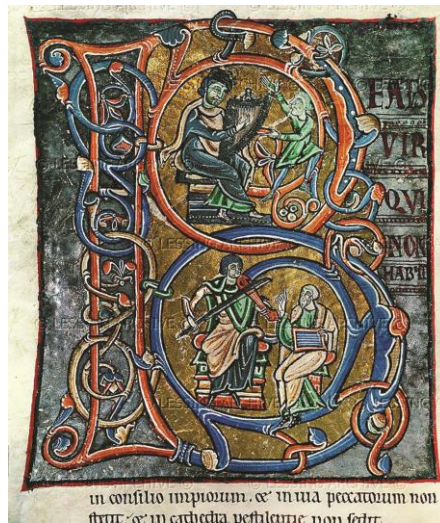
Romanesk dönemde okur – yazarlığa büyük önem verilmesi nedeniyle kitap üretiminde önemli bir artış kaydedilmiştir. Büyük manastırlar, el yazması kitapları kopya

etmek için kurdukları kendi atölyelerine (scriptoria) hazırlanan, satın alınan ya da bağış yoluyla elde edilen kitapların sayısı ile olduğu kadar ihtişamıyla da gurur duymuştur (Daşçı, 2002, s. 133). Bu dönemdeki el yazmalarındaki figürlerde temel duruş ve renklendirme anlayışı heykel ve rölyeflere de uygulanmıştır.

Görsel 31. Yargılama günü rölyefi. El yazması eserlerdeki minyatür formları ve yerleşim Romanesk dönemin heykel ve kabartma tekniğinde uygulanmıştır. Saint-Foy Kilisesi, Conques, Fransa. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/vpalht9>

Merovinyan, Karolenj ve Romanesk dönemlerdeki minyatürler, kiliseciler tarafından ve onlar için yapılan kitapta maneviyat ve sembolizmi ifade eden hiyerarşik bir tarz ile karakterize edilmektedir. Romanesque el yazmalarında, resimlemedeki gelişmeler, doğanın taklidi ve hepsinden öte grotesklerle dolu lüks ve fantastik baş harflerin gelişimi için dikkat çekiciydi (Cohen, 2010, s. 461).

Görsel 32. St. Albans Zebur'unun süslemeleri başlangıç harfleri. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/srn9ymx>

Winchester incilindeki minyatürler Romanesk dönemin karakteristiğini bize en güzel şekilde sunmaktadır. Renkli boyama ile daha canlı anlatımlar gerçekleştirilmiştir. İncil'deki anlatılar resimlerle güçlendirilmiş ve olaylar kare kare ele alınmıştır. Winchester incilini tek sanatçı üretmemiştir. Farklı el yazması üreten sanatçılar çalışmıştır.

Görsel 33. St Winchester incilindeki Davut'un yaşamını anlatan bölümlerin örnek sayfaları incelendiğine karelerle ayrılmış sahne örgüsü ve ardışık anlatım söz konusudur. Bu yüzden Orta Çağ el yazmalarındaki bazı sayfa düzenleri çizgi romanların anlatım üsluplarına benzemektedir. Erişim: 09.09.2019.

<https://tinyurl.com/u5bnxw9>

Bu dönemdeki renk çalışmasına önemli bir katkı da, dış görünüşlü ve ansiklopedik kaynakların sistematik çalışmasına dayanan bir Orta Çağ renk sembolizmi sözlüğü başlatan iki Alman Orta Çağcı Christel Meier ve Rudolp Suntrup tarafından yapılmıştır. İncil'de sıklıkla renk sembolizmine referanslar vardır. 1200 yılına kadar olan edebi kaynakların sistematik bir araştırmasına dayanarak, kırmızı renkle projelerini başlatmışlardır (Petzold, 2018, s. 95).

Platon, gerçeğin ışığa eşit olduğunu, dolayısıyla ışığın ustalığının en büyük mimari başarılarından biri olarak görülebileceğini söylemiştir. Bu kavram Tanrı, güzellik, öz ve mükemmellik ile ilgili olarak en eski ışık fikirlerini özetlemektedir. Bu düşünceler romanesk sanatına aktarılmıştır. Romanesk mimarlık yapılarında, dini ritüelin etkisini en üst düzeye çıkarmak ve kutsallığı sembolize etmek için ışık kullanmıştır (Pastor,

Fernández, Olmedo, Muñoz, Enguix, 2010, s. 305). Bu yüzden renk ve ışık Orta Çağ döneminin en çok kullanılan materyalleri olmuştur. Minyatürlerdeki üsluba benzer şekilleri mimaride cam süslemeciliğinde görülebilir. Romanesk dönemde başlayıp Gotik dönemde en güzel örneklerini görebileceğimiz cam süslemeleri Orta Çağ'ın karakteristik sanat eserlerindendir. Augsburg'da 11. yüzyılın sonlarından kalma peygamberler penceresindeki vitray resimler renkli şekilde üretilmiştir.

Görsel 34. Augsburg katedralindeki vitray resimler. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/wu2wu3d>

2.3.5. Gotik Dönem Sanatında Tasvir

Gotik dönem Orta Çağ Avrupa'sının en son dönemini işaret etmektedir. Bu yüzden Gotik dönem, “yüksek Orta Çağ” terimiyle de ilişkilendirilmektedir. Gotik dönem sanatı Batı Avrupa'da 12. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Gotik dönemin en etkili eserleri başlıca Fransa olmak üzere, Almanya'yı şekillendirmiştir. Sadece İtalya'da kısa süreli etkisi olan bu sanatın farklı Avrupa ülkelerinde farklı dönemlerde sona erdiği düşünülmektedir. Gotik sanat Avrupa mimarisinin ilgi çekici bir bölümünü oluşturur. Çünkü Gotik'te, Grek ve Roma etkisi olmamıştır (Turani, 2014, s. 235). Dolayısıyla antikite ile üslupsal bir ilişkisi yoktur. Bu sebeple Gotik biçimin Avrupa'dan çıkmış tam bir Orta Çağ Avrupalı işi olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Gotik dönemde sanat doğadaki nesnelerle, soyut sembollerin birbiri içerisine geçtiği bir dönem olmuştur. Bu konuda Jurgis Balrusaitis, “Düşsel Ortaçağ” isimli kitabında şunları söylemiştir:

“Gotik Orta Çağ, genelde doğanın ve hayatın keşfedilmesini akla getirmektedir. Soyut ve stilize bir doku içinde kaynaşan canavarları, antik ve Doğu kaynaklı mucizeleriyle, karmaşık bir zemin üzerinde kurulu olan Roman resim anlayışının sona ermesinden sonra canlı bir bitki alemi yumurtasını kırmış ve güzel insan figürleri ortaya çıkarak gerçeğe ve organik bir düzene doğru evrilmişlerdir Batı, Batı'da zafer kazanmakta ve bütün etkilerden kurtulmaktadır (Balrusaitis, 2001, s. 14).

Bu dönem Avrupa’da keşiflerin, Hümanist fikirlerin ortaya çıkmaya başladığı ve burjuvazinin otoriteyle çatışmaya başladığı zamanlardır.

“Gothic” ismi, aslında Rönesans İtalya’sındaki hümanistler arasında değersiz görme ya da bir aşağılama terimi olarak kullanılmış; kaba veya barbar sözcükleriyle eş anlamlı tutulmuştur. Ancak gotik biçimin Gotlarla bir ilgisi yoktur. Sözcük “Germenlere ait” anlamındadır. Buna karşın gotik biçimin tamamen kuzeye ait olduğunu da ifade eder. Gotik biçim aynı zamanda Orta Çağ’ın zirveye ulaşan bir dışavurumudur (Sarıkavak, 2014, s. 23). Orta Çağ’da güzellik ve sanat anlayışı tanrısal çerçevede düşünülmüştür. Doğayı incelenmenin ve resimlemenin sonuçları altında yatan düşünce tanrısal bilgiyi anlamaya yöneliktir. Gotik Orta Çağ, genelde doğanın ve hayatın keşfedilmesini akla getirmektedir.

Gotik dönem biçimlerinde göğe, tanrısalığa ulaşmak için yeni bir üslup geliştirilmiştir. Bu yüzden yapısal bakımdan heykelde ve mimaride, boyları uzatılmış, kenar ve geçişleri sivri olan biçimlerle karşılaşmaktayız. Mimarideki yapılardan buna örnek vermek gerekirse Fransa’daki; Paris’teki Notre Dame Katedrali, Rouen’deki Rouen Notre Dame Katedrali, Reims’teki Reims Katedrali, Almanya’daki; Köln katedrali, Ulm’deki Ulm katedrali, Altenber’deki Altenberger Manastırı gibi birçok yapı sıralayabiliriz.

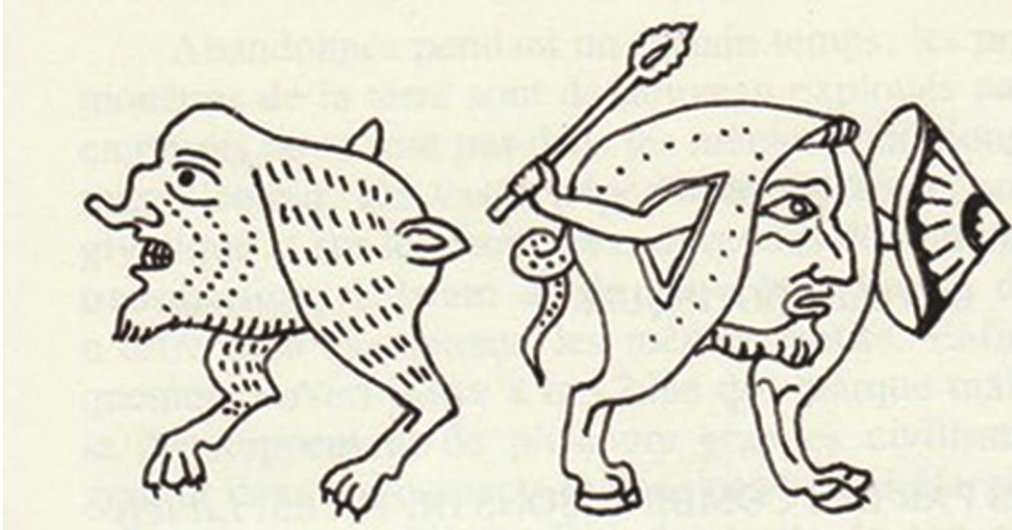

Görsel 35. Reims Katedrali. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/svtgstd>

Gotik dönemde gelişmeler, Orta Çağ kırsal yapısının yerine tekrar şehirlere kaymıştır. El yazması eserleri üreten veya el yazması eserler için gerekli altyapıyı sağlayan kişilerde artış olmuştur. Ne doğa bilimlerinin ne de beşeri bilimlerin (hatta matematiğin

bile) kendi iç metotlarını ve terminolojilerini henüz oluşturmamış olmaları, insanlığın bilgi birikiminin tamamını, normal, uzmanlaşmamış bir zekânın sınırlarının içinde tutulabiliyordu ve belki de en önemli nokta bütün bir sosyal sistemin hızla kentlerde oluşan mesleki bir işbölümüne yönelerek değişmekte olmasıydı. Daha sonra görülen lonca ve "Bauhütten" sistemleri ile henüz katılaşmamış olan bu sosyal yapı, papazla sıradan insanın, şairle hukukçunun, bilim adamıyla zanaatçının az çok eşit koşullarda bir araya gelebilmelerini sağlayan bir zemin oluşturmaktaydı. Kiralık hattatların yanı sıra, kitap satıcıları (1170'lerden itibaren bahsedilebilir), kitap kiralayanları, mücellitler ve minyatür sanatçıları [13. yüzyıl sonlarında elyazmalarını resimleyenler (enlumineurs) Paris'te bir caddeyi bütünüyle işgal etmekteydi] ile birlikte el yazması kitapları komple (en masse) üreten, kentte yerleşik ve az çok bir üniversitenin denetimi altında çalışan profesyonel yayımcılar (stationarius. Bu sözcük kırtasiyeci "stationer" sözcüğünün de kaynağıdır) ortaya çıktı (Panofisky, 1995, s. 20).

Gotik dönem el yazma ve heykellerinde doğüstü varlıkların çizimlerinde artış olduğunu görmekteyiz. XII. yüzyılda bilinmeyen veya az tanınan bir dizi garip yaratık, Gotik resimlerde oluşmakta ve yaygınlaşmaktadır; bunların arasında en başta kafa birleşimleriyle tanımlanan canavarlar gelmektedir (Balrusaitis, 2001, s. 20). Düşsel varlıklar kitapların bordürlerinde, vinyetlerde (el yazması kitaplarda süsleme) ve Initiallerde (İlk harflerin büyük oranda yazılıp, süslenmesi) görülmektedir.

Görsel 36. Metz Katedralindeki garip varlıkların resimlenmesi, günümüz süper kahraman ya da bilim kurgu temalı çizgi romanlardaki melez, mutantlarla benzeşmektedir. Erişim: 09.09.2019.

<https://tinyurl.com/w56c34g>

İnsan ya da değişik yaratık vücutlarının olduğu tasvirlerle başka canlıların yüzlerinin yerleştirildiği garip tasvirler yine kitaplarda yer almaktadır. Bu çok çehreli figür tasvirleri sonraki dönemlerin sanat anlayışını da etkilemiştir. Bu figürlere “gryllos” denilmektedir. Birleşik varlıklar XV. ve XVI. yüzyıllarının baş harflerinde ve vinyetlerinde çoğu kez görülmektedir. Başlar, çehreler ve tepelikler birbirinden ayrılmaktadır (Balrusaitis, 2001, s. 60). Çifte bir çehrenin maskeleri, bir harfin dik bacağı veya kavisi aracılığıyla ayrılmaktadır. Farklı türdeki şeytan, canavar veya yaratıklar heykellerle süslenmiş Gotik dönemin katedrallerinde de göze çarpmaktadır.

Görsel 37. Bitkisel süsleme ile tasarlanmış yaratıklar. Erişim: 09.09.2019. <https://tinyurl.com/rfgvgjz>

Gotik dönemde el yazmalarında da değişik harf arayışları ortaya çıkmıştır. Mimaride ve resimdeki sivrilme harf karakterlerini de etkilemiştir. Kesik uçlu yazma araçlarıyla kenar ve köşeleri sivri harfler el yazmalarında kullanılmıştır. Aynı tüm harflerde dikey etkiye eklenen genel bir daraltma görülmektedir (Sarıkavak, 2014, s. 24). Gotik yazıyla yazılmış en önemli eserler arasında “Book of Hours”, “Horae Beatae Mariae Virginis” gibi el yazması eserler bu stili en iyi şekilde temsil etmektedir.

Görsel 38. Gotik biçim harfler. “Horae Beatae Mariae Virginis” (1525). Erişim: 09.09.2019.

<https://tinyurl.com/yx3delwq>

Gotik dönemin el yazmalarından olan “Très Belles Heures de Notre-Dame” parşömene yazılmıştır. Gotik tarzda yazılmış bir el yazması çalışması olarak kabul edilmektedir, ayrıca Hollandalı ressam Jan Van Eyck'e atfedilen bazı minyatürler nedeniyle Alpler'in kuzeyindeki modern resmin başlangıcına işaret ettiği düşünülmektedir.

Görsel 39. “Très Belles Heures de Notre-Dame” sayfa örneği. Erişim: 10.09.2019.

<https://tinyurl.com/rly36qq>

El yazmalarının kenarlarını süslemek için karmaşık bitki motiflerinin yanında nesnel hayattan örnekler ve mizah içeren tasvirlerin olduğu sahneler bulunmaktadır. Özellikle dini kitapların kenarlarında bu sahnelerin yer alması Orta Çağ'da seküler düşüncenin başlangıcı olarak düşünülebilir.

Görsel 40. British Museum'daki 1340 yılında yazılmış "Luttrell Psalter" isimli eserdeki tasvirler. Erişim: 10.09.2019. üstteki: <https://tinyurl.com/qkhdtd>, Sol alttaki: <https://tinyurl.com/vf5dfxv>, Sağ alttaki: <https://tinyurl.com/szam4az>

Orta Çağ'da doğu ile batı uygarlıkları arasında biçimsel geçirgenlikler de olmuştur. Özellikle Orta Doğu dünyasındaki biçimleri batı alırken, çoğu zaman bunların karakter ve görüntülerini yenilemiştir. Bunları, aynı zamanda kendi düşsel ve simgesel sistemlerine uyarlamıştır (Balrusaitis, 2001, s. 149). Ay veya gezegen şeklindeki yuvarlak yüzler, Gotik resimlere Doğu'dan gelen katkılar arasında yer almaktadır. Bir çehre biçiminde resmedilen ay, Müslüman resimlerinde sıklıkla yer almaktadır (Balrusaitis, 2001, s. 155).

Görsel 41. Solda: 9. yüzyılda yaşamış Astronom Abu Ma‘shar’ın el yazmasındaki dairesel yüzler. Erişim: 10.09.2019. <https://tinyurl.com/vu6edhv>, Sağda: Rahip Vincent of Beauvais tarafından 15. yüzyılda hazırlanmış el yazmasından Ay ve güneşin yaratılışı tasviri. Erişim: 10.09.2019. <https://tinyurl.com/ulrj8bq>

Bir sanat anlayışı, üslubu veya stili olarak bilinen Gotik Sanatın ortaya çıktığı dönemden bu yana, kendisinden sonra gelen sanat üsluplarını ve akımlarını etkilediği söylenebilir. Öncelikle Rönesans Sanatının doğmasına zemin hazırlayan bu dönem, günümüze kadar birçok sanatsal olayın temelini oluşturmaktadır. Günümüze kadar sanatın doğuşunun Rönesans Dönemi ile birlikte anılması Gotik Sanatının hak ettiği öneme kavuşamamasında önemli bir etkidir (Ayaydın, 2010, s. 118’den aktaran, Yıldız, 2015, s. 249). Orta Çağ Avrupa’sındaki biçimsel dönüşümler en son gotik dönem el yazmalarıyla son bulmamıştır. Orta Çağ sonrası da el yazmalarının üretimine devam edilmiştir. Ayrıca matbaanın icadından sonraki dönemde el yazması kitaplardaki üslup, minyatürler, dizgi ve kitap tasarımındaki teknikler matbaacılıkta kullanılmaya devam etmiştir.

2.4. Orta Çağ Avrupa Minyatür Yapımcılığı

El yazmalarının geleneksel üretim aşamaları ve malzemeler Doğu ve Batıda benzerlik göstermektedir. Fakat minyatür ve kitap resimleme işlerini yapan kişiler ve yapılan işlerin terimleri değişim göstermektedir. Orta Çağ Avrupa manastırlarındaki kitap süsleme sanatında çeşitli adlar altında görevliler yer alıyordu: “Adumbrator”, resimlerin taslak çizimini yapan kişi; “illuminator”, büyük ilk harfleri (“initiale”, inisiyal) ve çiçekli süslemeleri boyayan kişi; “Miniatur”, minyatürcü, “minium” (sülüğün) kullanarak minyatürleri boyayan kişi; “rubrikator”, “rubrika” (kırmızı tebeşir, “kan kalem”) sözcüğünden ad alan bu zanaatkar, belirli bölüm ve cümle başlarını boyayarak ön plana çıkarıyordu (Tez, 2018, s. 60). Başlıkların ya da cümle başlarının kırmızıyla boyanması; günümüzdeki başlıkların vurgulanması geleneğinin öncüsüdür, hatta günümüzde yazıları işaretlemekte ya da el yazısıyla yazılan başlıklarda kırmızı kalem kullanımını

çağrıştırmaktadır. Minyatürlü el yazmalarının oluşmasında ilk aşama hammaddenin sağlanmasıdır. El yazmalarının çalışılması için farklı materyaller işlenmek suretiyle kullanılmaktadır.

2.4.1. Minyatür Üretiminde Malzeme Kullanımı

Matbaanın Avrupa’da icat edilmeden önceki dönemlerde el yazması eserler genellikle parşömen olan deriden üretilmiş kâğıtlara yazılmaktaydı. Aslında el yazması kitapların tarihteki ilk örneklerine baktığımızda ise Antik mısır papirüsleri karşımıza çıkmaktadır. Kitap yapımını ve matbaacılığı ilgilendiren en önemli buluş olan kâğıt, Orta Çağ Avrupa’sından önce Çin’de ve İslam dünyasında bilinmektedir. Avrupa’da ilk kâğıdın yapımı ise 12. yüzyılda İspanya’da karşımıza çıkmaktadır.

Orta Çağ’da el yazması eserlerdeki minyatürler sadece parşömen değil, farklı katı yüzeylere de uygulanmıştır. Kilise duvarları minyatürlerin yer aldığı alanlar olmuştur. Ahşap, günümüzde de Ortodoks ikonacılığı için vazgeçilmez bir hammaddedir. Aynı zamanda Avrupa’da minyatür anlatımlar cam ve halı üzerine de yapılmıştır. Orta Çağ’daki vitray yapımı minyatürler, kilise ve saray camlarını süslemiştir.

Avrupa el yazması kitaplarda sayfaların dikimi ve formalanması gibi işlemler bilinmektedir. Kitap içlerindeki tek yapraklara “bifolium” katlı yapraklarla formalanma işlemine de “bifolia” denilmiştir. Günümüzdeki gibi 4 yaprak 2’ye katlandığında 1 fasikülü meydana getirmekteydi. Bu sayede kitap sayfaları fasiküller birleştirilerek dikilmekteydi. Orta Çağ’da kitap yapımını ekonomik anlamda pahalı hale getiren başka bir etken ise kapak tasarımlarıdır. Bazı el yazması kitapların kapakları kıymetli taşlarla kaplanmıştır.

2.4.1.1. Papirüs

Papirüs (“byblos” ya da “papyros”) M.Ö. 3300’lerden itibaren, Eski Mısır’da Nil vadisinde yetiştirilen ve “cyreppuspapyrus” adı verilen bitkiden yapıldı. İlk defa eski Mısır’da yazı malzemesi olarak kullanılmaya başlayan papirüs zamanla diğer Akdeniz ülkelerine yayılmış ve IX. yüzyıldan sonra papirüse olan talep gittikçe azalmaya başlamıştır (Dinçer, 2016, s. 932).

Papirüs yazmalar rulo halinde saklanmaktaydı. Bu yüzden fazla sayfa sistemi papirüslerde kısıtlı kalmıştır. Yunan medeniyetini Avrupa kültürü içerisinde değerlendirdiğimizde Papirüs Avrupa’da antik çağlarda kullanılmıştır. Fakat Orta Çağ Avrupa’sının papirüs eserleri, Orta Çağ’ın erken dönemlerinde ve Roma İmparatorluğu’nun sonlarına doğrudur. VI. yüzyılda Büyük Gregory tarafından Latince hazırlanan dua metni papirüs üzerine yazılmıştır.

Görsel 42. Büyük Gregory tarafından yazılmış dua metninin papirüs örneği. Erişim: 11.09.2019.
<https://tinyurl.com/sxlefq6>

2.4.1.2. Parşömen

Kâğıdın icadına kadar geçen dönemde Orta Çağ’da en çok kullanılan Parşömen, tıpkı papirüs gibi Antik Çağ’da icat edilmiştir. Papirüse konulan ambargo sonucunda icat edilen Parşömen, Bergama Krallığını geliştirmekle kalmamış, derinin bitkiden daha kalıcı olduğunun anlaşılması üzerine, Bergama’yı, dünyaya parşömen satan bir merkez konumuna getirmiştir. Ayrıca bu kitaplardan yararlanmak isteyen bilginler de akın akın Bergama’ya gelmeye başlamıştır. Bu sayede Bergama Krallığı kültür, sanat ve bilim şehri haline dönüşmüştür (Küçükali ve Taşgın, 2018, s. 139).

Parşömen, yeni doğmuş, oğlak, buzağı, koyun, keçi, derisinden yapılır. Kesilen hayvanların derileri; soyulur, yıkanır ve kalsiyum, karbonat, kireç gibi malzemelerle

temizlenir, deriye uzun süre dayanma gücünü arttıracak malzemeler yardımı ile rafine edilir. Temizlenip kurutulan deri, ya yuvarlak bir ağaca rulo halinde sarılır ya da çerçeveye iplerle gerilerek beklemeye alınır. Bu gerilmenin neticesinde deri, ince, yumuşak ve kadife gibi bir hal alınca yazı için hazır duruma gelmiş olur (Gönlügür 2007, s. 35’den aktaran, Küçükali ve Tasgın, 2018, s. 138). Bu işlemlerden sonra elde edilen derilere “folio” denilmektedir. Gerdirilmiş deri (folio) üretimi yapılacak kitabın ebatlarına göre kesilmektedir.

Yazılmış parşömen folyoları üzeri deri ile kaplanmış iki tahta kapakla ciltlenirdi, bununla birlikte, ilkin papirüs gibi, tahta çubukların etrafına sarılarak rulo biçiminde elde edilen parşömen M.S. II – IV. yüzyıllarda yaygın ve yapısına uygun olarak kodeks biçiminde kullanılmıştır (Dinçer, 2016, s. 936). Parşömenin kodeksler halinde saklanması çok sayfalı yazıtların önünü açmıştır. Kitap yapımı kodeksler sayesinde ortaya çıkmıştır. Parşömen aynı zamanda dayanıklı bir yazı materyalidir.

2.4.1.3. Kâğıt

Kâğıt, geleneksel anlamda nemli ağaç liflerinden alınan selülozun preslenip kurutulmasından elde edilen bir maddedir. Selüloz bitkilerde bulunan bir karbonhidrattır. Bu karbonhidrat kimyasal dönüşüm süresinde kâğıdı meydana getirmektedir. Kâğıdın üretiminin ilk olarak Antik Çin’de Han hanedanlığı döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Kâğıdın hafifliği, ekonomikliği, dönüştürülebilirliği, kolay katlanabilir ve birleştirilebilir yapısı zamanla benimsenmiştir. Kâğıdın Avrupa’da kullanılmaya başlanması parşömen kullanımını azaltarak matbaacılığın gelişmesini sağlamıştır.

2.4.1.4. Cam

Vitray yapımcılığı Orta Çağ Avrupa’sında kullanılan bir tekniktir. Cam işçiliği Roma döneminden beri bilinen bir türdü. Fakat renkli cam üretimi ve camın değişik kimyasal maddelerle kullanımı Orta Çağ Avrupa’sında kullanılmıştır. Orta Çağ camı, potasyum-kireç-silika camı olarak bilinen bir türdür ve aynı zamanda kalsiyum ve potasyum oksitlerin yanı sıra, odun külünün önemli bileşenleri olan oksitler; magnezyum ve fosfor bakımından da zengindir (Freestone, 2014, s. 18). Bir sanat ve zanaat olarak vitray, sanatın uygun ve uygulanabilir bir tasarıma sahip olma becerisini ve eseri birleştirmek için mühendislik becerilerini gerektirir. Bir pencere, yapıldığı alana rahatça oturmalı, rüzgâra ve yağmura dayanmalı ve ayrıca özellikle büyük pencereler kendi ağırlığını desteklemelidir. Birçok büyük pencere zamana dayanarak Geç Orta Çağ’dan bu

yana sağlam kalmıştır (Marchese, 2014, s. 220). Gotik katedral, Hristiyan dini pratiğinin, eğitiminin ve yaşamının bir parçasıydı. Mimarisi, insanların nihai dini gerçekliği kişinin duyuları ile deneyimleme arzusunu tatmin etmek için tasarlanmıştır. Katedralin görünür fiziksel gerçekliğini birleştirerek, bir Orta Çağ Hristiyan'ı cennetin görünmez gerçekliğini ve İsa'yı doğrudan deneyimleyebilmektedir (Marchese, 2014, s. 220). Bu bağlamda Orta Çağ'da kilise mimarisinde pencere formlarında kullanılan minyatürlü renkli camların Orta Çağ insanına vermiş olduğu mesajlar vardı. Orta Çağ katedrallerinde camlarda dini olaylar hakkında vitraylar bulunmaktadır. Vitraylı camdan güneş ışınları kilisenin içerisine girdiğini gören Orta Çağ insanına, mekândaki gördüğü renklilik metafizik bir etkiyi güçlendirerek sunmaktadır.

Görsel 43. Paris Notre Dame Katedralinden vitray örneği. Erişim: 12.09.2019. <https://tinyurl.com/sw6466s>

Vitray pencereler, bina içindekilerin dışarıyı görmelerine izin vermek amacıyla yapılmazlar. Vitraylar ışığın yapı içerisinde hareketinin mekanda kontrolüyle estetik bir görünüm sağlaması amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle vitray pencereler "aydınlatılmış duvar dekorasyonu" olarak tanımlanmıştır (Marchese, 2014, s. 220). Vitray yapımcılığı gotik dönemden sonra bırakılmamıştır. Gelişimini mimari odaklı sürdüren vitray yapımcılığı 21. yüzyıl sanatında da yer bulmaktadır.

2.4.1.5. Ahşap

Minyatürlerde ahşap yüzey kullanım genelde Ortodoks resimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ahşap üzerine hazırlanan ikonalar bunun örnekleridir. Reçinesiz ağaçların tek

parça levha halinde kesildikten sonra yüzeye tutkal sürölüp kurutulmaya bırakılır. Daha sonra bu yüzey üzerine resimleme işlemi gerçekleştirilir.

Görsel 44. British Museum'daki 14. yüzyıl Bizans ikonası "Triumph of Orthodoxy". Erişim: 11.09.2019.

<https://tinyurl.com/rq72hm9>

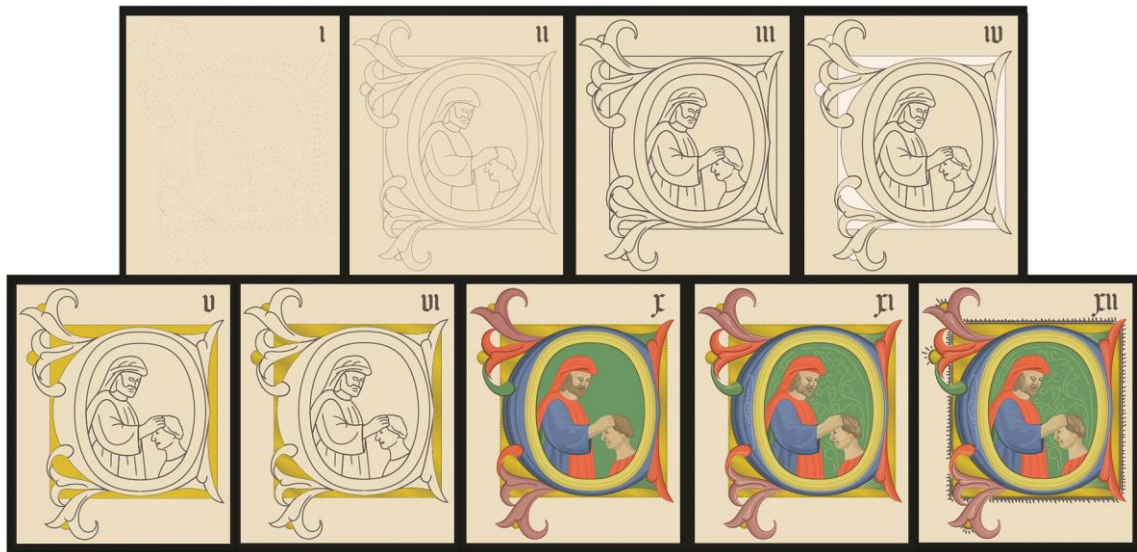
2.4.2. Geleneksel Resimleme Teknikleri

Geleneksel resimleme tekniğinde boyaların kullanımı ve üretim şekli ön plana çıkmaktadır. Orta Çağ'da minyatürler için boya üretiminde doğanın sunmuş olduğu ürünlerden yararlanılmıştır. Çağdaş teknolojiye karşın sanatçıların paletinde hala tarihöncesi dönemlerin mağara sanatçılarınca kullanılan pigmentler ve Orta Çağ'da kullanılan doğal pigmentlerle birlikte çağdaş organik bileşiklerin bir karışımı yer almaktadır (Tez, 2018, s. 74).

Ressam boyalarında toz halinde pigmentler bir bağlayıcı madde içinde üretilirler. Bağlayıcı madde, sürüldüğü yüzeyde katılaştıktan sonra, pigmentler de o yapı içinde sağlam bir şekilde yer alırlar (Tez, 2018, s. 75). Bu tür bağlayıcılara kitre denilmektedir. Geven otunun 500 çeşit türü olup bunların 30 çeşidinden kitre yapılmaktadır. Geven otunun gövdesinde veya kökünün üzerinden bıçakla özel olarak yapılan çizgilerden akan zamka kitre denir (Kaya, 2012, s. 57). XIII. yüzyılda, boya yüzeye uygulanmadan önce pigmentin su ve yumurta ile karıştırılmasıyla "tempera" tekniği geliştirilmiştir. Tempera yüzeye aynı zamanda parlaklık katmaktadır. XIV. yüzyılda ise minyatür yapımcıları

bağlayıcı olarak yumurta yerine ceviz yağı ya da keten tohumu yağı kullanılmaya başlanmıştır (Tez, 2018, s. 75).

Minyatürlü el yazması kitapların üretimi çok maliyetli ve zaman alan bir işlemdir. El yazması kitaplarda yazı ve sayfa düzeni minyatürden önce hazırlanmaktaydı. Konunun içeriğine göre minyatürü oluşturacak kişi tasarımlarını hazırladıktan sonra kitap üzerine uygulamaya geçmekteydi. Orta Çağ Avrupa minyatürlerinde parşömen üzerine resim işlenirken ilk aşama çizimin taslağının günümüzde kurşun kalem ucunun hammaddesi olan grafitle oluşturulmasıyla başlamaktadır. Grafit ile kimi zaman noktalarla dış hatlar çizilmekte, kimi zaman da minyatürün kontürleri belirlenmekteydi. Sonraki aşama boyanacak bazı alanlara grafitle çizilen alanları sabitlemek için metal boyama (silverpoint) yapılmaktadır. Silverpoint yapılan kontürler tekrar mürekkeple ile belirgin hale getirilip çizilmektedir. Daha sonra minyatürün boyama işlemi yapılır. Boyama işlemi bitince gerekirse yaldız veya altın varak süslemesi yapılır. Boyanan alanların hacmini oluşturmak için tonlama yapılır. En son işlemde tekrar kontürlerin üzerinden mürekkep ile geçilmektedir. ("Illuminated manuscript," 2019), (Görsel 45).

Görsel 45. Bir minyatürün resimleme sürecini gösteren temsili anlatım. Erişim: 14.09.2019.

<https://tinyurl.com/yx4f8zck>

Minyatürlerde figürlerin eklem yerlerindeki kavisli eğimler, abartılmış eller ve yumuşak kumaş hareketleri ön plandadır (Görsel 46 ve 47). Dini kaygılardan dolayı çıplaklık figürlerde çok rastlanan bir durum değildir. Bu yüzden kumaş ağırlıklı figürler çalışılmıştır.

Görsel 46. John Talbot tarafından 15. yüzyılda hazırlanan “Talbot Shrewsbury” kitabındaki minyatürlerden örnek. Figürlerin kol bacak gibi eklem yerleri incelendiğinde kavisler göze çarpmaktadır. Erişim: 14.09.2019.

<https://tinyurl.com/urouqjz>

Görsel 47. 12. yüzyılda hazırlanan “Speculum Virginum”dan ”Judith, Humilitas ve Jael tasvirleri. Erişim:

14.09.2019. <https://tinyurl.com/sde4l7n>

Avrupa Orta Çağ minyatürlerinde figürlerin yüz hatları ve göz yapıları doğu minyatürlerinin çekik gözlü figür tasvirlerinden farklıdır. Çin resim sanatının, Ortadoğu minyatürüne yaptığı etki doğu figürlerinin yüzlerinde görülmektedir. Batı minyatürlerinde gözler ya iri resmedilir ya da yuvarlak hatlı, çizgisel veya noktasal formlar kullanılmıştır (Görsel 48). Bu özellikler, doğu ve batı minyatürlerini birbirinden ayıran durumlardandır.

Görsel 48. Soldaki: Doğu minyatür sanatına görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Muhammet Salih Al

Hüseyni'ye ait 17. yy. İran minyatüründen. Erişim: 14.09.2019. <https://tinyurl.com/tfwtmye>. Sağdaki:

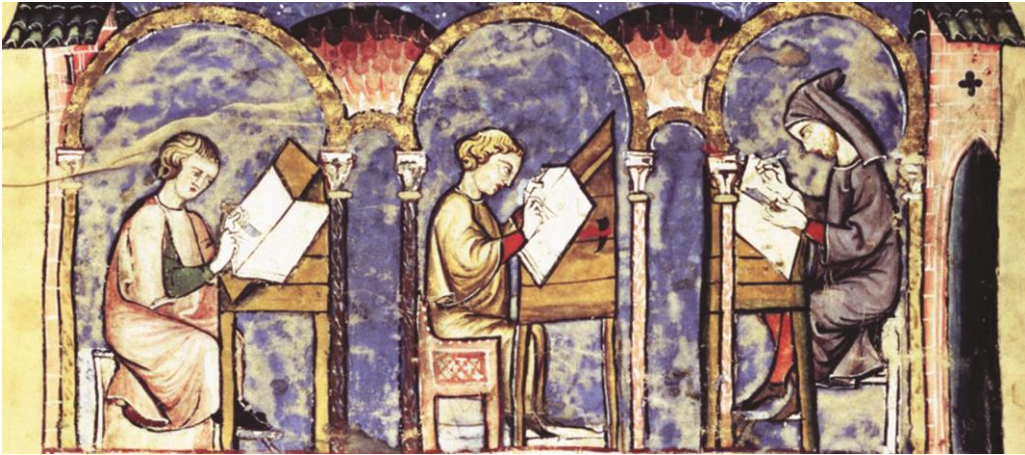
Avrupa el yazmalarında görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Codex Manesse 14. yy. Zürih. Erişim:

14.09.2019. <https://tinyurl.com/wuzvv3t>

Minyatürlerde figürler ön plandadır. Manzara bilgisi veya mekânsal resimlemeler genellikle ikinci planda olmuştur. Rönesans dönemine kadar Avrupa tasvirlerinde arka plan önemsizdir. Fakat perspektif dediğimiz resim icadı görmenin tarihinde bir devrim yarattı (Belting, 2017, s. 21). Mekânın kullanımı manzara tasvirlerini geliştirmişti. Bu durum minyatür görüntülerin resme evrilmesine yol açmıştır. Hâlbuki Avrupa’da Rönesans sonrası resimde ön plan ile arka plan arasındaki net ayrımın yerine, resim uzamı kesintisiz bir şekil ve renk değerleri diziliminden oluşur (Arnheim, 2012, s. 317).

2.4.3. Yazı, Süsleme ve Sayfa Düzeni

Avrupa el yazmalarındaki bazı gelişmeler günümüz Latin alfabesi ve yazım türlerinin de gelişimini sağlamıştır. Karolenj dönemindeki yazı reformu Latin alfabesinin dönüm noktalarından biridir. Charlemagne miniskül sistemi olan küçük harf kullanımı okunaklılığı hızlandırmıştır. Ayrıca Roma döneminde sözcükleri bölmek için aralara nokta konulmaktaydı. Fakat bu durum Orta Çağ’da değişmiştir. Yine Charlemagne döneminde noktanın yerine kelime sonlarına boşluklar eklenmiş ve noktaya ek olarak virgül gibi bazı noktalama işaretleri geliştirilmiştir (“Culture - The mysterious origins of punctuation”, 2019). Otto sanatı döneminde sayısı artan “scriptorium” (el yazması eser üreten ve yapımını öğreten yerler)’larda üretilen el yazmaları, uzmanlık konuları farklı kişilerin bir araya gelmesiyle üretilmiştir

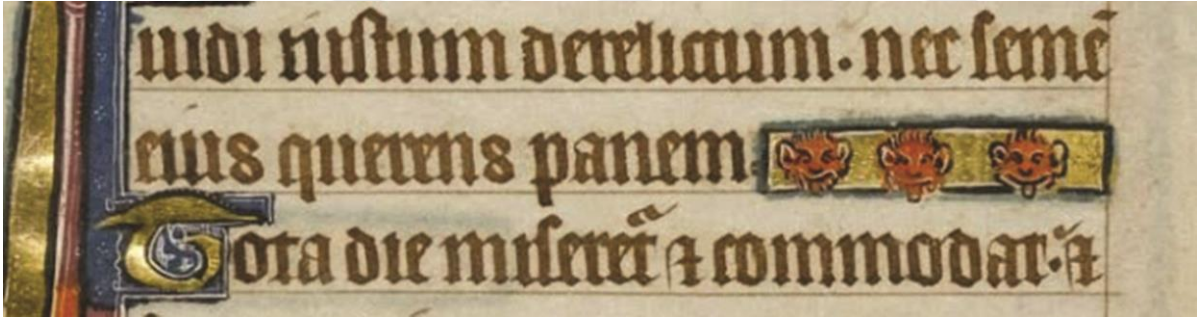
Görsel 49. “Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial” isimli 14. yüzyıl el yazmasından Scriptorium tasvirli minyatür. Erişim: 14.09.2019. <https://tinyurl.com/rczwxnu>

El yazması eserlerin üretimi kötü aydınlatılmış bir ortamda kişinin sağlığına zarar verebilecek zahmetli bir süreçti. Bu durum hakkında 10. yüzyılda yazılmış bir şikâyet metni:

“Sadece kendin yapmayı denersen, yazar olmanın ne kadar zor olduğunu öğreneceksin. Gözlerini karartıyor, sırtını ağrıtıyor, göğsünü ve karnını birbirine bağlıyor. Tüm vücut için korkunç bir sıkıntı” (“When Was the Printing Press Created? A Brief History of a Crucial Invention”, 2019).

Scriptorium’larda genellikle manastır yöneticisi olan, yazarlara materyallerini sağlayan ve kopyalama sürecini denetleyen “sarmarius” (prodüktör) bulunmaktadır (“Scriptorium”, 2019). Scriptoriumların çalışma prensibi aynı zamanda Manastır yaşamının bir parçası olmuştur.

Parşömen üzerine yazıları hizalamak için bazen görünecek şekilde düz çizgi çekilmektedir. Bu satır çizgilerinin el yazısı için üretilmiş çizgili kâğıtların öncüsü olabileceği düşünülebilir. Ayrıca paragraf sonlarında küçük yüzler veya dekoratif motifler kullanılmıştır. Sayfaları matematiksel olarak hizalamak için dokuzuncu yüzyılda bir yönerge hazırlanmıştır. Sayfanın beş birim yükseklik ve dört birimlik geniş olduğunu varsayalım. Buna göre yazma alanının yüksekliği dört birim olmalıdır. İç ve alt kenar boşlukları, dış kenar boşluğundan üç kat daha geniş ve sütunlar arasındaki boşluk (iki sütunlu bir kitapsa) ve üst kenar boşluğunun genişliğinden üçüncüsü daha geniş olmalıdır. (“Materials and Techniques of Manuscript Production”, 2019).

Görsel 50. 14. yüzyıl İngiltere’de yazılmış “Gorleston Psalter”indeki el yazmalarının altındaki çizgiler.

Erişim: 14.09.2019. <https://tinyurl.com/w5tdz67>

El yazmalarındaki ”Initial” (paragrafta başlarken ilk kelimenin, ilk harfinin büyük olarak yazımı) türü tasarımlara Orta Çağ’da rastlamaktayız. Bunlar günümüz yayınlardaki (özellikle gazete ve dergilerde) ilk harfin büyük yazılması geleneğinin öncüsüdür. Initiallerde harfin içerisi motiflerle, bazen el yazmasının konusunda geçen karakterlerle, kutsal varlıklarla ya da initiali üreten minyatürcünün çalışıyor haldeki kendi resimleriyle hareketli bir hal alır. Orta Çağ’daki Initial tasarımları başlı başına, dönem dönem incelenmesi gereken bir konudur.

Görsel 51. Farklı initial örnekleri. Erişim: 14.09.2019. Soldaki <https://tinyurl.com/vryjqbr>. Sağdaki <https://tinyurl.com/rjcawes>

Bordürler el yazmalarının kenarlarını süslemek için kullanılmaktadır. Bazen de minyatürü resimden ayırmak gibi görevleri vardır. Ayrıca sütun aralıklarında da bordürler yerleştirilmektedir. Bordür tasarımı Avrupa el yazmalarında sadece sayfayı süslemek için yapılmayıp, aynı zamanda konu hakkında, el yazmasının yazıldığı kültür hakkında bize bilgiler sunmaktadır. Bu konu hakkında Elizabeth Moore Hunt der ki:

“Altın, kırmızı ve mavi bagetlerin sınırları, şövalyelerin, bayanların, keşişlerin, meleklerin, hayvanların ve melezlerin figürleri metni çerçevelemeye kullanılır. Bu figürler, resimlenen her sayfayı diğerlerinden ayıran çeşitli etkinlikler gerçekleştiren ve birbiriyle değiştirilebilir roller oynayarak dans eder, oynar, avlanır, savaşır ve jest yaparlar. Bu görüntülerin küçümseyici varlığına rağmen, göründükleri el yazmaları bağlamında ele alındıklarında, kültürel değerler ve Orta Çağ’daki Kuzey Avrupa’nın sosyo-politik iklimi hakkında anlayışlı yorumlar sunarlar” (Hunt, 2007, s. 1).

Bordür tasarımları kültürel konular hakkında bilgi vermenin yanında üslup bakımından da Orta Çağ’ın farklı dönemlerinde değişiklik göstermektedir. Gotik dönemin tarzını yansıtan daha keskin ve sivri bitki motifleri varken romanesk dönem bordürleri daha oval formlardan oluşmaktadır. Renklerden oluşan bordür yapımları olduğu gibi yaldız ve varak kullanımı da bordürlerde görülmektedir. Karolenj dönemindeki bazı el yazmalarında ise bordürlere rastlanmamaktadır.

2.5. Orta Çağ Sonrası Orta Çağ Sanatına Bakış

Sanatın tarihi, temsilin de tarihidir. Sanat tarihsel süreç içinde gerçeklik algısındaki değişimlere paralel biçimde değişime uğrayarak gelişimini sürdürmüştür (Gökova, 2018, s. 97). Buna ek olarak sanat yaklaşımlarının ortaya çıktığı üsluplar bulundukları çağda kalmamıştır. Bu yüzden bir sanat akımının başlangıcı olabilir fakat bitiş zamanları net değildir denebilir. Empresyonizmi devam ettiren eserler günümüzde de üretilmeye devam etmektedir. Ayrıca Neo klasik mimari de kentlerde yapılmaya devam etmektedir. Bu anlamda Orta Çağ sanatları da tarihsel süreç içerisinde yaşamaya hem geleneksel anlamda,

hem de sanat disiplinlerine ilham kaynağı olmak suretiyle devam etmiştir. Ayrıca Orta Çağ'ın günümüz toplumlarının kökenlerinin atıldığı bir dönem olduğundan zaman zaman kültürel ve sanatsal geri dönüşler olması olağandır. Bu fikirle, "Neden çizgi romanda Orta Çağ minyatürleri?" sorusunun cevabı, tarihsel süreçte Orta Çağ'a yapılan sanatsal atıflardan örneklerle verilecektir.

Rönesans'ın Orta Çağ fikrine özellikle Gotik sanata karşı duruşu pek iyimser olmamıştır. Buna karşılık da Rönesans döneminin başlaması ve matbaanın icadı Orta Çağ sanatının sonu olmamıştır; Matbaa tekniği, kitaplardan önce resimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Üstüne aziz resimleri ve dua metni basılan yapraklar, hacılara ya da kilise dışında dua etmek isteyenlere dağıtılıyordu (Gombirch, 1997, s. 281-282). Resim baskıları tek renk ile yapılmıştır fakat buradaki kitap resimleri Orta Çağ el yazmalarındaki minyatürlerden farklı değildir. 1330'larda Petrarca, Avrupa kültürünün Orta çağ'da durgunlaştığını ve beşinci yüzyılda Roma'nın yıkılmasından bu yana diğer şeylerin yanı sıra birçok klasik Latince metinlerin kaybolmasından ötürü "Karanlık Çağlar" olarak adlandırdığı şeye sürüklendiğini belirtmiştir ("Medievalism", 2019). Roma'nın yıkılışından sonraki çağa "Karanlık Çağ" denilmesinin kökeni Rönesans'taki bu fikre dayanmaktadır. Hâlbuki Rönesans'ın başlangıç döneminde, özellikle de ön Rönesans döneminde yapılan eserleri incelediğimizde Karanlık Çağ sonrasındaki, Orta Çağ sanatından kopuşun çok bariz olmadığını görmekteyiz. Doğanın perspektif aracılığıyla iki boyutlu düzleme aktarılmasında yaşanan sıkıntılar, oylumlamada iki boyutluluk hissinin tam olarak aşılabilmesi ve hala Orta Çağ sanatının sembolik dilinin varlığını sürdürüyor olması buna neden olan etmenlerdir (Gökova, 2018, s. 97). Bu durum Giotto ve Duccio di Buoninsegna gibi dönemin ressamalarının yapıtlarında Orta Çağ tasvirçiliği görülmektedir.

Görsel 52. Ahşap üzerine tempera tekniğiyle yapılmış bir resim. Kutsal Bakire ve çarmıh'ta İsa. Giotto di Bondone (1262-1337). Erişim: 16.09.2019. <https://tinyurl.com/smw4c48>

Orta Çağ sonrası dönemde, Orta Çağ minyatürlerindeki figürler tarot ve oyun kartlarındaki illüstrasyonlarda da karşımıza çıkmaktadır. Çin’de ilk örneklerini gördüğümüz oyun kâğıtları, Ortadoğu’ya oradan da 1377’lerde Fransa’ya taşınmıştır (“French Playing Card”, 2019). Fransız iskambil kâğıtlarındaki imgeler ve çizimler Orta Çağ figürlerine dayandırılmaktadır. Oyun kartlarının tasarımlarının ve oynanış biçimlerinin Orta Çağ’a dayanması günümüz oyun kâğıtlarının tasarımlarını da etkilemiştir. Satrançtaki taşların isimleri ve biçimleri yine Orta Çağ’ı referans almaktadır.

Görsel 53. Pierre Marechal of Rouen (Rouen’li Pierre Marechal) 'in 1567 tarihli iskambil kağıdı çalışmaları.

Bu illüstrasyonlar günümüz oyun kâğıtlarında halen kullanılmaktadır. Erişim: 16.09.2019.

<https://tinyurl.com/uuvqtee>

2.5.1. Orta Çağ Tasvirlerinin Grafik Tasarımda Kullanılması

Orta Çağ minyatürlerindeki tasvirleri çizgi romana uyarlanmadan önce, Orta Çağ Avrupa minyatürlerinin türleri dönemleriyle incelenmiştir. Ayrıca minyatür çizimleri geleneksel anlamda üretim teknikleri de ortaya konulmuştur. Bu incelemelerin sebebi ise Orta Çağ tasvirlerindeki düşünce ve üretim hakkında bilgi sahibi olmaktır. Orta Çağ anlatıları ve biçimciliği, Orta Çağ sonlarında bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu akıma (Medievalizm) Orta Çağcılık denilmektedir. Orta Çağ tasvirlerinin tarihsel süreç içerisinde grafik sanatındaki etkileri ve grafik tasarımda kullanılabilirliğini göstermek amacıyla örnekler sunulmuştur.

2.5.1.1. Medievalizm (Orta Çağcılık)

Orta Çağcılık, Orta Çağ’dan esinlenerek veya o dönemin öğelerine, mimarlık, edebiyat, müzik, sanat, felsefe, bilgi ve popüler kültürün çeşitli araçları gibi alanlarda ifade edilen bir inanç ve uygulama sistemidir. 18. yüzyıldan bu yana, çeşitli hareketler orta çağ

dönemini Romantizm, Gotik canlanma, sanat ve el sanatları hareketleri ve neo-Orta Çağcılık dahil olmak üzere yaratıcı etkinlik için bir model ya da ilham kaynağı olarak kullanılmıştır (“Medievalism”, 2019). Esasında Orta Çağ’ı görsel açıdan anmanın bu akımla beraber ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Medievalizm; Arturyanizm, Gotikizm, Anglo Saksonizm, Vikingizm diye kendi içerisinde tanımlamalara göre kollara ayrılabilir. (D'arcens, 2016, s. 5).

Zamanla medievalist fikirler doğrultusunda Orta Çağ’ın anlatı ve illüstrasyonlarına dönüşler yaşanmıştır. Çocuk masallarında ve halk folklorunda işlenen konular; kişiler, hiyerarşik yapı (Kral, Prens, Prenses, Şövalyelik vs.), mekânlar Orta Çağ ikonografisi içerisinde ele alınabilir. Bu bağlamda dizilerdeki figürlerde, sinema sanatında ve basılı masal kitaplarında mekân kavramı ele alındığında Orta Çağ’a atıflar olduğu görülecektir.

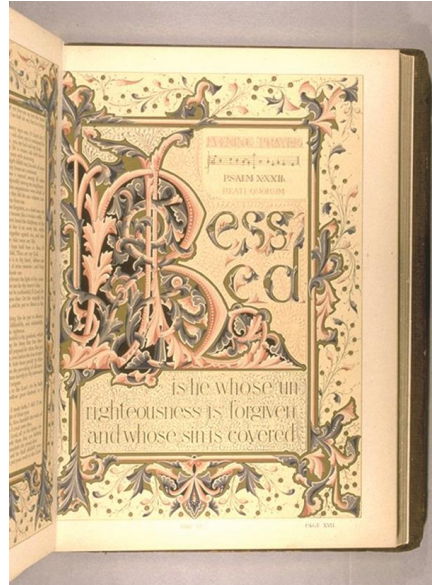
18. yüzyılın sonlarından itibaren litografi baskı çok renkli hale gelmiştir. Bu baskı türüne kromolitografi denilmektedir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gittikçe süslü tasarımlar ve düzinelerce parlak, renkli, baskılar üretilmiştir. Üst baskı, gümüş ve altın mürekkep kullanımı renk ve tasarım çeşitliliğini genişletmiştir. Yine de nispeten pahalı bir süreç olan orta ölçekli eserlerin el işlerini çoğaltmaya çalışan büyük ölçekli folio çalışmaları ve Orta Çağ el yazmaları kromolitografi yöntemiyle basılmıştır. (“Color printing in the nineteenth century lithography”, 2019). Bu dönemde Orta Çağ eserlerinin figüratif yapısı kullanılarak yapılan baskı işlerine “Art of illuminating” denilmektedir. Ayrıca Avrupa Orta Çağ minyatürlü el yazmaların faksimilleri 19. yüzyılda kromolitografi tekniğiyle üretilmiştir.

William Blake’in 1789’da yayınlanan “Songs of Innocence” isimli şiiri, Blake’in hem metin hem de renkli illüstrasyonu birlikte yayınlama konusundaki eşsiz tekniği olan “minyatürlü baskı”nın ilk örneklerindendir. Hem sözlerinin, hem de tasarımlarının ritmik inceliği ve zarıflığı, arasında sayfalarda uyum bulunmaktadır (“Songs of Innocence and of Experience”, 2019). William Blake tarafından basılan ve boyanmış, dogmatik içeriği olmayan, Orta Çağ minyatürlü el yazma kitaplardaki dini içeriğin birleşimiyle görsel figürlerin ve metinsel içeriğin ilk defa bir arada kullanılmasının öncüsüdür. Blake, bu sayede el yazmalarındaki metafizik öğeleri terk ederek grafik romanın sekülerleştirilmiş türüne ulaşmıştır. “Book of Kells” kitabı gibi dokuzuncu yüzyıl el yazmalarında yalnızca ilahi ilham veren dini metinler için kullanılmasına karşın, William Blake’in hazırlamış olduğu on sekizinci yüzyılın el yazması formlu kitap, bireyselliğin önemini ortaya koyan benzersiz sanat eserlerindendir (Paris-Popa, 2018, s. 133).

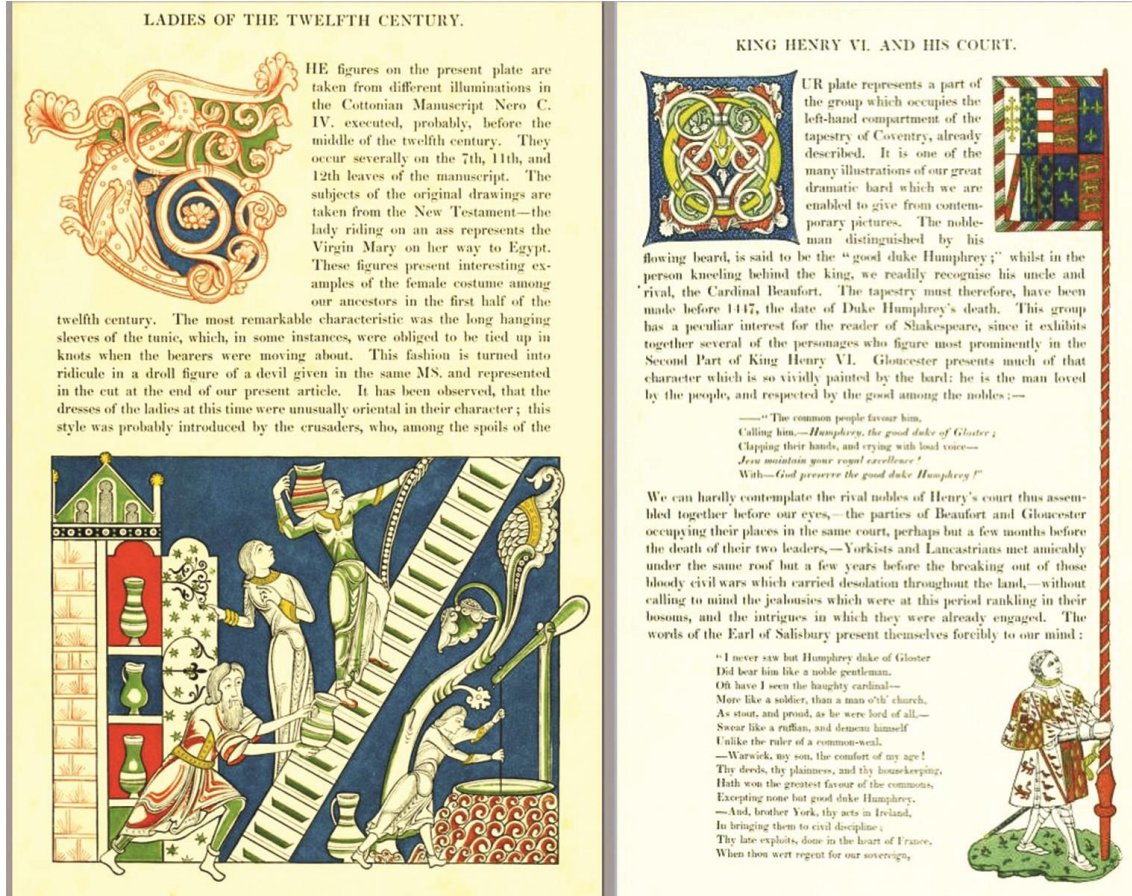

Görsel 54. William Blake'in şiir kitabının sayfalarından örnekler. "Songs of Innocence" isimli şiirin sayfa tasarımı. Erişim: 27.11.2019. <https://tinyurl.com/r5w487r>, <https://tinyurl.com/vnoo7q7>

1830'larda Henry Shaw, Orta Çağ motiflerinin bulunduğu bir el yazması kitap yayınlamıştır. El yapımı ve Shaw'ın ürettirmiş olduğu el yazması basılı eserler, on dokuzuncu yüzyılda Orta Çağ aydınlatma kopyaları ve ayrıca yeni üretme teknolojisinin etkisini de ortaya koymaktadır (Hindman, 1996, s. 225). Henry Shaw'ın 1843 yılında ortaya koymuş olduğu "Dresses And Decorations Of The Middle Ages" isimli kitabında ise Orta Çağ minyatürlerinin kullanıldığı görülmektedir.

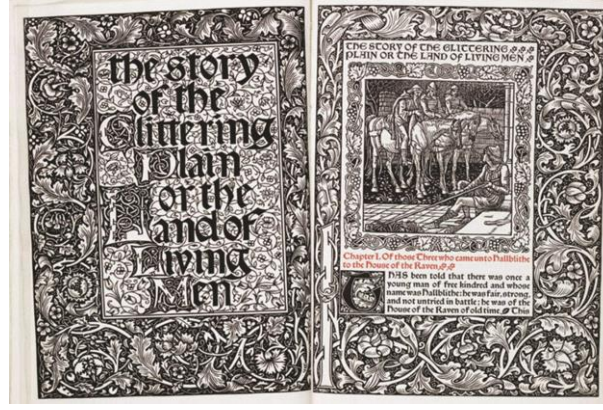
Görsel 55. Owen Jones tarafından 1861 yılında tasarımı yapılarak basılmış bir Zebur sayfası örneği. Kromolitaografi ile hazırlanmış Orta Çağ temalı çalışma. Erişim: 16.09.2019. <https://tinyurl.com/o3fzk8>

Görsel 56. “Dresses and decorations of the middle ages” kitabının sayfalarından örnekler. Erişim:

16.09.2019. <https://tinyurl.com/s88jqtqo>

Sanatlar ve el sanatları anlamına gelen “Arts and Crafts” hareketi, 19. yüzyılın sonuna doğru, endüstri devriminin sosyal, ahlaksal ve sanatsal karmaşasına bir karşı çıkış olarak doğmuştur. Bu hareketin önderi William Morris, Viktorya döneminin ucuz ve kötü seri üretim mallarının niteliksizliğini vurgulayarak, tasarım ve el sanatlarına dönüşün gerekliliğini savunmuştur (Bektaş, 1992, s. 14). Morris, geleneksel el sanatlarını savunurken, Orta Çağ Avrupa stillerini incelemiştir. Bu çalışmaların sonucu olarak William Morris’in başlıca ilham kaynakları, Orta Çağ sanatları, bitki, kuş ve hayvan motifleri olmuştur. (Bektaş, 1992, s. 15). William Morris, Kelmscott Matbaasını kurmuştur. 1891’de Kelmscott Matbaası, kitap tasarımını Orta Çağ el yazmaları üzerine modellemiştir ve Orta Çağ canlandırma yazarları tarafından yayınlanan metinleri yayınlamıştır. (Fuchs, Fischer-Westhauser, Schögl, 2013, s. 6). Almanya’da, Rudolf Koch harf tasarımı konusunda en güçlü isim olmuş, Orta Çağ’daki tasarımı ve el yazması kitapların harflerini inceledikten sonra, Orta Çağ harf karakterlerinden çıkarak özgün yorumlar gerçekleştirmiştir (Bektaş, 1992, s. 15).

Görsel 57. 1894 yılında basılan “The Story of the Glittering Plain or the Land of Living Men” isimli kitabının sayfalarından örnekler. Bu kitap William Morris’in Kelmscott basım evinde yayınladığı ilk kitaptır.

Erişim: 16.09.2019. <https://tinyurl.com/u8m2x5b>

Görsel 58. 1904 yılında Percy Smith tarafından hazırlanmış bir kitap kapağı tasarımı. Bu tasarımın ciltleme ve çeşitli işlemleri William Morris’in matbaasında üretilmiştir. Erişim: 17.09.2019.

<https://tinyurl.com/v7b5jw5>

Arts and Crafts hareketi gibi geçmişteki sanat üsluplarının model alındığı fikirlerin yerine 19. yüzyılda yepyeni başka bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayış modernizm kavramıdır. Endüstri devrimi ile ortaya çıkan bu anlayış, yüzyıllar boyunca edinilmiş olan görüş ayrıcalıklarının tersine bir görüşü savunmuştur. Modernizm, bir kavram olarak belli bir semantiği ifade etmektedir. Bu semantiğin içinde belli öğeleri, örneğin pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı bulmak mümkündür. O halde modernizmi, belirlenen bu özelliklere sahip modernite çağını belirleyen bir düşünsel projeksiyon olarak da tanımlamak mümkün gözükmemektedir (Aslan, ve Yılmaz, 2001, s. 96). Bu anlamda Modernizm, eski eserlerin estetiğinde direnenleri ve eşyaların somut görünüşlerinde sanat eserine giden yolu benimsemeyenleri, bu sanat öfkelenirmiş ve tatmin etmemiştir (Turani, 2014, s. 554). Çünkü modernizm yeni bir kültür yaratmayı öngören, geleneğe karşı çıkan

bir düşünce ortaya koymuştur. 20. yüzyılın başlarında modernist düşünceyi ideolojik anlamda kabul etmemiş çok az toplum vardır. Bu toplumlardan birisi Nazi dönemi Almanya'sı olmuştur. Geleneği ve eski sanat üsluplarını benimseyen Nazi ideolojisi modernist anlayış içerisindeki sanatçıları ülkesinde barındırmamıştır. Buna ek olarak, birkaç Marksist eleştirmen "modernizmi" tamamen tehlikeli, hatta alçakça bir kavram olacak kadar olayı ileriye görmüştür (Latham ve Gayle, 2015, s. 2). I. Dünya savaşı döneminde yıkılmış bir Avrupa'da varlığı sorgulanmış olan modernizm kavramının yanına zamanla Dada, Futurizm gibi anlayışlar ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da 20. yüzyıl başlarındaki çekişmeler kendisini savaşımlara bırakmıştır. Bu da Grafik anlamda I. ve II. Dünya savaşları, propaganda amaçlı grafik tasarım çalışmalarını önemli hale getirmiştir. Bu savaşlarla beraber modern çağın biçimciliğinin yanında geleneksel üsluplar da tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. İki dünya savaşında da özellikle afiş ve kartpostallarda; cesaret, vatanseverlik ve askere alma temaları, düşman için ise alaycı karikatürler hazırlanmıştır. I. Dünya savaşındaki afişlerden bazıları, savaşa katılan milletlerin destanlarından ya da kahramanlarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Nazi Almanya'sında; aryan idealini düşleyen, Alman milletini yücelten afişler hazırlanmıştır. Sanat eserlerinde modernist düşünceyi bırakan gelenekten beslenen fikirler tekrar gündeme taşınmıştır. Bir çok afişte Antik ya da Orta Çağ motifleri kullanılmıştır. Savaşa katılan milletlerin hazırlamış olduğu grafik çalışmalarda Orta Çağ'ı referans alan geçmişin gururlandırıcı ve cesaret verici tarihsel imgeleri grafik eserlerde yer almıştır.

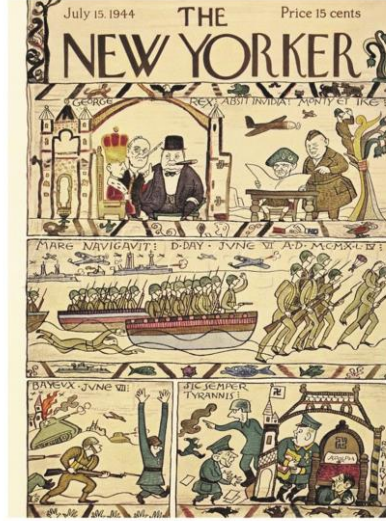

Görsel 59. Solda Viyanalı tasarımcı Erwin Puchinger'in tasarlamış olduğu afiş. Erişim: 16.09.2019.

<https://tinyurl.com/vwngbys>. Sağda I. Dünya savaşında çarlık dönemi bir Rus afişi. Afiş Orta Çağ el yazmalarındaki minyatür üslubunu çağrıştıran çizimlerden oluşmaktadır. Erişim: 16.09.2019.

<https://tinyurl.com/yx4ubdh2>

20. Yüzyıl'da Orta Çağ'a atıfta bulunan grafik çalışmalar tasarımcılar tarafından üretilmeye devam etmiştir. Bunlar arasında The New Yorker dergisinin 15 Temmuz 1944 yılındaki sayısının kapak çalışması bulunmaktadır. Dergi kapağında, Bayeux Halısı'ndaki minyatürlere atıfta bulunulmuş II. Dünya savaşı teması işlenmiştir.

Görsel 60. The New Yorker dergisinin II. Dünya savaşı temalı kapağı. Erişim: 17.09.2019.

<https://tinyurl.com/v7naqzr>

20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Postmodernizm hareketi. Modern sonrası sanat anlayışı içerisinde çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Horkheimer, Adorno, Marcuse Lowenthal, Pollock gibi isimlerle anılan Frankfurt Okulu, modernitenin ve modern toplum bağlamında kapitalist toplumun eleştirisini yapmasından dolayı postmodern literatürün temeli olarak kabul edilmektedir. Bugün yaygın biçimde pozitivizmle Marksizmi eşitleyen yüzeysel akademik önyargının temel taşları da Frankfurt Okulu tarafından döşenmiştir. (Holz, 2012, s.17). Yine de Postmodern toplumsal teoriler üretilmediği gibi modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğu da yeterince teorileştirilememiştir (Aslan, ve Yılmaz, 2001, s. 106). Postmodernizmin tanımını veren düşünürlerin fikir ayrılıkları yüzünden bu anlayışın ne olduğu hakkında kesin bir sonuç çıkmamasına sebep olmuştur. Postmodern dönemde birbiriyle ilgisiz malzemelerin yaptakçı bir yöntemle bir araya getirilerek oluşturulan ürünlerin “sınıflandırma sorunu” ortaya çıkar. Artık, “bu mimarlıktır”, “bu şiirdir”, “bu müziktir”, vb. denemez. “Disiplinler-arasılık” kavramı bu sınıflandırma sorununu aşmak için geliştirilen kurtarıcı bir kavram olmuştur (Bal, 2015, s. 124). Modernizm mevcut akademik çevrede, en azından Anglo-Amerikan dünyasında, ortaçağ çalışmaları marjinal görülmüştür. Dünya genelinde

çoğu akademisyen ve edebiyat eleştirmeni, ortaçağ metnlerinin güncelliğe tamamen yabancı olduğunu, en iyi ihtimalle ilgisiz, önemsiz olduğunu düşünmektedir; ve bu alanın kendisini bilgiçlik ya da antikacılığının bir alanı, modern entelektüel yaşamın taleplerinden kaçmak için bir yer olarak algılamaktadırlar (Patterson, 1990, s. 87). Fakat kültürel ve sosyolojik araştırmalar, daha önce beşeri davranışların (doğal düzen olarak kabul edilen şeylerin) aslında tarihsel süreci olan bir program olduğunu kabul etmektedir (Patterson, 1990, s. 88). Modernist bakış açısı bu anlamda Ortaçağ bilgilerine kapalı olmasına rağmen Postmodernizmin zamansızlığı, eklektik yapısı ve çağdaş sanatsal yaklaşımlar Ortaçağ imgelerinin kullanılmasını mümkün hale getirmiştir. Bu yüzden Orta Çağ el yazmalarındaki minyatürleri model alan çalışmalar 20. Yüzyılda da kendine yer edinmiştir.

Görsel 61. 1986 yılından İngiltere’de üretilmiş posta pulları. Erişim: 17.09.2019. <https://tinyurl.com/ujdrol8>

Görsel 62. 2005 Ursula Betka’nın tasarlamış olduğu Noel temalı posta pulları. Erişim: 17.09.2019. <https://tinyurl.com/rlmuhts>

Çağdaş sanat, modernizm gibi sadece yeniye değil, aynı zamanda geçmişin imgelerini de günümüze taşımayı ön görmektedir. Çağdaş sanat, insanlığın teknolojik ilerlemesi, küreselleşme, tarih, sosyoloji gibi kavramları kendisine konu edinmiştir. Dolayısıyla çağdaş sanat akımı; modernizm döneminin sona ermesinin ardından gelişen postmodernizm akımlarını da kapsayan, bunun dışında diğer birçok anlayışı içinde barındıran ve “hala devam eden” bir süreci ifade etmektedir (Kavrayan, 2019, s. 65). Çağdaş sanat anlayışı, modernizmin tersine geçmişle de iplerini koparmamaktadır. Bu anlamda çağdaş sanat kavramı Orta Çağ sembollerinin de kullanılmasına itiraz etmeyen bir fikir olarak düşünülebilir. 21. Yüzyılda tarihselliği de içerisine katan çalışmalar çağdaş sanatlar kapsamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda eski çağlara atıfta bulunan ya da eski çağların imgelerinin kullanıldığı bir çok grafik çalışma günümüzde de üretilmeye devam etmektedir. Bu çalışmalara, geleneksel temaların işlendiği fuar veya festivaller için hazırlanmış grafik çalışmalardan, bilgisayar oyun grafiklerine hatta çizgi romanlar gibi bir çok ürün dahildir.

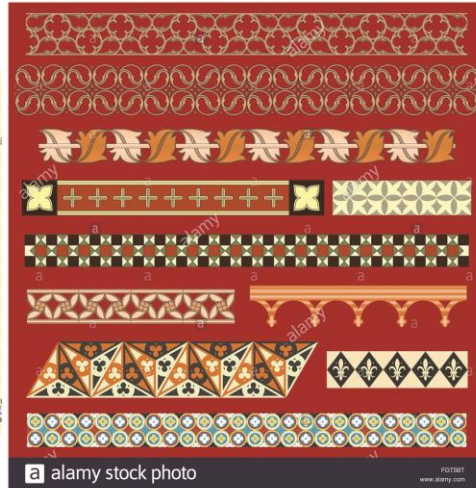
Görsel 63: Ukrayna'da 2013 yılında yapılmış Tustan kültürünü yaşatma amaçlı bir Orta Çağ festivaline ait etkinlik görüntüsü ve minyatürlü afiş çalışması. Erişim: 16.09.2020.

<https://tinyurl.com/y2p7ox2c>

21. yüzyılda bilişim teknolojilerinin ve internetin yaygınlaşması ile illüstratörler çalışmalarını dijital alana taşımışlardır. Orta Çağ temalarını kullanan grafiklere, hareketli animasyonlara, illüstrasyonlara günümüzde rastlanmaktadır. Geleneksel türde minyatür çalışmaları hazırlayan bir çok illüstratör ürünlerini internet üzerinde satmaktadırlar. Ayrıca Geleneksel anlamda Orta Çağ el yazmalarının geçmişte olduğu gibi benzer tönemlerle faksimilelerinin (kopyalarının) üretilmeye devam etmesi sayesinde Orta Çağ minyatür yapımı yaşamaya devam etmektedir.

Görsel 64. 2017 yılına ait bir minyatür çalışması. Erişim: 17.09.2019. <https://tinyurl.com/tvfepx>

Görsel 65. Solda çağdaş el yazmaları üreten kişisel bir web sayfası. Erişim: 17.09.2019. <https://tinyurl.com/r6szq4y>. Sağda Orta Çağ el yazmalarındaki motiflerin dijital vektörel halini satan bir web sayfası. Erişim: 17.09.2019. <https://tinyurl.com/tv2kn32>

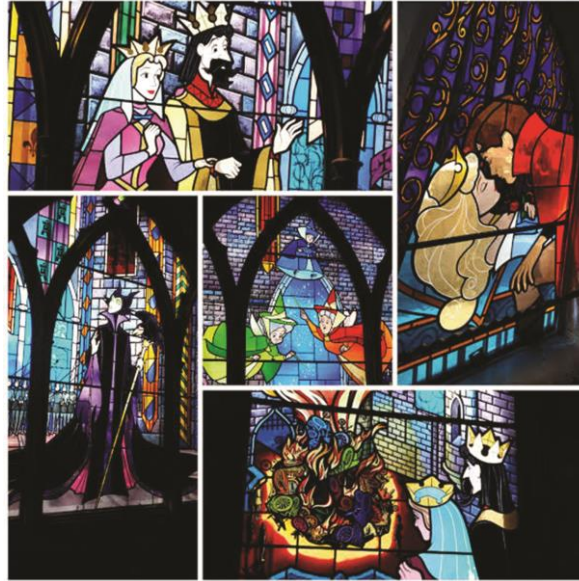
Orta Çağ el yazmalarındaki stiller bazen popüler kültür öğelerinde ya da sinemada da karşımıza çıkmaktadır. “Shrek” animasyonunun açılış kısmındaki görseller el yazması stil ve minyatür yorumunun örnekleri arasındadır. Game of Thrones da, Bayeux Halısı’ndaki formlara uyarlanmıştır. Bu uyarlamalar bize minyatürlerin günümüzde de ardışık sanat olan çizgi romanda kullanılabileceğini gösteren örneklerdir. Ayrıca Medievalist tasarım konusunda Paris’teki Disneyland’ta “Sleeping Beauty” (Uyuyan güzel) isimli masalın çizgi film karakterleri minyatür halinde yorumlanıp Orta Çağ’da olduğu gibi vitraylara işlenmiştir.

Görsel 66. Minyatür tekniği kullanılarak yapımların yorumlanması. Solda: Star Wars. Erişim: 23.10.2019. <https://tinyurl.com/sh7kluj>. Sağda: Game of Thrones. Erişim:23.10.2019. <https://tinyurl.com/vpwr93f>

Görsel 67. “Shrek” filminin açılış kısmına örnek. Erişim: 23.10.2019. <https://tinyurl.com/vgjnyyj>

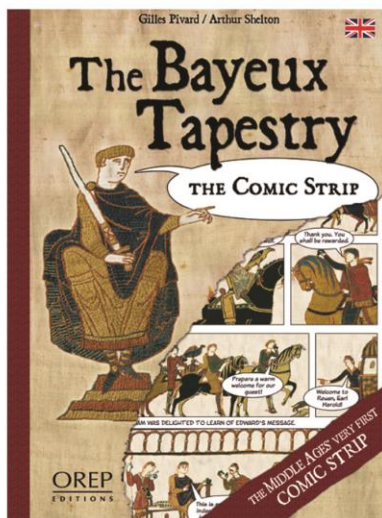

Görsel 68. Paris, Disneyland’taki uyuyan güzel vitrayları. Erişim: 30.10.2019. <https://tinyurl.com/uaokmfl>

Bayeux Halısı'nın formları sadece The New Yorker dergisinde değil, 21 yüzyılda bazı tasarım yüzeylerine de uyarlanmıştır. BBC Creative, hem Dünya futbol tarihine dikkat çekmek, hem de 2018 Futbol Dünya Kupası'nın anısına; Bayeux Halısı'ndaki insan figürlerini futbol oynayan karakterlere dönüştürmüştür. Bayeux Halısı'ndaki hikâyeler aynı zamanda Bayeux Halısı'ndaki minyatür tekniğinde hazırlanarak bir de çizgi roman kitabı çıkartılmıştır.

Görsel 69. 1986 Dünya Kupasında, Maradona'nın İngiltere'ye eliyle atmış olduğu golün Bayeux Halısı minyatürü uyarlaması. Erişim: 27.11.2019. <https://tinyurl.com/vvbt6p9>

Görsel 70. Gilles Pivard ve Arthur Shelton'ın hazırlamış olduğu "The Bayeux Tapestry" isimli minyatürlü çizgi roman. Erişim: 03.12.2019. <https://tinyurl.com/u2rbhh6>

Gilles Pivard ve Arthur Shelton'ın Orta Çağ el yazması minyatürlerin çizgi romanda kullanılmasıyla hazırlamış olduğu “The Bayeux Tapestry” haricindeki başka bir örnek ise “Troisième Testament” (Üçüncü Ahit) isimli macera türündeki çizgi roman kitabıdır. Alex Alice tarafından çizilen ve Xavier Dorison tarafından özgün bir fikir üzerine yazılmış bir Fransız fantastik macera çizgi roman serisidir. 14. yüzyıldan kalma bir el yazmasının İngilizce Ulusal Kütüphanede bulunmasıyla başlamaktadır. Garip bir yasal olayla ilgili bu metinden başlayarak, “Troisième Testament” bizi her fantastik romanda görüldüğü gibi büyük bir polisiye olaya götürmektedir ("Le Troisième Testament", 2019). Bu çizgi romanda Orta Çağ'daki anlatılara ait bölümler minyatürlerle resimlenmiştir.

Görsel 71. “Troisième testament” isimli çizgi romanın minyatürlerden oluşmuş panelleri.

Erişim: 03.12.2019. <https://tinyurl.com/tx9y34w>

Hareketli minyatür animasyonlar ve kısa metrajlı flaş animasyonlar müzecilikte kullanılmaktadır. Arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknikleriyle de Orta Çağ sanatı müzelerde yaşatılmaktadır. Varşova ulusal müzesinin Orta Çağ sanatları bölümünde resim ve el yazmalarındaki figürler arttırılmış gerçeklik teknolojisi ile sunulmaktadır. Rouen'deki Jeanne D'arc müzesi Orta Çağ'a ait görsel bilgileri animasyonlar ve sanal gerçeklikle sunmaktadır. Amerika'daki Indiana eyalet müzesinde Orta Çağ botanik bilimi hakkında el yazması formu interaktif sunumlar bulundurmaktadır. Orta Çağ el yazmalarını üretmede interaktif deneyimler kapsamında sanal scriptoriumlar kurularak el yazması tasarım yapacak kişilere tablet ortamında çizimler yaptırılmaktadır. Bu bileşen, bir dijital platform

kullanarak aydınlatma üretme konusunda bireysel bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır. Portekiz’de kurulan sanal scriptoriumlarda uygulamalı atölyelerde, her iki Lorraines Manastırı'ndan Romanesk el yazmaları olan Orta Çağ Kitabı ve Kıyamet Kitabı'ndaki minyatürleri, Orta Çağ malzemelerini ve tekniklerini sanal alanda kullanarak deneyimlenmektedir. (Correia, Romão, Ricardo, Mota, Melo, Castro, Carvalho, Miranda, 2014, s. 5). Orta Çağ el yazmalarının nesilden nesile aktarılması için bazı eğitimler verilmektedir. Ayrıca Orta Çağ’ı tema olarak alan ya da Orta Çağ biçiminden etkilenerek tasarlanmış bilgisayar oyunlarına rastlamaktayız. Bunlara “Age Of Empires”, “Mount and Blade: Warband”, Crusader Kings, gibi örnekler verilebilir. Bu örneklerden görülmektedir ki Orta Çağ Avrupa’sına ait minyatür tasvir sanatı, Grafik sanatlar açısından sürdürülen bir tür olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Orta Çağ Avrupa minyatürlerindeki formların grafik romanlara uyarlanabilmesini de güçlendirmektedir.

3. BÖLÜM: ÇİZGİ ROMAN SANATI

Çizgi Roman, en basit şekliyle resimler, kelimeler ve kelime dizileriyle bir şeylerin hikâye edildiği iletişim şeklidir (Kukkonen, 2013, s. 4 akt. Güvenç, 2018, s. 139). Çizgi roman yapısı bakımından şematikliği, kurgusal özellikleri, çizim tekniği temalarını düşünürsek yeni bir sanat türü olduğu söylenebilir. Görsel metinle yazılı metni bir arada bulunduran bu sanat dalı dünya çapında popüler olmasının yanı sıra büyük bir sektörün lokomotifidir (Kireççi, 2018, s. 39). 20. yüzyılda çizgi roman üretimindeki artış ve resimli metin okuma şekli, toplumların geçmiş okuma alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik bir eğilime dönüşmüştür. Görsel kültürün baskın olduğu 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl başlarında çizgi romanlar, çizgi filmler, animasyonlar ve devamındaki internet teknolojilerinin başlatmış olduğu sanal kültür, geleneksel okuma-yazma kültüründen ayrıldığı ve hiçbir kombinasyonun tuhaf görünmediği bir alana girdiğimiz yeni bir edebiyat çağıdır (Srivastava, 2016, s. 590). İçerik ve üretim bakımından çizgi romanların bağımsız bir sanat türü olabileceğinin yanında kendi varlığını günümüzde fotoğraf, sinema, edebiyat, resim gibi sanatların teknik ve mekanik gelişmesine bağlamaktadır (Eğribel 2012, s. 2). Çizgi romanlar, tıpkı illüstrasyonlardaki gibi resimsel etkilerle konuların kolay algılanabilmesinin yanında hayal gücünü etkileyip, metinlerin hızlı ve eğlenceli bir şekilde okunmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle çizgi romanların kavramaya kolaylık sağladığı ve öğrenmeye katkısı olduğu da düşünülebilir.

3.1.Çizgi Romanın Yapısı

Resimle hikâye anlatma sanatı olarak ifade edilen çizgi roman, içeriği zengin bir anlatım tekniği şekliyle ele alınması gereken değerli bir popüler kültür unsurudur. Yüzyıldan uzun süredir varlık gösteren çizgi romanlarda çizerler, toplumsal, siyasi ve ekonomik badireler atlatarak hikâye anlatmayı günümüze dek sürdürmüşlerdir (Horzumlu ve Horzumlu, 2018, s. 5).

Çizgi romanlarda hikâye örgüsü, panellere ayrılmış bir sürekliliği ifade etmektedir. Bu tür bir anlatım durumuna çizgi roman ustası Will Eisner, “ardışık sanat” terimini kullanmaktadır. Görüntüler, ardışık düzen içinde yer aldıkları vakit, bu düzen, iki resim kadar az sayıda olsa bile, resim dediğimiz sanat formuna dönüşür, bu çizgi roman sanatıdır (McCloud, 2019, s. 5) Ardışık görsel çalışmalar bir serüvenin, oluşunu, işleyişini bize aktarmaktadır. Grafik sanatlar bağlamında bir sürekliliği, bilimsel bir işleyişi ya da

edebi bir konuyu, resimsel dizgelerle ifade etmek doğrudan bilginin görselleşmesini sunmaktadır. Ardışık görsel formlar yazının olmadığı durumlarda da izleyiciyle mesaj vermektedir. Günlük durumların, grafik öğeler kullanılarak illüstrasyonların sıralanması bir anlatım dizgesini oluşturmaktadır. Yer yön bulmak için üretilmiş piktogramlar, infografikler, uçak koltuklarındaki güvenlik kartları, karikatürler, bir ürünün montaj ya da kullanma prospektüsleri ardışık anlatım türüne örneklerdir. Bu anlamda çizgi roman hikaye haricinde olay anlatma aracı olarak ta kullanılmaktadır.

Çizgi roman karelerinin ebatları ve konuşma sıraları; kare içerisindeki konunun vurgusu, işleyişi, önemi bakımından değişiklikler göstermektedir. Bu yerleşim şekilleri çizgi romanın ardışık olarak algılanmasına engel olmamaktadır. İster sağdan sola, ister soldan sağa ya da yukardan aşağıya okuma yönü olsun zihin, doğuştan eğitimi almış olduğu kültürel verilere göre konu akışını takip edebilmektedir.

Çizgi romanın yazınsal yapısına dikkat edildiğinde hikâye örgüsü içerisinde sadece konuşmalar bulunmamaktadır. Gerekli durumlarda çeşitli ses efektleri veya şarkı sözleri de hareketli ya da renkli büyük puntolarla yerleştirilmektedir. Çeşitli ses efektleri kültürlerin sesleri algılayışına göre dilden dile değişiklik göstermektedir. Çevirileri yapılan çizgi romanlarda da bunların örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır.

3.1.1. Çizgi Roman Senaryosunda Hareket ve Zamanlama İlişkisi

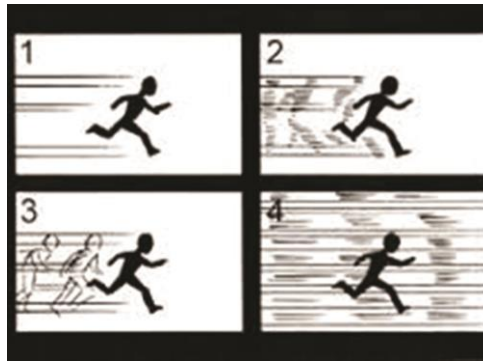
Süre olgusu ve deneyimi genellikle "zaman" olarak anılır. Zaman, ardışık sanatta ayrılmaz bir boyuttur. İnsan bilincinin evreninde, zaman, mekân ve ses ile birleşerek, karşılıklılık, kavramların, eylemlerin, hareketlerin ve hareketlerin bir anlamı olduğu ve birbirleriyle ilişkilerini algılayışımızla ölçülen bir karşılıklı bağımlılık ortamında birleşir (Eisner, 2000, s. 25). Ardışık sanat türü olan çizgi romanda olayların işlenişi doğal olarak sinemadaki gibi belirli bir süreçte gelişmektedir. Fakat elektronik mecralarda tamamlama, kesintisiz dayatmacı ve neredeyse algılanamaz bir şekilde gerçekleşir. Ancak çizgi romanda çizgisel tamamlama ve süreklilik mümkün olmadığı için, çizgi romanlar bize dayatmada bulunabilecek en son mecradır (McCloud, 2019, s. 68). Mesela sinemada zamansal atlamalar izlememiz gereken arka arkaya seri görüntülerden oluşurken, çizgi romanda hareket kareler içerisinde belirli bir süreci anlatmak için parça parça işlenmektedir.

Çizgi roman sanatı, mekânsal ve zamansal içerikleri kolay resmedip ifade edebilmektedir. İstedığınız zamana gitmek veya istediğiniz senaryoyu oluşturmak için hayal gücü, kâğıt ve kalem yeterlidir. Çizgi roman harici diğer sanat eserleri zaman kavramını oluşturmakta maliyet ve beceri açısından gelişimini sürdürmektedir. Bu anlamda çizgi roman hayal gücünü zorlayıcı etkinlikler peşindedir. İlk ortaya çıkan süper kahramanların birer çizgi roman eser olduğu unutulmamalıdır. Sinema gibi farklı sanat kolları ve popüler kültür araçları çizgi kahramanları, çizgi romandan sonra kendisine uyarlamıştır.

Görsel 72. Çizgilerin yarattığı hareket hislerine örnekler. Erişim: 28.10.2019. <https://tinyurl.com/um7rfgp>

Çizgi romanda zaman kavramı, karakterlerin hareket duygu ve düşünceleri, yön ve hareketleri belirli senaryo kapsamında kareler içerisinde ifade edilmektedir. Her karede zamanın ayrı bir anı resimlenir. Çizgi romanda oluşun anı karelerin az veya çok olmasıyla hızlı ve yavaş şekilde ifade edilebilmektedir. Çizgi romanda hareket çok fazla kareyle resimlenmişse olaydaki zamanın yavaş anlatıldığı anlaşılmaktadır. Eğer olayda hareket anlatılırken az kare kullanılmışsa olay hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Ritim, tempo, duraklama ve yüz ifadelerinin dönüşümleri çizgi romanın zamanın algılanmasında kullanmış olduğu öğelerdir. Objeler hareket ederken çizgi ve leke öğelerinin psikolojik ifadelerinden de yararlanmaktadır.

Görsel 73. Çizgi romanda hızın ifade edilmesine örnekler. Erişim: 28.10.2019. <https://tinyurl.com/tzrlue3>

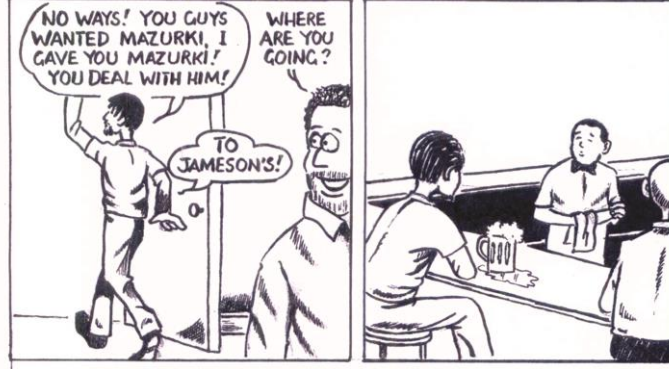
Çizgi romanda konuşma sıraları ise zamanlamanın olduğu başka bir konudur. Çizgi romanda her figür kendisine ait birer zaman dilimi içerisine yerleştirilmiştir. Okuma yönüne ve değişik kültürlere göre soldan sağa, sağdan sola, yukarıdan aşağıya olmak üzere değişiklikler göstermektedir. Bazen aynı kare içerisinde olan figürlerin konuşma zamanlaması, konuşma balonları alt alta ya da soldan sağa olacak şekilde düzenlenmektedir. Çizgi romanda panel içerisinde zamanın akış türlerini Scott McCloud altıya ayırmaktadır. Bunlar: 1. Andan ana geçiş, 2. Hareketten harekete geçiş, 3. Konudan Konuya geçiş, 4. Sahneden sahneye geçiş, 5. Görünümden görünüme geçiş, 6. Alakasız geçişler şeklindedir. Bu geçiş şekillerinden hangisi olursa olsun aslında çizgi romanda hareket, paneller arası meydana gelen “tamamlama” adını verdiğimiz zihinsel süreç sonucu oluşur (McCloud, 2019, s. 107).

Görsel 74. Çizgi romanda zamanlama türleri (McCloud, 2019).

Mccloud, Scott (2019). *Görünmez Sanat Çizgi Romanı Anlamak* (M. C. Ülgen, Çev.). İstanbul: Sırtlan Kitap.
s. 70,71,72.

Çizerin konuşma sırasını belirlemiş olduğu çizgi romanları, okurlar almış olduğu eğitim ve sahip oldukları bilişsel yapıyla hemen çözebilmektedirler. Bu tip görüntülerle genelde az kareli çizgi romanlarda ya da karikatür anlatımlarda karşılaşmaktayız.

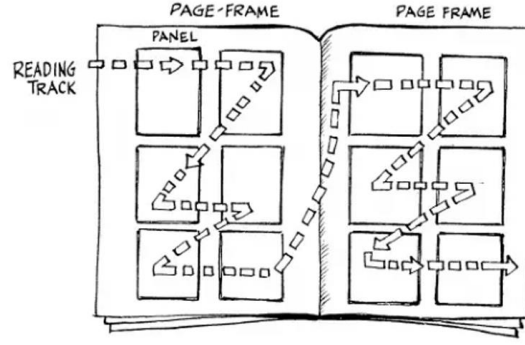

Görsel 75. Konuşma sırasında zamanlama. Erişim: 28.10.2019. <https://tinyurl.com/rbestu3>

Görüldüğü üzere bir çizgi romanda zaman faktörü, hareket ve ses dâhil olmak üzere eylemin tasvirine katkıda bulunan bir takım faktörlerle oluşmaktadır. Okuyucunun çizgi romanda karakterler tarafından gerçekleştirilen eylemleri algılamasını sağlayan üç öge vardır. Bunlar; zaman, hareket ve sestir (Prosperi, 2010, s. 11). Bu kavramlar çizgi romanda plastik öğelerle algılanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda çizgi roman, bize zamanı görüntülerle açıklamaya çalışan bir sanattır.

3.1.2. Paneller ve Yerleşim

Çizgi romanlarda görüntü yerleşimleri paneller (kareler) şeklinde olmaktadır. Paneller zaman veya mekânın bölünüyor olduğunun genel belirtici olmak gibi bir işleve sahiptirler (McCloud, 2019, s. 98). Konunun vurgusu veya figüratif yoğunluk gibi sebeplerden dolayı bu panellerin ebatları değişiklik gösterebilir. Çerçeve anlatı için gerekli öğelerin seçilmesi, okuyucunun görmelerine izin verilen bir perspektif seçimiyle, sembollerle veya karakterin belirlenmesi ile başlar. Her paneldeki tasarım veya yerleşimsel kompozisyon olayın bunun anlatımsal şekline göre yürütülür (Eisner, 2000, s. 41). Panellerin okuma yönü yaşadığımız toplumun yazı okuma ve algı alışkanlıklarına göre değişmektedir. Örneğin batı kültürüne ait okuma şekline göre çizgi romanların göz takibi soldan sağa doğrudur.

Görsel 76. Klasik çizgi roman panellerinde okuma sırasına göre yönler (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 41.

Aslında çizgi romana ardışık sanat denilmesi de çizgi romanın panellerden oluşması sebebiyledir. Panelleri belirgin hale getiren ve işleyişine yardımcı olan şey ise paneller arasındaki boşluklardır. Paneller içeriğine göre üç bölümde düşünülebilir. Bunlar; 1. Kelime paneli: Panel içeriğinde sadece hikâyenin bir bölümünü anlatmak için kelimelerin yer alması. 2. Görüntü paneli: Panel sadece hikâyenin bir bölümünü anlatan görüntüler içerir. 3. Kelime ve resim paneli: Hem kelimeler hem de resimler, hikâyenin bir parçasını anlatmak için bir panelde birleştirilir. (“Graphic Novel Vocabulary”, 2019). Çizgi roman panelleri hem zamanı, hem de uzayı kırarak, bir dizi birbirleriyle bağlantısız anı, aksak bir ritimle sunar. Ama tamamlama, bu anları birbirine bağlayarak, sürekli ve bütüncül bir gerçeklik hissini zihnimize yaratmamıza olanak sağlar (McCloud, 2019, s. 67). Çizgi romanın senaryosu panellerin yerleşimleriyle mümkün olmaktadır.

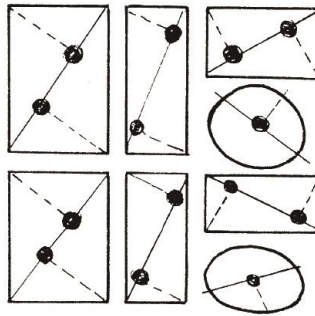
Panellerin yerleşimi hikâyenin gelişimine göre de bölümlenebilir. Bunlar; Temel panel: Çizgi romanın öyküsünde ortaya çıkan ana olayların geliştiği yerler, karakter paneli: Eylemler, kelimeler ve iç düşünceler yoluyla bireysel veya çoklu karakterlerin olduğu paneller, kurulum paneli: Grafik romanının gerçekleştiği zaman ve yeri göstermektedir, çatışma paneli: Çizgi romanda çatışmanın kaynağını veya hikâyeyi motive eden gerginliği anlatır, artan eylem paneli: Çatışmadan kaynaklanan olayları geliştirir ve grafik romanın doruk noktasına yükselmesini sağlar, konudaki doruk paneli: Hikâyede en fazla yoğunluğa sahip panellerdir, çözüm paneli: Çatışmayı çözen ve hikâyedeki nihai sonucu sunan panellerdir, semboller paneli: kendinden daha büyük bir şeyi temsil eden görüntüleri veya kelimeleri içeren panellerdir, tema paneli: Çizgi romanın ana fikrinin ve mesajlarının geliştiği panel şeklindedir (“Graphic Novel Vocabulary”, 2019).

Paneller çizgi romanda zamanı yürütmesinin yanında mekân hakkında da bize bilgi vermektedir. Ayrıca çizgi roman panellerinde olayların yakınlık uzaklık mesafeleri, görüntü açıları da tıpkı sinemadaki kameraların kadraj açıları gibi çalışmaktadır. Bu teknik sayesinde kamerada görüntülerin oluşması için üretilen sahne eskizleri olan stroyboardlar'da çizgi romanlar gibi panellerden oluşmaktadır.

Görsel 77. Storyboard çalışması. Erişim: 04.11.2019. <https://tinyurl.com/t35dmqc>

Her panel, elemanların düzenlendiği bir sahne olarak kabul edilmelidir. Net bir amaç için düzenlenmeleri gerekir. Bir panel veya tempodaki hiçbir şey, tesadüfi olmamalı veya oraya rasgele yerleştirilmemelidir. Bir sahneyi oluştururken göz önünde bulundurulması gereken en önemli nokta dikkatin merkezidir. Amaç, ana konuya eylemleri, ana ilgi alanına göre yerleştirilerek odaklanmanın sağlanmasıdır. Panel geometrik bir şekildir ve okuyucunun gözünün, sahnenin geri kalanını absorbe etmek için harekete geçmeden önce birleştiği "odak noktasına" sahiptir. Her panelin şekline bağlı olarak kendi "odak noktası" vardır (Eisner, 2000, s. 151).

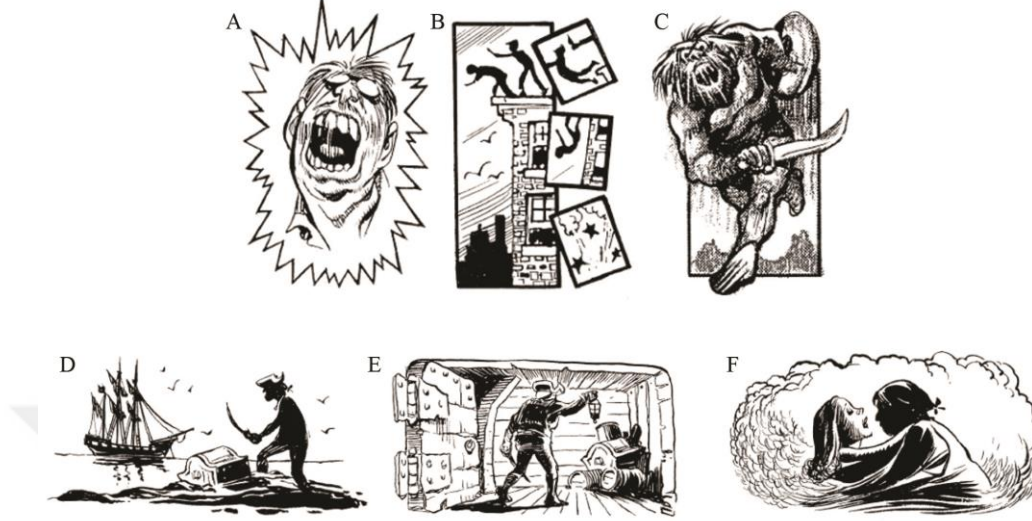

Görsel 78. Will Eisner'in belirlemiş olduğu panellerin odak noktalarında figür yerleşim şeması örneği (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 151.

Çerçevenin şekli hikâyenin kendisinin bir parçası olabilir. Eylemin gerçekleştiği ses ve duygusal iklimin boyutunda bir şeyler iletmek ve ayrıca sayfanın atmosferine bir

bütün olarak katkıda bulunmak için kullanılabilir (Eisner, 2000, s. 46). Panellerin formları olayların etkisine göre de değişiklik göstermektedir. Konunun duygu yapısına, göre de farklı paneller bulunmaktadır.

Görsel 79. Hareket ve duygu yapısına göre panel örnekleri. (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 41.

Görsel 79'daki çizim türleri incelendiğinde; A panelinde kırık dış hatlarla oluşturulmuş anlatım şekli karakterin duygusal patlamasını ifade etmektedir. B panelinde uzun panel kullanımı, yükseklik yanılsamasını güçlendirir. C panelinde güç ve tehdit aktarımı vardır, bu aktarım oyuncunun panelin sınırlarından çıkmasına izin verilerek ortaya çıkmaktadır. D panelinde çerçevenin yokluğu sınırsız alan elde etmek için tasarlanmıştır. Huzur duygusu sağlar ve anlatıda mekânın atmosferine katkıda bulunarak anlatıyı destekler. E paneli aslında giriş kapısıdır. Okuyucuya, aktörün daha geniş bir bina içindeki küçük bir alanda sınırlandırıldığını söyler. F paneli olan bulutsu kuşatıcı şekil, resmi bir düşünce veya hafıza olarak tanımlanmaktadır. Burada panel sert bir şekilde çizilmiş olsaydı eylemin gerçekleşmekte olduğu şeklinde okunurdu (Eisner, 2000, s. 47). Bu şekildeki panel görüntüler Orta Çağ el yazmalarında da kullanılmıştır. Fakat bu kullanımın Eisner'in sınıflandırmış olduğu görsel psikolojik etkiyle örtüşüp örtüşmediği hakkında bilgiye sahip değiliz.

3.1.3. Yazı, Sesler ve Konuşma

Çizgi romanın resimsel ifade gücüne katkıda bulunan unsur yazılar ve yazıların yerleşim şekilleridir. Çizgi Romanda yazıların yerleşimi incelendiğinde iki tür karşımıza

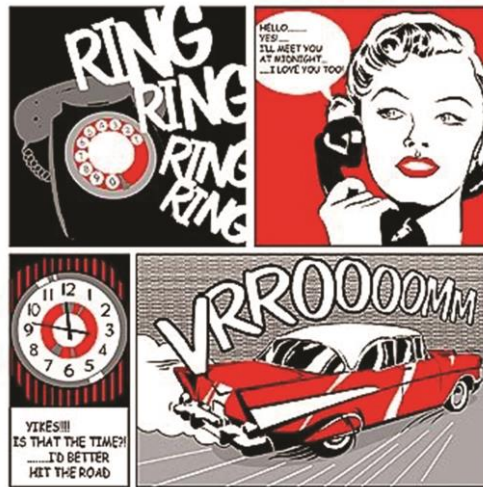
çıkılmaktadır. Bunlar konuşma balonları ve bant yazılarıdır. Genellikle yazılar hareketli ya da renkli büyük puntolarla yerleştirilmektedir. Çeşitli ses efektleri kültürlerin sesleri algılayışına göre de değişiklik gösterebilir. Korkut Öztekin'e göre çizgi romanda yazı iki biçimde ele alınmalıdır:

“1. Bir senaryo olarak, yaratıcı yazarlık kuralları çerçevesinde edebi bir metin olarak...

2. Yan anlam ve alternatif okuma üretmekte kullanılabilecek tipografik veya kaligrafik bir grafik eleman olarak...

Doğası gereği yazı, bir öyküleme, anlatım ve aktarım aracıdır. Dolayısıyla çizgi romanda edebiyat, grafik tasarım ve resim sanatları iç içe geçmiştir” (Öztekin, 2017, s. 109).

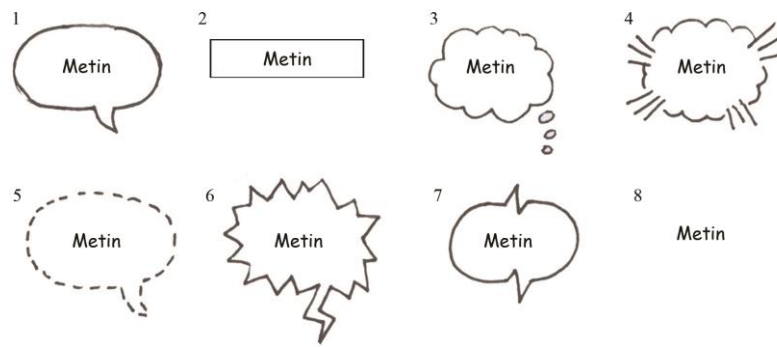
Metinlerin açıklayıcılığı ve az gibi görünmesi aslında yazılmış düz bir metni kolaylıkla okutabilmektedir. Çizgi romanlarda uzun betimlemeler yoktur. Onun yerine kısa ifadelerle, konuşma dilindeki özlü kullanımlara, kısa ünlem ve soru cümlelerine ve bunlara eşlik eden özel simgelere daha çok rastlanır” (Yağlı, 2018, s. 1443). Ayrıca metinler, anlatının ilerlemesine yardımcı olurken daha fazla bilgi sağlayarak, okuyucunun dikkatini yönlendirerek, zaman ve hareketteki boşlukları kapatmaktadır. Metnin okunması için geçen süre, okuyucunun o çerçevenin sözsüz olması yerine bir çerçeveye geçirebileceği süreyi arttırmaktadır (Bongco, 2013, s. 75). Yazıların kullanıldığı alanlardan bir tanesi hareket ve hisleri anlatmak için kullanılan yazılardır. Bu tip görüntüler bazen çizimler arasındaki sürtünme, patlama efekti, bir canlının hırıltısı, korku veya sevinç sesleri panellerin içerisine yerleştirilmektedir. Çizgi romanda seslerin bizim zihnimize var olan çağrışımları tipografik anlatımlarla görsel bir hal almaktadır.

Görsel 80. Sesin yazınsal halde anlatımına örnek. Erişim: 04.11.2019. <https://tinyurl.com/qmr3r8t>

Çizgi romanda bant yazılar genellikle panellerin anlatımında kullanılır. Karakterlerin konuşmaları ve hisleri konuşma balonlarıyla ifade edilmektedir. Çizgi roman anlatımlarında genellikle büyük harf dizgesi ve comic sans gibi harf karakterleri tercih edilmektedir. Comic sans yirmi birinci yüzyılda kötü üne sahip bir font olmasına rağmen özellikle tasarımcısı olan Vincent Connare bu fonta isim (Comic Sans) vermeden önce çizgi romanlarda ve mizah kitaplarında kullanılıyordu, zaten karaktere verilen ilk isim Comic Book olmuştu (Garfield, 2016, s. 20). Comic Sans dışında çizgi romanlarda Anime Ace 2, Digital Strip, Lafayette Comic Pro gibi el yazımına uygun fontlar tercih edilmektedir. Bu harf karakterleri okuyucuya eğlenceli bir akıcılık sağlamasının haricinde, çizgi romanın plastik öğeleriyle uygun şekilde bir bütünlük sağlamaktadır.

Çizgi romanda karakterlerin diyaloglarının geçtiği konuşma balonları da duygu, düşünce ve hareketlerine göre değişiklikler göstermektedir. Bunlar; 1 Sözcük Balonu: İllüstrasyonu, metinden ayıran çerçevelerdir ve sesli diyalogu içerir. 2 Öykü Balonu: Öykü ve zaman çizelgesinin ilerlemesine odaklanan diyalog dışı metinlerin olduğu çerçevelerdir. 3 Düşünce Balonu: Bir karakterin düşünce ve fikirlerine odaklanır. 4 Telepatik Balon: bilinçten bilince olan aktarımlarda kullanılmaktadır. 5 Fısıltı Balonu: Kısık sesli konuşmalar için kullanılmaktadır. 6 Patlama Balonu: Kızgınlık, seste ani yükselme ve uyarı balonudur. 7 Radyo balonu: elektronik sesli cihazların balonudur. 8 Balonsuz Balon: Belirli bir efekt oluşturmak için görsel sınırlar olmadan gösterilen panel içerisinde boşlukta duran kelimelerdir.

Görsel 81. Sesin yazınsal halde anlatımına örnek. Erişim: 04.11.2019. <https://tinyurl.com/hvdwozx>

3.2. Çizgi Roman Üretimi

Çizgi roman, estetik ve teknik becerilerin beraber yürütülmesi gereken bir sanattır. Çizgiroman üretimindeki teknik aşamaların bilinmesi ve gereçlerin de profesyonelce kullanılması gerekir. Sırasıyla eskiz, layout, çinileme, çizimin dijital ortama geçirilmesi,

renklendirme, tipografik düzenleme, kapak tasarımı ve baskı aşaması çizgiroman üretim basamaklarıdır.

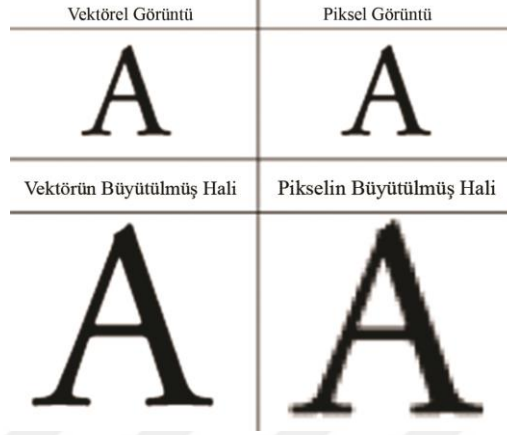
Bir çizgi roman hazırlanırken, orijinal elle çizilmiş sayfaları ve renk kılavuzlarını oluşturmak için çeşitli sanat malzemeleri kullanılabilir. Bu malzemeler, çeşitli boyutlardaki, kalınlıktaki kâğıdın yanı sıra kurşun kalemler, mürekkepler, işaretleyiciler ve boyalar dâhil olmak üzere birkaç farklı çizim ortamını içermektedir (“Comic Book”, 2019). Öncelikle oluşturulacak senaryo için paneller oluşturulur. Bu panellerin eskizleri hazırlanır. Daha sonra mürekkep ile karakterlerin dış hatları çizilerek değişik boya türleri ile boyanır. Kalem veya fırça Amerikan stüdyolarında genellikle iki kişi tarafından yapılır. Bunlar; *penciller* ve *inker* olarak adlandırılmaktadır. Avrupa’da çizgi roman daha çok aynı sanatçı tarafından yapılarak üretilmektedir (Kopf, Linchinski, 2012, s. 2). Daha sonra konuşma balonlarının içerisindeki yazılar elle dizgisi yapılarak yerleştirilmekteydi. Bu tür elle üretim şeklinin sayfaları bilgisayar öncesi dönemde fotoğraflanıp, fotoğraflanan görüntü ofset baskı kalıplarına renk ayrımı yapılarak işlenmekteydi. Sonra da çizgi romanın baskı rengi sayısına göre üretimi yapılmaktaydı.

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bilgisayar destekli grafik uygulamalar illüstrasyon ve çizgi roman yapımcılığına yeni bir yöntem kazandırdı. Bu üretim/çizim şekli sayesinde, çizgi romanlarda biçimsel ayrıntıların artmış olduğu ve dijital efektlerin yer almaya başladığı gözlemlenmektedir. Günümüzde kâğıt yüzü görmeden bilgisayar ortamında üretilip internet ortamında okuyucuyla buluşan çizgi roman türleri bulunmaktadır. Bu tür çizgi romanlar webcomics, online comics veya Internet comics şeklinde adlandırılmaktadır (Altunoğlu 2016, s. 178).

Çizgi roman üretiminde dijital resimleme ve boyama işlemleri klasik yöntemlere göre bazı kolaylıklar getirmiştir. Dijital çizimin avantajları şunlardır: Uygulamaların sahip olduğu çok sayıda katman kullanılması tercih edilir. Geri alma işlevinin yanında modern görünüm hissi vermektedir. Çoklu çizim bir katmana uyum sağlamanıza izin verir, ayrıca tasarımı nispeten kolay bir şekilde yapma imkânı sunar. Dijital belge birçok alanda basılıp yerleştirilebilmektedir. ayrıca bilgisayarlarda görüntüde daha fazla varyasyon oluşturmak kolaydır (Eissen ve Steur, 2011, s. 125). Ayrıca “Comic Strip! - Cartoon & Comic Maker” gibi hazır uygulamalarda çizgi roman yapılabilmesini kolay hale getirmektedir.

Bilgisayarda grafik görüntüler vektör ve piksel görüntüler olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Vektör görüntüler bilgisayardaki basit koordinat sisteme dayalı çizgilerden ve

dolgu renklerinden oluşmaktadır. Bu yüzden vektörel görüntülerde ekranda çözünürlük problemi yaşanmamaktadır. Oluşturulan bir grafik rahatça büyütülüp veya küçültülebilir. Piksel ise ekran görüntü biriminin en küçük birimidir. Bu yüzden piksel görüntülerde çözünürlük problemi bulunmaktadır. Piksel görüntüyle oluşturulan görüntülerin piksel sayıları ne kadar yüksek olursa görüntü o kadar net bir hal almaktadır.

Görsel 82. Piksel ve vektör görüntülerin aralarındaki çözünürlük farkları.

Ayrıca piksellerdeki her renk bilgisayar tarafından ayrı algılanmaktadır. Bu hesaplama süreci vektörel görüntülere göre zahmetli bir iş olduğundan piksel görüntülerde çözünürlük arttıkça bilgisayarın işlem süresi de artmaktadır.

Bilgisayar ortamında üretilen çizgi romanlar uygulama çeşitlerine göre vektörel ve piksel olarak ele alınmaktadır. Yapılan çizimler tablet veya grafik tabletlerle yapılmaktadır. Bilgisayarda üretilmiş görüntülerin dijital baskı makinelerinde veya ofsette kolaylıkla değişik ebatlarda basımı yapılabilmektedir. Bilgisayar ortamında hazırlanan çizgi romanlarda kullanılan tekniklere; farklı dokuların ve boyama araçlarının eklenmesiyle üretime hız ve zenginlik katılmıştır. Otomatik olarak karıştırılan binlerce renk kombinasyonu ve göz kamaştırıcı karmaşıklık kalıpları, fırçalar, bir dokunuşla oluşturulabilir ve yaratıcının eserlerine eklenebilir (Eisner, 2000, s. 161).

Çizgi romanların üretimi internetin yaygınlaşması ile de değişiklik göstermiştir. Çizgi romanın basılı mecra olmasının yanında artık sanal ortamda da bulabilmekteyiz. Tarihsel olarak bir çizgi roman, bir dergi veya gazetenin parçası olan bir sayfa veya panel veya şerit için yaratılmıştır. İnternetin bir aktarım aracı olarak gelişmesi baskıya bir alternatif olmuştur. Baskıda, ekrandaki görüntünün "hissinden" çok farklı olan belli bir dokunsallık ve alan dinamiği vardır. Sıralı sanat, görüntülerin ve metnin anlaşılabilir bir

sıraya göre düzenlenmesini anlatan edebi bir araçtır. Aslında baskıda da, internet ortamında da sıralı sanatın temel gereksinimleri aynıdır. Bu temeller:

Anlatı: "Hikâye" ortak bir okuma geleneğine uymalıdır.

Kompozisyon: Panel ve sayfa anlatı amacıyla oluşturulmalıdır.

Karakterler: "Aktör" ün ustaca yaratılması.

Taslak: Görüntü unsurlarının oluşturulması.

Aslında çizgi romanlar hareket, ses veya boyut içeren bir anlatı aracıdır. (Eisner, 2000, s. 159).

Bazı çizgi roman uygulamaları elle taslakların çizilerek bilgisayar ortamına tarayıcılarla eklenmektedir. Buradaki amaç, taslakta neyin ifade edildiğinin görülebilmesidir. Bir taslak, genellikle hazırlanan fikre sahip bir görüntü olmasının yanında, boyarken fikir geliştirmeye de yardımcı olmaktadır (Lea, 2009, s. 85). Tarayıcının bilgisayara görüntüyü aktarmasından sonra Photoshop gibi programlar sayesinde, taranmış görüntülerin üzerinden çizilip boyanmak suretiyle görüntüler oluşturulabilmektedir. Ayrıca bilgisayarın sunmuş olduğu blur (bulanıklık), vs. gibi efektler görüntü oluşturmada farklı bir boyut kazandırmaktadır.

3.3. Çizgi Romanda Üsluplar

Çizgi roman yapımcılığında plastik sanatlar anlamında başvurulacak yöntemlerden en önemlisi soyutlamadır. Soyutlama ve sembolleştirme insanın varlıkları ifade etme türüdür. Rene Magritte'nin imgelerin ihaneti isimli çalışmasının altında yazan "bu bir pipo değildir" anlatımı resimde gerçekten piponun olmadığı piponun resmi olduğudur (McCloud, 24, s. 2019). Çizdiğimiz her görüntü aslında gerçek görüntülerin temsillerinden oluşmaktadır. Demek oluyor ki resim dediğimiz ikonlar var. Bunlar nesnelere göre tasarlanmış görsel imgelerdir (McCloud, 27, s. 2019). Çizgi romanların algıdaki gerçekliği onun oluştuğu çizgi yoğunluğu ve renk ile değerlendirilmektedir. Ayrıca çizgi romanlar, görsel açıdan resim sanatının tarihsel süreç içerisinde kat ettiği aşamaların bir sonucu olarak da görülmelidir. Dolayısıyla çizgi romanlarda anlatılmak istenen konunun soyut sanatın formlarından ve hayal gücünün tamamlayıcılığından etkilenmesi de böylece açıklanabilir. Empresyonistler, tümüyle kopyalanmış bir figür ya da ağacın yarattığı

yanılsamayı amaçlayan bir yaklaşıklık için birkaç fırça darbesinin yeterli olduğunu önerdiler. Tasarlanan etkiyi yaratacak bir uyarı olarak iş görmesi için, bu indirgenmiş fırça darbeleri örüntüsü, olduğu gibi algılanmalıydı (Arnheim 2012, s. 128). Bu bağlamda empresyonizmden günümüze kadar devam eden biçimdeki sadeleştirme arayışları modernizmle beraber günlük görsel kültürel materyallerle (Reklamlar, karikatürler, illüstrasyonlar vs.) kendini daha çok göstermektedir. Amerika'da basımın artması, nüfusun artması ve yeni grafik ifadelerin kabul edilebilirliği sayesinde çizgi roman ve karikatürün yaygınlaşmıştır. Gazetelerin Pazar ekinde yayımlanan bant çizgi romanlar halk tarafından benimsenmiş ve birçok sanatçı bu yeni ifade biçimiyle çalışmalar yapmıştır. Çizimlerde realizmin katı tavrının yanında modernizm ile beraber ortaya çıkan yeni sanat formu, illüstrasyon, karikatür ve çizgi romanların etkisi görülür (Kaba 2014, s. 165). Soyutluk görselin, betimlediği şeyi yorumlamasının bir aracıdır. Kısaltılmış temsil, bakan kişiyi eksik olan gerçekçi ayrıntıyı doldurmaya çağırıyormuş gibi görülmektedir (Arnheim 2012, s. 159). Bu aynı zamanda okurun hayal gücünün çizgi romanların bütünleyici bir parçası olarak düşünülebilir.

Çizgi romanlar aynı zamanda tasarlanmış olgular, kişiler ve mekânlar üzerinden okuyucuya hitap etmektedir. Bu bağlamda tasarımcıların bildiği şey “yapay dünya”dır, Bu nedenle insan eliyle yapılmış eserler dünyasıdır. Çizgi roman yapan sanatçıların yapmayı bildikleri şey yapay dünyaya eklemeler ve değişiklikler önermektir. Onların tasarım bilgisi yapay dünyadan çıkar ve bu dünyaya, bu dünyanın yaratılıp sürdürülmesine nasıl katkıda bulunabileceğine dairdir çözümler gösterir (Cross 2016, s. 137). Tasarım, görsel anlamda insan düşüncesinin sunumu olarak çizgi romanlarda da mevcuttur.

Görsel 83. David John Mazzucchelli'nin çizgi romanlar ve gerçeklik üzerine yaklaşımı.

Amerikalı yazar ve çizer olan David John Mazzucchelli geleneksel çizgi romancılığın (bilgisayar öncesi) önemli temsilcilerindendir. Özellikle Bob Kane'nin yapmış olduğu batman karakterinin 1980'li yıllarda önemli çizerlerindendir. Batman serilerinin siyah beyaz serisini üretirken ortaya koymuş olduğu fikirler geleneksel çizgi romanın tasarımsal sınırlarını da oluşturmaktadır (Görsel 83).

David John Mazzucchelli'nin bu anlatısı aslında batı türü çizgi roman yapımcılığının temelini oluşturmaktadır. Batı sanatının kendi içerisindeki tarihsel gelişimi ve objeleri algılayış kültürü çizgi roman ve karikatür sanatını etkilemiştir. Avrupa temelli çizgi romanlar incelendiğinde karakter ve mekân çizimlerinin kendi içerisinde ayrı bir üslubu olduğu anlaşılmaktadır. Belçikalı Herge'nin tasarlamış olduğu "Tintin" (Tenten) Çizgi romanındaki karakterlerin çizim şekillerindeki sadelik ve karikatürize ifadeler, karakterlerin kişilik özellikleri ve yaşattığı dönemsel olgular Avrupa üslubunun en güzel örnekleridir.

Görsel 84. Tenten karakteri ve çizgi romandaki diğer karakterler. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/sv9txve>

Tintin karakteri günümüzde Belçika'nın kültür simgelerinden birisi haline gelmiştir. Özellikle Brüksel'deki Museum Herge'de, Herge'nin başlıca Tintin olmak üzere yapmış olduğu çizgi romanların sergilendiği bir çizgi roman müzesi bulunmaktadır.

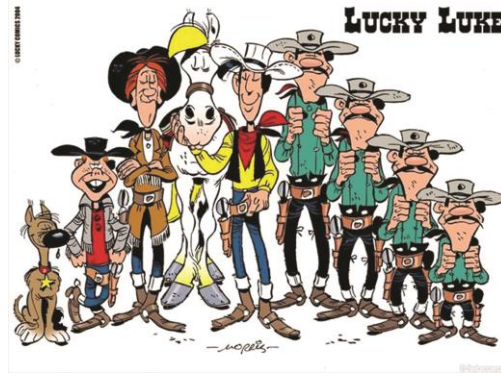
Görsel 85. Brüksel’deki Herge Müzesi’nin girişi. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/rz2lmf5>

Avrupa üslubunun başka karakterleri arasında Fransız çizer René Goscinny’nin “Asterix” karakteri bulunmaktadır. Asterix konusu bakımından bağımsızlık fikrine dayalıdır. Fransa’nın Galya bölgesinde yaşayan eski bir halkın Roma İmparatorluğu’na karşı direnişini konu edinmektedir. Bu bakımdan Fransız çizgi roman yapımında milliyetçi nitelikleri de taşımaktadır. Asterix’teki karakterlerin çizim şekilleri ve karikatürize yapısı yine Tintin’de olduğu gibi benzer bir soyutlama içerisinde hazırlanmıştır.

Görsel 86. Asterix ve diğer Galyalıların Romalılarla mücadelesini anlatan bir çizgi roman paneli. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/uvxq2sp>

Belçikalı çizer Morris’in yarattığı “Lucky Luke” (Türkiye’de Red Kit olarak bilinmektedir), 19. yüzyılda Amerika’da yaşayan bir kovboy karakterdir. Luck Luke ve karakterler yine Asterix ve Tintin’deki gibi göz hatlarında ve anatomide sade, çizgisel ve karikatürize bir biçimde çizilmişlerdir.

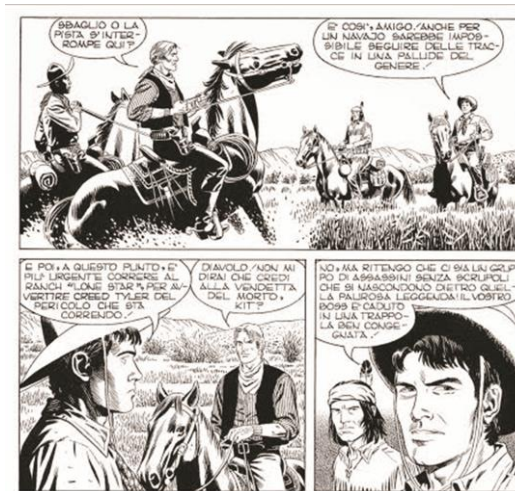

Görsel 87. Lucky Luke ve çizgi romandaki diğer karakterler. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/srmgw6b>

Robert Velter'in çizmiş olduğu "Spirou" ve "Fantasio" isimli çizgi roman karakterleri yine Avrupa üslubu içerisinde yer bulmuştur. Avrupa'daki çizgi roman örneklerindeki eserlerin kapsamına Fransa-Belçika ekolü, "Bande-Dessinée" ya da "Frankofon" terimi kullanılmaktadır. Frankofon aslında Fransızca konuşan ülkeler topluluğuna verilen bir isimdir. "Frankofon" ya da "Bande-Dessinée" türü çizgi romanlara; Gaston, Orta Çağ imgelerini kullandığı eseri "Les Schtroumpfs"(Şirinler), "Adele Blanc-Sec'in maceraları" gibi daha birçok örnek vermek mümkündür.

Avrupa üslubu içerisinde bir de İtalyan tarzı çizgi roman şekli vardır. Bu çizgi roman türüne "fumetti" denilmektedir. Bu çizgi roman türü Türkiye'deki çizgi roman üslubunu da etkilemiştir. Sergio Bonelli ve Gallieno Ferri'nin "Zagor" ve "Mister No" isimli çizgi romanlarından siyah beyaz, realistik çizimler ve lekese boyama türü İtalyan üslubunu ortaya koymaktadır.

Görsel 88. Tex isimli çizgi roman serisinin iç sayfalarına örnek. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/t32nawb>

Avrupa üslubundan başka çizgi romanda ortaya çıkan tür Japon üslubu olan “manga”lardır. Manga ve anime aynı olmasa da; manga, Japon çizgi romanları olarak tanımlanırken, anime Japon animasyonunun biçimini de içine almaktadır. Anime, pek çok medya ve kültür bilimcisinin gözünde bilinmeyen bir Japon çağdaş görsel kültürü ve estetiği ile eş anlamlı hale gelmiştir (Norris, 2009, s. 236). Yine de Japonya’da anime ve çizgi film yapımcılığı çizgi roman üslubu kavramı içerisinde ele alınmalıdır. Çünkü mangadaki ifade unsurları Japon çizgi film ve animelerinde de görülmektedir. Ayrıca bugün manga ve anime, Japonya'daki önemli yeniliklerin ve kültürel tartışmaların da merkezindedir.

Japonya’nın kendisine özgü resim sanatı geleneği özellikle de “Ukiyo-e” kuşkusuz manga üretimini etkilemiştir. Manganın ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bugüne dek elde edilen bulgular manganın tarihçesini, Japon sanatının en önemli örneklerinden biri olan “Choju Giga” hayvan çizimlerine dayandırmaktadır. Choju Giga, hayvanların gündelik yaşantısını kullanarak dini hiyerarşiye eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Bu bakımdan özellikle 12. yüzyılda Toba adlı bir Budist rahip tarafından üretilmiş Choju Giga, din adamları ve asalet üzerine hazırlanmış bir yergidir (Brenner, 2007, s. 1-2’den akt. Taş, 2014, s. 34).

Görsel 89. Yukarıda geleneksel japon resim örneği olan parşömene çizilmiş “Choju Giga”. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/wmopf6z>., Aşağıda “Heisei Tanuki Gassen Ponpoko” isimli 1994 yılı yapımı animede goblin geçit töreni bölümünden örnek. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/v7mhrx6>

Tarihte herhangi bir topluma ait olan bir kültür, çevresindeki diğer toplumlarla kurduğu etkileşim sürecinde kendi özünü yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Japon halkı, yabancı kültürlerden aldığı hiçbir öğeyi Japonlaştırmadan kullanmamıştır. Bu sayede geleneksel ve modern kültürü bir arada yaşatmayı başarmış olan Japon halkı, bugün kendi öz kültürünü manga ve anime aracılığıyla diğer ülkelere sunmaktadır. Bu bağlamda Japon manga ve animeleri geleneksel karakter ve japon mitolojisinden figürleride barındırmaktadır. Bu durum, kültürün belirsizleştiği homojen bir Dünya’da manga ve animeyi kültürel bir iletişim materyali olarak inceleme konusunu gündeme getirmiştir (Arslan, 2019, s. 384-385).

Manga ve animelerde karakterin anatomik yapılarında da değişiklikler vardır. Hiç şüphesiz ki büyük gözler ve dikkat çekici vücut hatları gibi karakter tasarımları bu özelliklerden bazılarıdır. Fakat asıl anime ruhunu ortaya çıkaran, animenin mangalara olan bağlılığıdır. Batı tarzı animasyon kendisini hareketler aracılığıyla ortaya koymaktadır. Karakter ne kadar çok hareket ederse, animasyonun o kadar iyi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Batılı animasyon üreticileri çizgi romanlardan animasyona geçişte karakterleri yeniden tasarlayarak, onlara gösterişli hareketler yapabilecek özellikler kazandırmışlardır.

Görsel 90. Çeşitli Manga karakterlerine örnekler. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/s4wrbqe>

Animeler de mangalara dayanmaktadır. Ancak animelerin üretiminde manganın orijinaline ya da karakterlerin tasarımına müdahale edilmez. Mümkün olduğunca orijinale bağlı kalınarak, detaylar ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ana karakterler daha gösterişli hareketler yapabilsinler diye, karakter tasarımından ödün verilmez. Sonuç olarak animeler, mangaların birebir hayata geçirilmiş halleridir (Taş, 2014, s. 41).

1980'lerin sonlarından bu yana, Japon mangaları dünyada etki bakımında fırtınalar yaratmıştır. Manga'nın çizgi roman pazarındaki etkisi son yirmi yılda önemli ölçüde artmıştır, aynı zamanda dünyadaki çizgi roman sanatçıları üzerinde estetik bir etkisi olmuştur. ("A Short History of Manga", 2019). 21. yüzyılda Japonya'da ve Japonya dışındaki pek çok ülkede, Japon resmi tarzında, kalem ve mürekkeple yapılan temiz çizgiler, duyguların aşırı şekilde açık bir görüntüsü olarak hazırlanan manga görünümlü çizgi romanlar okuyucuların ilgisini çekmektedir.

Görsel 91. Osamu Tezuka'nın "Astroboy" isimli mangasından örnek. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/wsuaqmq>

Manga, bir şekilde, iş, politika, tarih, insani ilişkiler gibi hayatla ilgili akıllıca ve iyi tasarlanmış hikâyelerle, genel olarak manevi veya felsefi mesajlar taşıyan hikâyeler anlatmaktadır. Bu da insanları şekillendirmeye ve karakterlerini etkilemeye sebep olmaktadır ("A Short History of Manga", 2019). Ayrıca artık sadece Japonya'da değil dünya üzerindeki birçok çizer manga türünde eserler üretmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, modern anlamda çizgi roman türünün ortaya ilk çıktığı yer olarak bilinmektedir. Bu bakımdan karikatür ve çizgi roman, Amerikan popüler kültürünün bir parçası gibidir. Amerikan ve Anglosakson dünyada çizgi romana *comics* denilmektedir. Amerika'daki çizgi roman kültürünün gelişimi tarihsel süreç içerisinde sınıflara ayrılmıştır. Amerikan çizgi roman tarihçileri genellikle 20. yüzyıl Amerikan çizgi roman tarihini kronolojik olarak çağlara ayırmaktadır. Altın Çağ adı verilen ilk dönem, 1938'den (DC Comics'in kurumsal öncüsü olan Ulusal Müttefik Yayınlar tarafından Superman'in ortaya çıkışı) 1954'e (Çizgi Roman Kodunun tanıtımı) kadar uzanır. Sonraki dönem, Gümüş Çağı, 1956'dan 1970'lerin başına kadar gider. Bronz Çağı Gümüş çağını

izler. Son olarak, 1986'dan günümüze kadar geçen son dönem Modern Çağ'dır. Bu bölüm standarttır ancak bazı çizgi roman üreticisi ve eleştirmenleri modern tarzı benimsemeyerek, geçmiş kendi dönemlerindeki üslupları kullanmaktadır ("History of American Comics", 2019).

20. yüzyıl içerisindeki Grafik içerikli sanat akımları Amerikan çizgi roman yapımcılığındaki üslupları etkilemiştir. 1930'lu yıllardan itibaren art deco, dada, pop art, fütürizm gibi etkiler çizgi romanlarda rastlamak mümkündür.

Görsel 92. "Batman" çizgi romanındaki art deco etkiler. Soldaki kapak sayfası erişim: 12.11.2019.

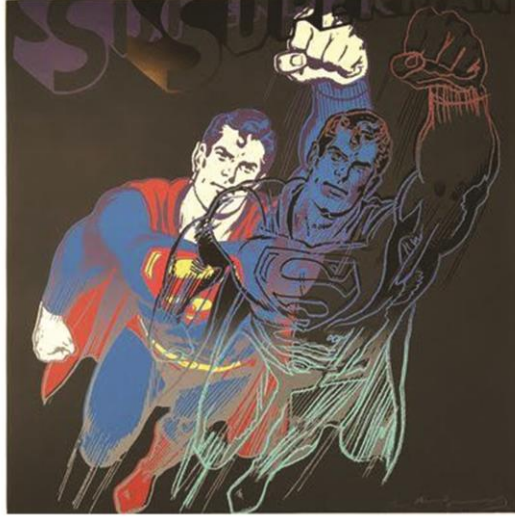
<https://tinyurl.com/r5bx5eg>. Sağdaki paneller erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/rftccye>

Görsel 93. "Young Romance" çizgi roman serisinde pop art etkiler. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/s9gqtyy>

1960 yılında klasik Pop Art stilinin öncülüğünü yapan ilk işler New York'ta ortaya çıkmaya başlamıştır. O yıl Andy Warhol çizgi roman karakterleri “Dick Tracy” ve “Superman”ın resimlerini, şeftali konservesini ve bir Coca-Cola şişesini üretmiştir (James, 1996:10).

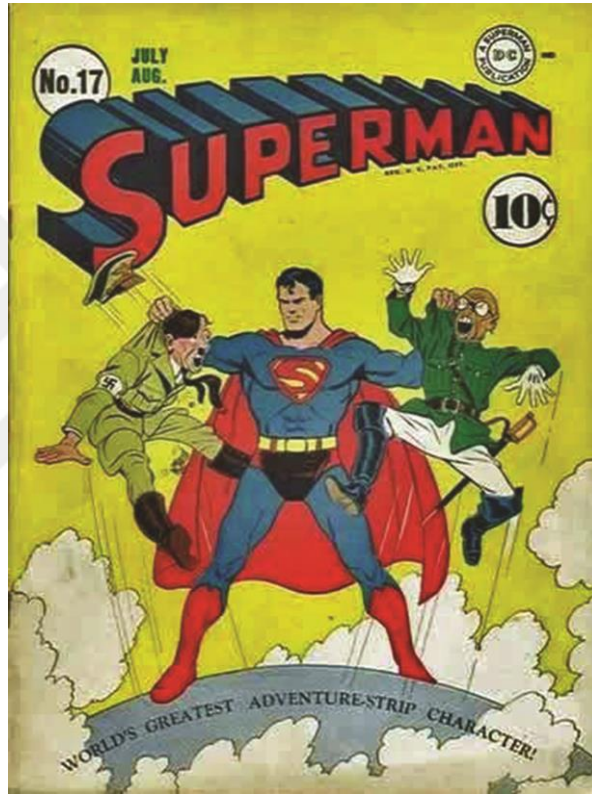
Görsel 94. Andy Warhol’un “Superman” ve “Dick Tracy” çalışmaları. Soldaki erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/v8vag2c>. Sağdaki erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/t25szq2>

Amerikan çizgi roman yapımcılığının köklü geçmişi günümüzde de popüler kültürün yaratılmasına öncülük etmiştir. Süper kahramanları içeren popüler kültür çizgi roman fenomenleri hiçbir zaman akademik çalışmaya layık görülmemiştir ya da bir sanat formu olarak ciddi düşünülmemiştir. Ancak, son zamanlarda, postmodernizmin ortaya çıkışıyla birlikte, yüksek kültür ve popüler kültür arasındaki farklılıklar, hem teoride hem de sanatsal uygulama alanlarında aşındırılmıştır. Çizgi roman da dâhil olmak üzere popüler kültür, artık kabul edilmiş bir bilimsel çalışma alanı haline gelmiştir (Winterbach, 2006, s. 115). Bu konuyu desteklemek amacıyla Çizgi romanlar üzerine araştırma yapan Thomas Inge şunları söylemektedir:

“Günlük ve Pazar günleri yayınlanan çizgi romanlar, ABD'deki tüm eğitim ve sosyal seviyelerdeki yüz milyondan fazla insanın okuma alışkanlıklarının bir parçası olmuştur. Nüfusun duyarlılığı üzerinde değişiklikler gösteren çizgi romanlar gibi herhangi bir toplu iletişim aracı yalnızca sosyolojik nedenlerle bile çalışmayı hak etmektedir. Çizgi roman sanatının kökleri Avrupa'da olsa da, bugün bildiğimiz çizgi romanların tartışmasız, Picasso'dan, pop sanat hareketine kadar dünya kültürüne önemli ölçüde katkıda bulunan Amerikan sanat biçimi olduğu kesin. Ayrıca Çizgi romanlar popüler motiflerden, temalardan ve dünya kültüründeki kavramların kökeninden de gelmektedir. Dick

Tracy'nin, Sherlock Holmes'dan ilham aldığı gibi..., Flash Gordon ve Superman, Samson, Beowulf, Davy Crockett ve Paul Bunyan'ın ait olduğu kahramanlık geleneğine dayanmaktadır. Çizgi romanlar ayrıca popüler tutumları, zevkleri açığa vuruyor ve doğrudan insan arzuları, ihtiyaçları ve duygularıyla konuşmaktadırlar” (Inge 2001:217’den akt. Winterbach, 2006, s. 115).

Çizgi roman’ın Amerika’da yaratmış olduğu karakterler başka yayın araçlarını da etkilemiştir. Süper kahramanlar sadece çizgi romanlarda kalmamış, çizgi film ve sinema yapımcılığının da konusu olmuşlardır. Ayrıca Amerikan çizgi romanları II. Dünya Savaşı, Soğuk savaş gibi dönemlerin içeriklerini de yayımlandıkları yıllarda işlemiştir. Bu bağlamda çizgi roman karakterleri aynı zamanda propaganda amacıyla da kullanılmıştır.

Görsel 95. 1942 yılına ait “Superman” çizgi roman kapağı. Erişim: 12.11.2019. <https://tinyurl.com/rzlx47y>

21. yüzyılda da süper kahraman çizgi romanları üretilmeye devam etmektedir. Amerikan çizgi roman yapımcılığının üretim aşaması artık çok uluslu bir hal almıştır. Çizgi romanlarda ve animasyonda özellikle Asya kökenli çizimler başta olmak üzere dünyanın birçok yerinden illüstratörler ve tasarımcılar çalışmaktadır. Çizgi film ve animasyon üretim sistemi, farklı teknolojilere ve emek becerilerine dayanan, film yapımından farklıdır. Dolayısıyla küreselleşme, uluslararası işbölümünü ve sanatsal emek havuzlarını, artan talep ve üretim becerilerinin yayılması ile sağlanan çeşitli pazarları anlamak için bir çerçeve sunmaktadır (Yoon ve Malecki, 2009, s. 239). Küreselleşmenin

getirmiş olduğu çok uluslu çalışma stüdyoları ve pazarlar, çizgi romanın gelişimine katkıda bulunmasının yanında, çizgi roman karakterlerinin farklı bir hale dönüşmesine veya özünü yitirmesine de sebep olmaktadır. Dolayısıyla görüntülerdeki bu melezleşme, David John Mazzucchelli'nin çizgi romanlar ve gerçeklik üzerine yaklaşımı anlatısındaki batı türü çizgi roman yapımcılığında biçimsel gerçekliğin artmasıyla hayal gücünün zayıflaması arasındaki ilişkiyi de gündeme getirmektedir.

Görsel 96. “Batman Ninja” isimli 2018 yapımı bir çizgi film. Amerikan çizgi roman ve popüler kültürüne ait Batman ve diğer karakterler, Japon Anime formunda üretilmiştir. Erişim: 12.11.2019.

<https://tinyurl.com/usfzsj4>

Kültürlerin resim gelenekleri, sanat tarihindeki gelişimleri tasvir yapımcılığını farklılaştırmıştır. Bu bağlamda çizgi romanda sadece biçim değil, anlatım ve panel geçişleri anlamında da dünyadaki farklı ekoller birbirinden farklıdır. Geleneksel batı sanat ve edebiyatı, amaç odaklı bir kültürdür. Doğu Asya ise döngüsel labirentimsi sanat eserleri yönünden büyük ve zengin bir geleneğe sahiptir. Bir eserde eksik bırakılan unsurların, dâhil edilen unsurlar kadar önemli olması, asırlardır doğuya has bir anlayış olmuştur. (McCloud, 2019, s. 81-82). Konuların işlenmesindeki panel geçişlerinin batıda direk olması sade devamlılığı sağlarken, doğuda ise panellerin kopuk ve kesik olması okura hareketin zihinde tamamlanmasını göstermektedir. Çizgi roman yapımcılığının kökenlerinin Thomas Inge'in “Comic Atrips: A Biographical Essay”. (Çizgi Roman bantlarına biyografik bir deneme) isimli yazısında, Avrupa kültürüne dayandırılması ve Scott McCloud'un bahsettiği gibi en eski ardışık anlatım sistemlerinden olan Avrupa minyatürlerindeki tasvir şekilleri, hem çizgi romanın kökeniyle tarihsel bağ kurmak hem de diğer üsluplara yeni bir alternatif olarak ortaya çıkabilir.

4. BÖLÜM: MİNYATÜR'ÜN ÇİZGİ ROMAN SANATI İÇERİSİNDE YORUMLANMASI VE MİNYATÜR İLE ÇİZGİ ROMAN ARASINDAKİ BENZERLİKLER

Çizgi roman sanatının ortaya çıkış tarihi olarak 18. yüzyıl gösterilmektedir (Kireççi, 2018:39). Çizgi romancılığın 18. yüzyılda ortaya çıktığını savunan görüşlere karşın, çizgi romanın tanımında olan resimli yazınsal metin üretme şeklinin daha eski olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Çizgi romanın kökenini 1890'lar New York'unun ötesindeki bir geçmişe dayandırma çabasına giren uzmanların birçoğu, çizgi romanın ve çizgi romanın öncülerinin taş devrine ve mağara resimlerine kadar da götürür. Paul Sassienie, “Çizgi Roman (1994)” kitabında, hikâye anlatmada resim kullanmanın neredeyse insanoğlunun ortaya çıkışına kadar uzandığını ileri sürmektedir:

“Görünüşe bakılırsa, atalarımızın yiyecek ve barınak bulduktan sonraki ilk işi mağara duvar resimlerine resimler çizmek oldu. Harika bir yalnlığın diriliği ve inceliğiyle çizilen bu örnekler ilk resimli hikâyelerimizdi”(Sassienie'den aktaran Beaty, 2017, s. 39).

Jerry Robinson, çizgi romanın evrimini mağara resimlerinden başlatıp Mısır, Yunan ve Roma karikatürü üzerinden, “Bayeux Halısı” örneğiyle Orta Çağ'a kadar götürmektedir. Fakat sanat tarihsel yaklaşımın ortak yanı, Bayeux Halısının çizgi romanın önemli bir öncüsü olduğu bizatihi çizgi roman olarak tanımlanabileceği görüşüdür. Bu fikri paylaştan birçok kişi arasında Robinson, Sassienie, Groentsteen, Cladue Moliterni, Philippe Mellot, George Perry ve Alan Aldridge sayılabilir (Beaty, 2017, s. 39).

Çizgi roman ile Orta Çağ'daki dokuma işlerindeki, el yazmalarındaki ve vitraylardaki minyatürler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle Amerikalı çizer ve çizgi roman kuramcısı Will Eisner'in savunmuş olduğu çizgi romanın “ardışık sanat” denilen yeni bir türün özellikleriyle minyatürler incelendiğinde, minyatürlerle çizgi romanlar arasında anlatım dizgesi, panel ve yazınsal bazda bağ kurulabilmektedir. Bu bağlamda hem kavramsal anlamda, hem de üretim tekniği bakımından çizgi romanın zengin bir tarihi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Scott McCloud, Çizgi Romanı anlamak isimli kitabında Orta Çağ el yazmalarını ardışık sanat olarak tanımlayıp Bayeux Halısı hakkında şunları söylemektedir:

“Cortez'in çizgi roman koleksiyonu yapmaya başlamasından yüzyıllar önce Fransızlar da şaşırtıcı derecede benzer bir eseri, Bugün Bayeux Halısı denilen çizgi romanı çıkardılar. Bırakın bunları çizgi romandan saymayı, bana sorarsanız modern çizgi roman sanatçıları, bu tam sayfa kompozisyonların barındırdıkları olasılıkları daha yakından incelemeli, hatta ne kadar az sanatçı tarafından hakkı verilerek kullanıldığını da akıllarından çıkartmamalıdır” (McCloud, 2019, s. 12).

Bayeux halısının çizgi romanlaşmış bir eser olduğunu İngiliz yazar Carol King’de “Öyküsel Sanat” isimli anlatımıyla şöyle ifade etmektedir:

“Tıpkı modern çizgi romanlar veya film storyboardları gibi, Bayeux Halısı’da bir hikaye anlatılmaktadır ve bu anlamıyla bir öyküleme sanatı örneğidir. Eser, el yazması Anglo-Saxon İncillerini çağırıştırır. Halının yapılma amacı tarihsel gerçeklikleri sunmaktır; ancak eser, aynı zamanda, William için bir propaganda görevi görür ve izleyiciyi işgalin haklı nedenlerle yapıldığını ikna etmeye çalışır” (King, 2014, s.111).

Görsel 97. Bayeux Halısı’ndan bir kısım. Erişim: 20.11.2019. <https://tinyurl.com/yx3vv48x>

Hem Orta Çağ minyatürlerinde hem de, çizgi romanlarda soyutlama tekniği kullanılmıştır. Fakat sadece soyutlama tekniğinin hem çizgi romanda hem de Orta Çağ Avrupa minyatürlerinde olması çizgi romanın kökeni konusunda elbette yeterli bilgi sağlamayabilir. Tezin, çizgi romanın yapısının incelendiği bölümünde anlatım şekli, paneller, zamanlama ve yazı Orta Çağ minyatürlerinde de rastlanmaktadır. Misyoner rahip Raimundus Lullus’un 1307 yılında Kuzey Afrika’da Bougie (Cezayir’in Bicaye kenti) kentine varması, dinsel konularda ağız dalaşı, taşkınlıklar yapması ve kovulması, minyatürden de görüleceği üzere, konuyu açıklayıcı bir yöntem olarak ilgili kişilerin konuşmaları yazı ya da söz şeritleri şeklinde verilmiştir (Tez, 2018, s. 73).

Görsel 98. Raimundus Lullus el yazması. Thomas Le Myésier'nin “Breviculum Ex Artibus Raimundi Lulli Electum” el yazması (1321-1336). Erişim: 20.11.2019. <https://tinyurl.com/ufpqbmd>

“Egerton Genesis” Resimli Kitabı olarak bilinen el yazması eser, İngiliz Kütüphanesi koleksiyonlarındaki tüm el yazmaları arasında en büyüleyici ve şaşırtıcı olanlardan birisidir. Egerton Genesis Resimli Kitap 14. yüzyılın 3. çeyreğinde İngiltere’de üretilmiştir. 149 resimden oluşan yaratılıştan, Babil kulesinin yapımına ve yıkılışına oradan Joseph’in öyküsüne kadar uzanan olaylar kitapta resimlenmiştir. (“A Medieval Comic Strip” 2019). Kitaptaki yer alan olaylar paneller içerisinde ardışık anlatım olacak şekilde yerleştirilmiştir.

Görsel 99. “Egerton Genesis” resimli kitabının sayfalarından. Erişim: 20.11.2019. <https://tinyurl.com/tktbsts>

14. yüzyılda Jacobus de Voragine tarafından İngiltere’de yazılmış “Legenda Aurea” isimli el yazması kitabın sahnelerinde günümüzdeki gibi figürlerin konuşmalarının temsil edildiği görülmektedir. El yazmasında figürlerin bazıları ellerinde bastonla yürüyen bir

grup insanı gösterir. Neredeyse arka planda şarkılarını duyabilirsiniz. Görünüşe göre, bu neşeli sahne, modern çizgi roman hikâyesine paralel olarak birden fazla şey taşımaktadır (“Medieval Speech Bubbles”, 2019).

Görsel 100. “Legenda Aurea” resimli kitabının sayfalarından. Erişim: 26.11.2019.

<https://tinyurl.com/woxt2bc>

“Nicolas de Lyre” (1270?-1340?) El yazmasının ilk sayfalarındaki figürlerin birbirleriyle iletişimi yine bandrol şeklindeki karelerin içerisinde yazılmıştır.

Görsel 101. “Nicolas de Lyre” isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 26.11.2019.

<https://tinyurl.com/tkoyqkm>

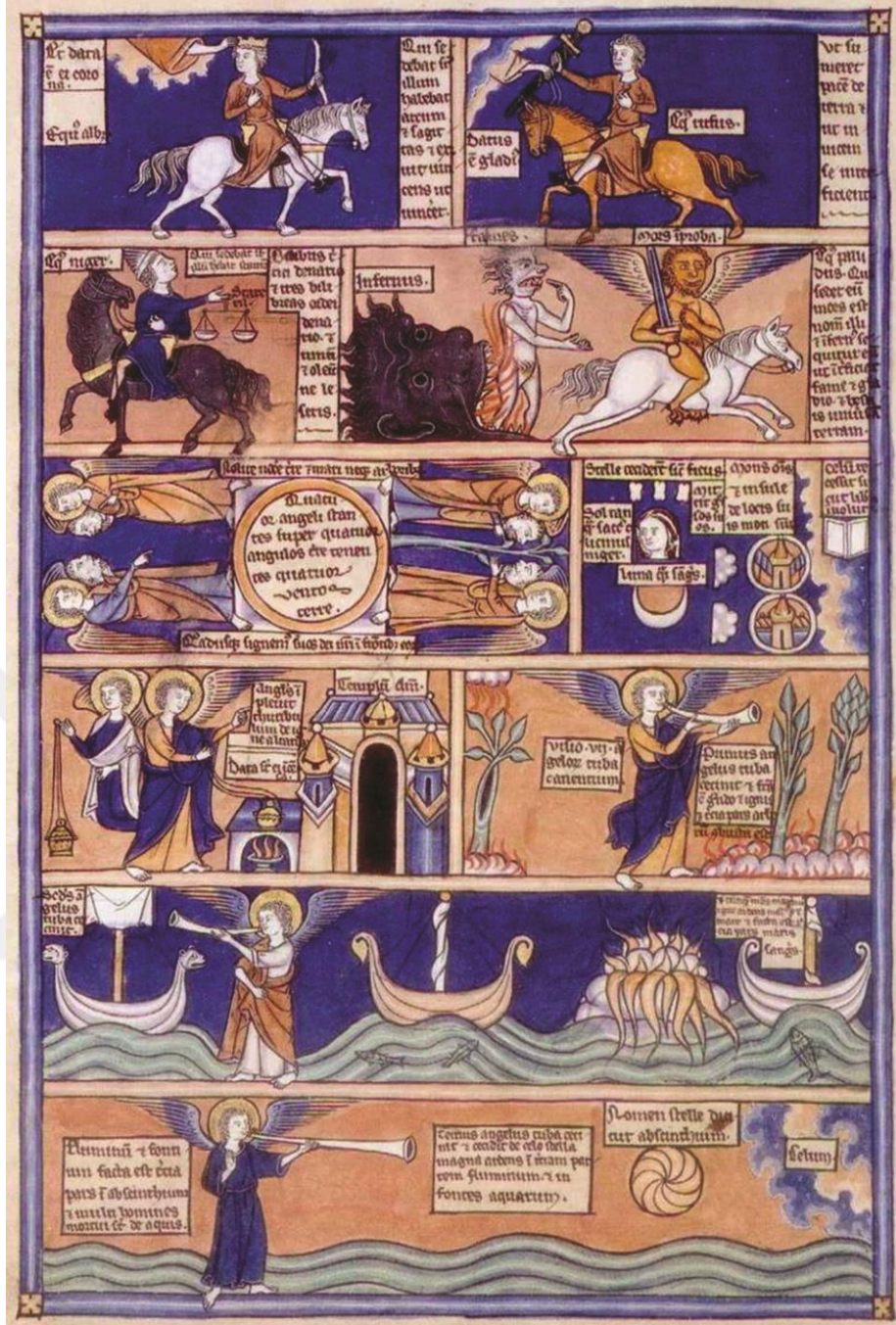
Çizgi Roman formatının en güzel örneklerden biri, on ikinci yüzyılda geliştirilen ve ardışık gelen kutularla düzenlenmiş anlatım tekniğini kullanan ilk eserlerden biri olarak görünen “Etienne Harding’s İncili”dir. Davut’un yaşamını temsil eden bu İncil’in bir folyosuna sahibiz. Eser, beş bantta düzenlenmiş ve on yedi hücreden oluşan bir dizi

dörtgen görüntüden oluşur. Bantların arasına yerleştirilen pankartlar, incildeki metni taşımaktadır ve açıklayıcı fişler resimlerin içine kaymıştır. İlk satır Davut'un, Samuel ve Goliath'a karşı kazandığı zaferden dolayı şükür ettiğini anlatmaktadır (Thorel, 2016, s. 11).

Görsel 102. Etienne Harding's İncilinden bir kısım. Erişim: 2.12.2019. <https://tinyurl.com/rmv85gy>

“Liber Floridus” isimli el yazması kitap bir Orta Çağ ansiklopedik eseridir. Lambert (Lambertus de Sancto Audomaro)’ın kendisi tarafından yazılan 1120'nin el yazması, Ghent'teki St. Bavo manastırına, muhtemelen 1136 civarında çok erken transfer edildi ve şu anda Ghent Üniversitesi kütüphanesinde saklanmaktadır ("Liber floridus", 2019). Bu kitabın “Apocalypse” bölümündeki ardışık tasvirler ve yazı yerleşimi incelendiğinde çizgi roman izlenimi vermektedir.

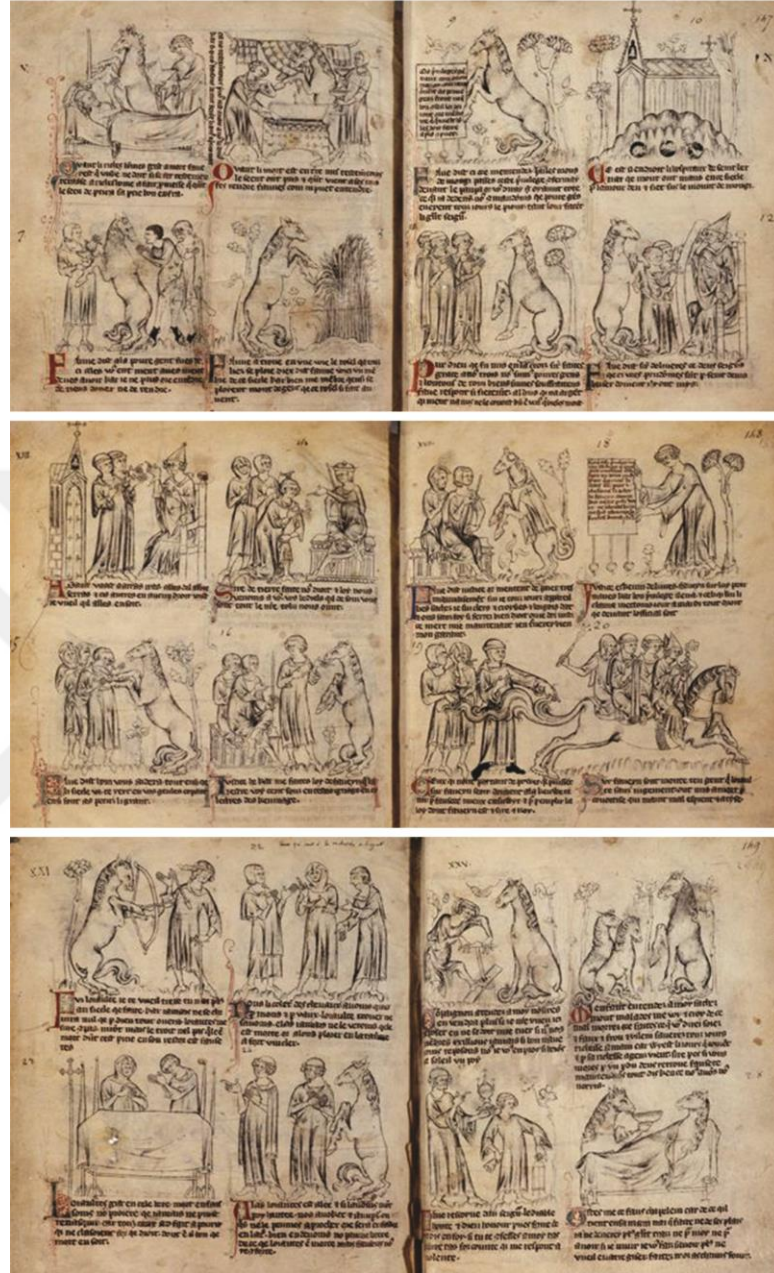

Görsel 103. “Liber Floridus” isimli kitabın “Apocalypse” kısmının sayfalarından. Erişim: 03.12.2019.

<https://tinyurl.com/st4qrgc>

“Dit de Fauvain”, Gervais du Bus tarafından 1314 yılında yazılmıştır. Bu hicivli hikâye aldatıcı bir yaratığın hikâyesini anlatmaktadır. Bu hikâyenin bir de minyatürlü hali mevcuttur. "Fauvel" terimi "örtülü sahtekârlık" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bir hayvanın hikâyesidir, çünkü Fauvel insan dünyasında gelişen bir eşektir. Bir dizi aldatmaca ve kötü davranışlar sayesinde, Fauvel efendisinin evine el koymaktadır ve bu karakter sembolik bir karaktere sahiptir. Avignon Papası ya da Adil Kral Philip IV gibi

güçlü şahsiyetlerin kötü eylemlerini eleştirmenin dolaylı bir yolunu temsil etmektedir ("Bandes dessinées médiévales", 2019).

Görsel 104. “Dit de Fauvain” isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 03.12.2019. <https://tinyurl.com/st4qrqc>

Ardışık şekilde anlatım olayının başka bir türü de 15. yy. ‘da Almanya’da yazılmış *Apocalypse* el yazmasının deccal hikâyesinden sahnelerin olduğu bölümdür. Deccal, iki şahidi öldüren dipsiz çukurun canavarı olarak temsil edilmiştir (burada iki şahit Enoch ve Elias), devamında büyük deprem anlatılmıştır (“I Am an Antichrist”: Demons, Vices and Punks”, 2019). Kitapta ayrıca konuşma bantları bulunmaktadır. Bu kitaba ait sayfa örnekleri aşağıdaki gibidir.

Görsel 105. “Apocalypse” isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 26.11.2019. <https://tinyurl.com/sf2cwun>

Jonathan Ross tarafından açılan “Comics Unmasked” (2014) isimli eski el yazmaları hakkında bir sergi açılmıştır. Grafik resimlerle anlatılan Mukaddes Kitap için Jonathan Ross, Mukaddes kitabın çizgi romanlar için harika bir materyal kaynağı olabileceğini belirtmiştir (“Superheroes, True Romance, Blood and Gore”, 2019). 11. yüzyılda yazılmış “The Old English Hexateuch” isimli el yazması eserde Mukaddes kitaptan konular minyatürlerle ve panellerle ardışık şekilde konumlandırılarak, konuşma bantlarıyla beraber resimlenmiştir. 14. yüzyılda yazılmış “The Holkham Bible Picture Book” isimli minyatürlü el yazması İngiltere’nin ilk grafik romanı olarak nitelendirilebilir. Eserde Eski ve Yeni Ahit’ten, Anglo-Norman Fransızca’daki başlıkları içeren bir dizi resimli hikâyeler anlatılmaktadır. Görsel 106’da Yusuf’un, Mary’nin bir bebeği olduğunu duyduğunda verdiği tepkiyi anlatıyor: görüntüler, modern karikatürlerdeki konuşma balonları gibi diyaloglar içermektedir. İkinci görüntüde, arkadaşları eşi hakkında bazı gerçekleri söyleyen Joseph, Mary’e ona çeşitli sorular sormaktadır. Mary, “Hayır, gerçekten endişelenme, asla bedensel bir günah işlemedim” diye soruya karşılık veriyor. Tabii ki ona inanmıyor, ama neyse ki ilahi planı ortaya çıkarmak için bir melek yere inmektedir (“Superheroes, True Romance, Blood and Gore”, 2019).

Görsel 106. Solda: “The Old English Hexateuch” isimli kitabın sayfalarından, Sağda: “The Holkham Bible Picture Book” isimli el yazması kitabın sayfa örneği. Erişim: 26.11.2019. <https://tinyurl.com/rgkbr54>

20. yüzyıldaki çizgi romanlarda anlatılan uçan, zıplayan, boyut değiştiren süper kahramanlar, Orta Çağ’daki aziz ve şövalyelere karşılık gösterilebilir. Güncel çizgi romanlardaki mutant ve doğaüstü varlıklar ve mekânlarla, Orta Çağ’daki ejderhalar, Gotik dönem katedrallerindeki yaratıklar arasında bağlantı kurulabilir. Dante’nin 14. yüzyılda yazmış olduğu “La Divina Commedia” isimli eserinde cennet, araf ve cehennemi edebi yönden betimlemiştir. Daha sonraki dönemlerde La Divina Commedia’nın metinsel şeklinin yerini resimler almıştır. Birçok ressam da bu kitap ilham kaynağı olmuştur. Kitabın doğaüstü olayların ve mekânların tasvirlerinin anlatıldığı birçok kitap resimlemesi yapılmıştır. Bu resimli kitapların en önemli örneklerini Priamo Della Quercia (1426-1467) ve Giovanni Di Paolo (1403-1482) isimli iki İtalyan minyatörcü ve ressam tarafından yapılmıştır. Priamo Della Quercia (1426-1467) ve Giovanni Di Paolo (1403-1482)’ya ait Dante’nin “La Divina Commedia (İlahi Komedy)” isimli kitabının resimli versiyonu incelendiğinde ardışık şekilde panellere bölünmüştür.

Görsel 107. Giovanni Di Paolo'nun resimlemiş olduğu, Dante'nin "La Divina Commedia" isimli eserindeki olayların panellerle anlatımına çeşitli örnek kareler. Erişim: 26.11.2019. <https://tinyurl.com/sfkh4vr>

La Divina Commedia (İlahi Komedya) ve diğer kitaplardaki panellerin geçiş şekilleri, Scott McCloud'un çizgi romanda panellerin resmediliş yöntemleriyle uyuşmaktadır. Panel ve konuşma balonlarıyla olayları ardışık bir biçimde anlattığı başka bir eser "The Queen Mary Plaster" (1310-1320) isimli el yazması kitaptır.

Görsel 108. “The Queen Mary Plaster” (1310-1320) isimli el yazmasındaki olayların panellerle anlatımına ve konuşma alanlarına örnek. Erişim: 26.11.2019. <https://tinyurl.com/rbcm7b2>

Bu kitap yaklaşık 1250'lerden kalma bir İngiliz el yazması olan “Apocalypse du Trinity College” isimli kitaptır. Birçok motifle süslenmiş olan, Apocalypse (İncil'in son kitabı) metnidir. Kitap 32 folyodan oluşur ve 72 minyatür içermektedir ("Bandes dessinées médiévales", 2019). Bu minyatürlerdeki göksel varlıkların konuşması günümüz çizgi romanlarındaki konuşma balonlarını andırmaktadır.

Görsel 109. “Apocalypse du Trinity College” isimli el yazmasının sayfalarından. Erişim: 03.12.2019. <https://tinyurl.com/tlxzfj8>

Bir olay örgüsünün minyatür kullanılarak karelerle ardışık biçimde resmedilmesi Orta Çağ'da sadece el yazmalarında değil, Bayeux Halısında olduğu gibi dokumalarda veya kilise camlarındaki birçok vitray da karşımıza çıkmaktadır. Notre Dame Katedrali'ndeki "Kutsal Krallar" isimli vitray çalışması gözle takip edildiğinde ardışık bir hikâyeyi anlatmaktadır.

Görsel 110. Notre Dame katedralindeki "Kutsal Krallar" isimli vitray çalışmasından kesit. Erişim:

26.11.2019. <https://tinyurl.com/s35c9to>

15. yy'da Avrupa'da matbaanın gelişmesiyle beraber kitap içi minyatür resimleri gravür ve ağaç baskıyla üreilmeye devam etmiştir. Baskının gelişmesiyle minyatürlerde tasvirler değişikliğe uğramamış, minyatürlerdeki formlar matbaaya uyarlanmıştır. Bu yeni icat (Matbaa) diğerinin (El yazmacılığı) aniden yerini almamıştır.

El yazmaları ve basılı metinlerin bir arada olduğu ve kullanıldığı uzun bir dönem başlamıştır. Ortadaki bu kademeli değişim, Orta Çağ metinlerinin nasıl gösterildiğine dair yeni teknikler ortaya çıkardı ve bu, yirminci yüzyılın başlarında ünlü "sözsüz romanlar" ve "gravür romanların" ortaya konulduğu dönemdir. Bazı ünlü grafik sanatçılardan Frans Masereel ve Lynd Ward, gravürlerinde erken Orta Çağ'a özgü tipik kalın siyah çizgileri ve sık sık bu tür görüntülerde bulduğunuz siyah ve beyaz arasındaki çarpıcı karşıtlıkları üslup olarak kullanmışlardır. Bu sanatçılar aynı, görüntüyü geniş, etkileyici çizgiler kullanarak

bir tahtaya (veya bazen metal) oymakla kullanmışlardır. Ayrıca, baskı işlemi sırasında kalıplarda kırılğan kısımlar olabileceği için görüntüde çok fazla ayrıntı bulunmaması resimlemede sağlam, net çizgilere gitmenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. (“How did medieval books inspire early comic book artists?”, 2019). Bu durum minyatüre yönelişin başka bir sebebi olarak ta düşünülebilir. Mürekkeple kaplandıktan sonra tahta baskılar bir iz bırakmak için kâğıda basılarak bu sanatçıların sadece resimlerle anlatılan bir anlatı oluşturmasını sağlamaktadır (“How did medieval books inspire early comic book artists?”, 2019).

Görsel 111. Block Book örnekleri. Erişim: 26.11.2019. Soldaki: <https://tinyurl.com/vx9uazc>

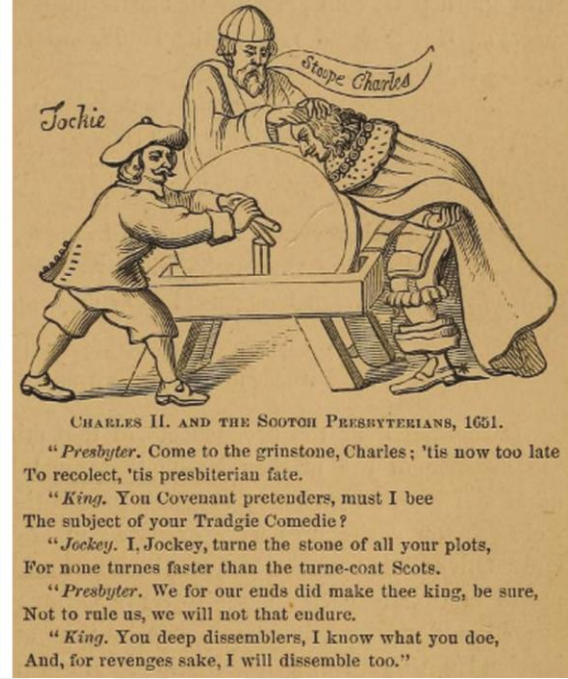
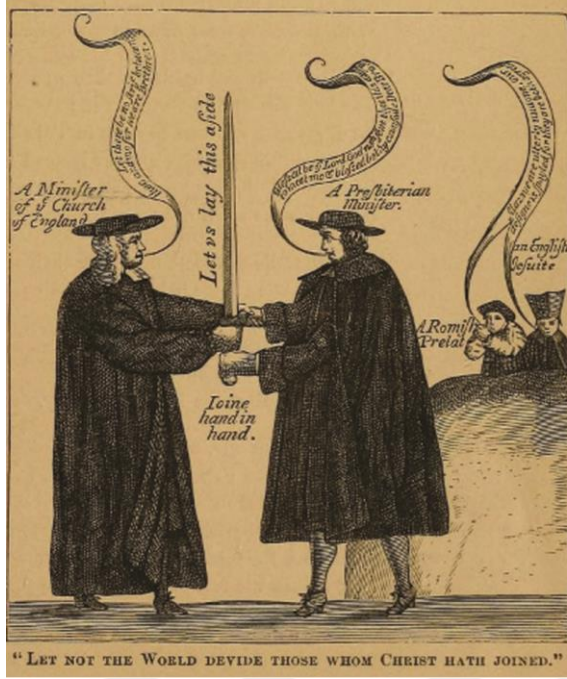
Matbaa sonrası gravür romanlara “block book” denilmektedir. Blok kitap, tahta bloklardan basılmış kitaplardır. Her sayfa için yazılan metin ve çizim özenle elle kesilerek üretilmektedir (“Block Book”, 2019). Block Book’larda minyatürlerin kullanımının yanında tipografik anlatımlar ve konuşma alanlar bulunmaktadır. Orta Çağ el yazmaları ve blok kitaplarında, kelime ve imge genellikle yan yana gelir, metin resme eşlik eder veya resim metni göstermektedir (Vanderbeke, 2019, s. 15). Görüldüğü üzere Orta Çağ minyatürlerindeki figürlerin kullanımı uzun yüzyıllar boyunca matbaanın da icadıyla devam etmiştir. Hem de çizgi roman üslubunda olayların anlatılmasında kullanılmıştır.

Görsel 112. “Canticum Canticorum” isimli 15. yy. da Hollanda’da üretilmiş, Orta Çağ el yazması minyatür kitabın block book basımı. Erişim: 27.11.2019. <https://tinyurl.com/rnfbj69>

Çizgi romanları sık sık yeni bir buluş olarak düşünürüz, ancak sıralı anlatımın tarihi sanat tarihi ile başlamaktadır. Batı’daki ilk kitap yazıcıları sayfaları kelimeleri ve resimleri basmak için tahta bloklar oymuşlardır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki yeni mekanik baskı işlemleri, kitapları eskisinden çok daha yaygın bir şekilde erişilebilir hale getirdi. Sonuç olarak, sanatçılar serileştirilmiş yayın için mizahi, hiciv karikatürler ve sıralı sanatlar üretmişlerdir. (“Beyond Words: Visual Narratives from the Block Book to the Graphic Novel”, 2019).

17. yüzyılda basılmış Hristiyan birliğin korunmasını anlatan “Let not the World divide those whom Christ hath joined” (Hristiyanlığa inananların Dünya’da bölünmesine izin vermeyelim) isimli karikatürde yine konuşma bantlarını figürlerin ağzından çıkmış gibi görmekteyiz. 1651 yılına tarihli “Charles II. ve Scotch Presbiteryenler” isimli karikatürde de yine Ortaçağ sonraları olmasına rağmen, Orta Çağ türü konuşma bandı görmekteyiz. Bu karikatürde II. Charles’ın, babasının idamından sonra, İskoçları kendi asası altında birleştirmek ve yardımcılarıyla kendisini İngiltere’nin tahtı üzerine yerleştirmek için bıraktığı eski bir cihaza yerleştirilen karikatürle eş tutulmaktadır (Parton, 1877, s. 103).

Görsel 113. Solda: “Let not the World devide those whom Christ hath joined” isimli karikatür. Erişim: 27.11.2019. Soldaki: <https://tinyurl.com/qwpo2hg>. Sağda “Charles II. and the Scotch Presbyterians” isimli karikatür. Erişim: 27.11.2019. Sağdaki: <https://tinyurl.com/sn7ng2b>

Orta Çağ minyatürlerinin, çizgi roman ile aynı özellikler taşıdığına dair daha birçok örnek bulunmaktadır. 20. ve 21. yüzyıldaki çizgi roman yapımcılığının Orta Çağ ve sonrasındaki minyatür uygulamalarından farkları, günümüzde çizgi romanın seri üretim sayesinde kitle iletişim aracı olmasının yanında, biçimlerde farklılıklar, çizim aşamasında bilgisayar teknolojilerinin kullanılması olarak sıralanabilir. Ayrıca tezin “Orta Çağ sonrası Orta Çağ sanatına bakış” ve “medievalizm” bölümlerinde minyatürlerin ve Orta Çağ stillerinin uyarlanabilirliği de örneklerle görülebilir. Yine tezin “çizgi romanlarda üsluplar” bölümünde Thomas Inge’in Avrupa Çizgi romanı hakkında şunları şu sözlerini tekrar hatırlamak gerekmektedir:

“Çizgi roman sanatının kökleri Avrupa’da olsa da, bugün bildiğimiz çizgi romanların tartışmasız, Picasso’dan, pop sanat hareketine kadar dünya kültürüne önemli ölçüde katkıda bulunan Amerikan sanat biçimi olduğu kesin” (Inge 2001, s. 217’den akt. Winterbach, 2006, s. 115).

Ayrıca bugün batı kültürünün gelişiminde katkı sağlayan Orta Çağ döneminin kimliği ve etnografik öğeleri, bütün dünyada karşılık görmüştür ve bilinmektedir. Bu da Avrupa minyatürleri ile yapılacak güncel çizgi romanlara kültürel zemin oluşturmaktadır.

Minyatür yapımcılığı sadece Avrupa'ya ait bir anlatım şekli değildir. Türk-İslam minyatürlerini, İran minyatürlerini ve geleneksel Japon resimlerinin de ardışık olaylar anlatma konusunda değerlendirilebilir. Ayrıca Japon geleneksel karakterlerinin ve dini öğelerinin manga çizimine yansması da aslında minyatürcülüğün çizgi romanlarda kullanılabileceğinin ipuçlarını vermektedir.

5. BÖLÜM: UYGULAMA ÖRNEĞİ

5.1. Tekniğin Anlatımı

Uygulamada, minyatür tekniğinin çizgi romana uyarlanabileceğini göstermek adına Orta Çağ resim bilgisinin yanında, modern teknikler kullanılmıştır. Öncelikle Avrupa minyatürlerindeki kullanılan renk ve kontör bilgisi dijital ortamda ele alınmıştır. Uygulama tekniği bakımından dijital boyama yapılmasına karar verilmiştir. Bu yolla uygulamada hazırlanan çizgi romandaki paneller Orta Çağ stillerinin biçimsel özelliklerinin yanında Orta Çağ'daki renk kullanımına da sadık kalınarak oluşturulmuştur.

5.1.1. Uygulamada Kullanılan Renkler

Orta Çağ ve erken modern Avrupa'da renkler, insanın toplum ve evrendeki yerini temsil etmek amacıyla kullanılmıştır. Gündelik nesnelerde ve görkemli sanat eserlerinde renkler, küresel inançları, bölgesel modaları ve bireysel zevkleri ifade etmiştir. Çoğu renkli eşya günümüzde orijinal pigmentlerini kaybetmiştir. Ancak yine de Orta Çağ ve Rönesans el yazmalarında geçmişin canlı tonlarının kullanıldığı bilinmektedir. (“Colour in Illuminated Manuscripts”, 2019). Orta Çağ Avrupa'sındaki minyatür sanatçıları, hem insan yapımı hem de doğal ortamdaki mevcut olan çeşitli renklendiriciler kullanmıştır. Organik pigmentler, bitkiler, böcekler dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanmışlardır. Ayrıca doğada bulunan altın gibi çeşitli madenlerde renklendirmede kullanılmıştır. Minyatür ve el yazması yapan kişiler renk için ayrıca tüccarların uzak ülkelerden getirdikleri renkli objeler, pigmentler, cam gibi materyallerin yanında eczanelerden de değişik kimyasallar satın almışlardır. Aryn Baker'ın 2004'te yayınlamış olduğu makalesinde el yazmalarındaki ortak renk pigmentlerini dörde ayırmıştır. Bunlar; Toprak, mineraller, üretilmiş kimyasallar ve organikler şeklindedir (Baker, 2004, s. 1). Fakat uygulamadaki dijital ortamda üretilecek minyatür çizgi romanların, değişik madenler veya objeler yerine, dijital ortamda cmyk sistemi yoluyla boyanması tercih edilmiştir.

Orta Çağ sanatı renk standartları açısından sade ve az renklerin işlendiği bir dönemdir. Renk kullanımının haricinde figürlerdeki kontur çizimlerinde asma dallarından elde edilen odun kömürü kullanılmıştır. Bu kömürün etkisi *Nigrum optimum* (siyahların en iyisi) diye adlandırılıyor, grafik çizimlerinde çubuk kalem olarak ya da toz haline getirilerek resim sanatında boya pigmenti olarak kullanılmıştır (Tez, 2018, s. 76). Ayrıca objelerin dış

kontürlerindeki renkler; boyanan figüre uyacak şekilde aynı rengin koyu tonları ya da siyah şeklinde yapılmıştır.

Theodore Mayerne (1573-1655)'nin “Pictoria, sculptoria et quae subalternarum artium”, isimli eserinde pigmentlerle ilgili yapmış olduğu deneylerin sonucunu yayınlamıştır. Mayerne, Peter Paul Rubens ve Anthony Van Dyck gibi zamanının önde gelen sanatçılarından alınan notlar da dâhil olmak üzere kendi kişisel deneylerini renkli olarak kaydeden bir kartela oluşturmuştur. Buna göre Theodore Mayerne'nin Orta Çağ renk şeması aşağıdaki gibidir;

Görsel 114. Theodore Mayerne'nin “Pictoria, sculptoria et quae subalternarum artium” isimli notlardan renkler. Erişim: 14.02.2020. <https://tinyurl.com/u66ltsm>

Bu renk sınıflarının daha da sadeleşmiş şekli çeşitli yayınlarda mevcuttur. Ayrıca 1692'de sadece “A. Boogert” olarak bilinen bir sanatçı Hollanda dilinde suluboya renk üretimi hakkında bir kitap ele almıştır. Kitaba sadece resimlerdeki renk kullanımı hakkında başlamakla kalmamıştır, aynı zamanda belirli tonların nasıl oluşturulacağını ve bir, iki veya üç parça su ekleyerek tonu nasıl değiştireceğini açıklamıştır. Ayrıca yaklaşık 800 el yazması sayfayı kapsayan 1692'deki bu “Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau” muhtemelen zamanının boya ve rengi için en kapsamlı rehber olmuştur (Görsel 115). Giriş kısmının bir bölümünü çeviren Orta Çağ kitap tarihçisi Erik Kwakkel'e göre, renk kitabı bir eğitim rehberi olarak tasarlanmıştır. Kitap şu anda Fransa'nın Aix-en-Provence kentindeki Bibliothèque Méjanes'de tutulmaktadır. Tezdeki uygulamaların dijital ortamda boyanmasında bu şemadaki renkler ve gerektiğinde bu renklerden elde edilen tonlar kullanılmıştır. Bu şemadaki renklerin dijital baskı formatında kullanılması için pantone

karşılıkları ortaya çıkarılmıştır (Görsel 116). Yapılacak çizgi romanın boyanma işlemi için belirlenen renkler görsel 116'daki gibidir.

Görsel 115. "Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau" eserin renk şemalarını gösteren sayfalarından bir örnek. Erişim: 14.02.2020. <https://tinyurl.com/t4wk6lu>

Görsel 116. "Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau" eserindeki renklerin pantone şeması. Erişim: 14.02.2020. <https://tinyurl.com/wooz57w>

5.1.2. Uygulamanın Konusu

Orta Çağ minyatürlerindeki formlarla üretilecek çizgi roman içeriği olarak Victor Hugo'nun yazmış olduğu "Notre Dame de Paris" isimli roman ele alınmıştır. Bu romanın ele alınmasındaki sebeplerin başında yapılan literatür incelemesi sonucunda daha önce

minyatür formunda resimlenmemiş olması gelir. Ayrıca romanın konusu 1482 yılında geçmektedir. Bu dönem yüksek Orta Çağ diye adlandırılan olan Gotik dönemdir. Bu yüzden romandaki olaylar dönem ve üslup açısından minyatürlü çizgi roman için uygundur. Bu eser dünya klasiklerinden olduğu için Notre Dame de Paris'in küresel karşılığı da bulunmaktadır.

Notre Dame katedrali'nin, 19. Yüzyılda Paris'in kentsel dönüşümü kapsamında yıkılması gündeme gelmiştir. Bu durumun üzerine Victor Hugo “Notre Dame de Paris” isimli romanını katedrale ilgiyi çekmek için kaleme almıştır. Ayrıca, Victor Hugo'nun eser içerisinde Orta Çağ sanatını yücelttiği birçok anlatımı ile sunmuş olduğu romantik medievalist yaklaşım minyatürlü çizgi roman ile yapımını fikren desteklemektedir. Victor Hugo'nun Orta Çağ hakkında düşüncelerini Notre Dame de Paris'te şöyle dile getirmektedir:

“Bu arada, Orta Çağ'ın güneşi tamamiyle batıp Gotik deha sanatın ufkunda sonsuza dek gözden kaybolduğunda, mimari giderek donuklaşıp renklerini kaybeder ve silinip gitmeye başlar. Basılı kitap yapının bu kemirici solucanı onun kanını emer, yiyip bitirir. Yapı gözle görülür ölçüde düşünleşir, sefilleşir, zayıf düşer. İtibarını kaybeder, yoksullaşır, hiçleşir.” (Hugo, 2016, s.197).

Notre Dame de Paris'in başka bir bölümde ise Victor Hugo yine Orta Çağ sanatını şöyle yüceltmektedir:

“Sainte-Chapelle kulesinden (O da yıkıldı) aşağı kalmayan narinliği, atılğanlığı, sivriligi, şatafatıyla gökyüzüne doğru diğer kulelerin hepsinden daha çok yükselen o şirin çan kulesini ne yapmışlar? "Zevk sahibi bir mimar" (1787) onu yerinden sökmüş ve tencere kapağını andıran kurşundan geniş bir sargıyla yaranın gizleneceğini düşünmüştü. İşte Orta Çağ'ın o muhteşem sanatına neredeyse tüm ülkelerde, özellikle de Fransa'da böyle davranılmıştır.” (Hugo, 2016, s.116).

Aynı zamanda seçilen bu roman evrenselleşmiş edebiyat eserlerinden olduğu için çizgi romanının kabul görülmesi yüksektir. “Notre Dame de Paris” isimli romanın daha sonra Türkçesi Notre Dame'ın kamburu “The Hunchback of Notre-Dame” isimli dönüştürülmüş hali olan yapımdaki senaryo kullanılmıştır. Bu senaryodaki olayların ardışık şekilde anlatım sırası aşağıdaki gibidir:

1. Katedral ile konuya giriş
2. Çingene ve göçmenler
3. Esmeralda ve Guasimodo'nun bebeklik hikâyesi
4. Paris şehri panoraması

5. Deliler Bayramı
6. Esmeraldanın Dansı
7. Guasimodonun çirkinler kralı seçilmesi
8. Rahip Frollo'nun Guasimodo'ya nasihatleri
9. Gece sokakta Esmeralda'nın yolunu Guasimodo'nun kesmesi
10. Şövalye Phobeus ve Guasimodo'nun sokakta çatışması
11. Guasimodo'nun yakalanması
12. Esmeralda ve Şövalye Phobeus'un karşılaşması
13. Guasimodo'ya işkence edilmesi
14. Esmeralda'nın Guasimodo'ya su vermesi
15. Rahip Frollo'nun kıskançlığı
16. Pierre Gringoire'un Esmeralda ile tanışması
17. Pierre Gringoire'u çingenelerin darp etmesi
18. Pierre Gringoire'un Clopin ile tanışması
19. Pierre Gringoire ile Esmeralda'nın evlenmesi
20. Esmeralda'nın kamptan kaçıp Şövalye Phobeus ile buluşması
21. Şövalye Phobeus'un Rahip Frollo tarafından suikaste uğraması
22. Rahip Frollo'nun Esmeralda'ya duygularını açıklaması
23. Esmeralda'nın, Frollo'nun duygularına karşılık verilmeyince suikast iftirasıyla yakalatılması
24. Esmeralda'nın idamı
25. Quasimodo'nun Esmeralda'yı kurtarması
26. Notre Dame Katedraline sığınış
27. Paris'te kargaşa
28. Esmeralda ve Guasimodo arasındaki diyaloglar
29. Notre Dame'ın çanları
30. Frollo'nun Esmeralda'yı katedralde bulması
31. Frollo'nun tekrar duygularını açıklaması
32. Esmeralda'nın tekrar red etmesi
33. Esmeralda'nın Frollo tarafından katedralden çıkarılıp askerlere teslim edilmesi
34. Esmeralda'nın idamı
35. Esmeralda'nın idam edildiğini gören Guasimodo'nun Frollo'yu Katedralden aşağıya fırlatması
36. Guasimodo'nun evliliği

5.1.3. Çizimler

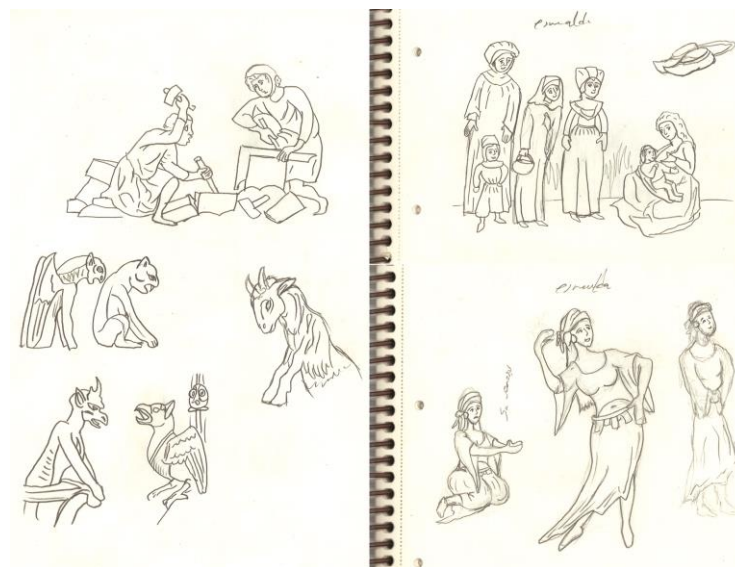
Senaryonun çizim aşamasından önce el yazması minyatürlerdeki stiller üzerinde çizim araştırmaları, renk ve kontur bilgisi incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda Fransa'da yazılmış “Saint Louis Bible”ı (1227 - 1234), “Roman de la Rose” Kitabı (1280), “Book of Hours” (1402), “Bible de Maciejowski” (1245), İber yarımadasında yazılmış “Golden Haggadah” (1320), “Speculum Humanae Salvationis” (1360) isimli kitaplardaki minyatürlerin model özellikleri benimsenmiştir. Bu el yazmalarının üretildiği tarihlere dikkat edilirse yapıldığı tarihler ve figürlerdeki üsluplar birbirine çok yakındır. Bu el yazmaları sadece bir kaç örnektir. 12. yy.’dan, 14. yy’a kadar üretilmiş Avrupa minyatürlerindeki figürlerde benzer formlar kullanılmıştır. Ayrıca figürlerdeki renkler dijital ortamda uygulanacak dolgu renkleriyle ifade edilmeye çok yakındır. Bu el yazmalarındaki duruşlardaki hareketlerin birçok figür ve mekân temsiline uygun olduğu görülmektedir. Bu el yazmalarındaki minyatürlerin üslubuna yakın özgün karakter tasarımları oluşturulmuştur.

Görsel 117. Sol üstte “Saint Louis Bible”ndaki figürler, Sağ üstte “Golden Haggadah”, altta “Bible de Maciejowski” Erişim: 29.04.2020. <https://tinyurl.com/yc6y2623>, <https://tinyurl.com/y87cpdkb>, <https://tinyurl.com/yawu5yms>

Daha sonra karakalem ile senaryoların eskizleri hazırlanmıştır. Hazırlanan eskizlerin çizimleri aşağıdaki gibidir:

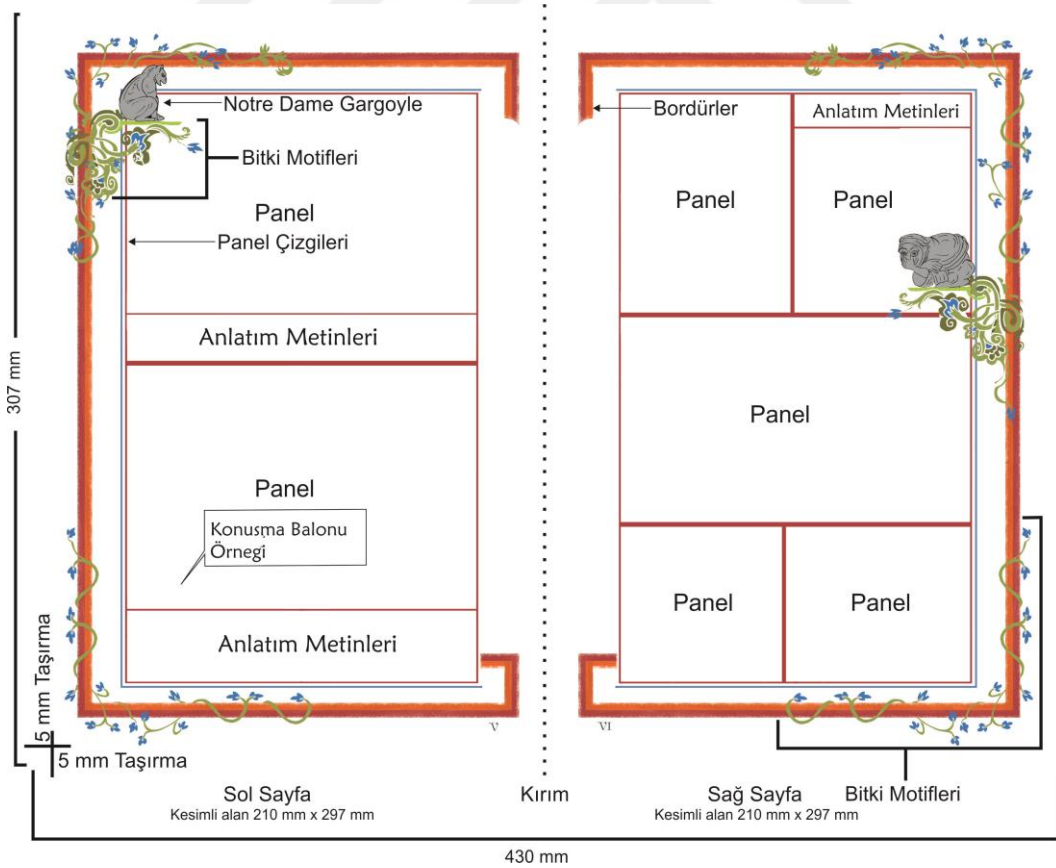

Oluşturulan özgün figürler el yazmalarındaki geleneksel teknik ve üsluptan daha soyut ve sade şekilde çizilmiştir.

5.1.4. Uygulama ve Paneller

Çizgi romanın öncelikle panelleri oluşturulmuştur. Panellerin önceden hazırlanması çizimlerin sistemli bir şekilde yerleşmesine yardımcı olmaktadır. Aksi takdirde panellerle sınırlandırılmamış çizimler sayfa düzeninde ve yerleşimde problemler oluşturabilmektedir.

Sayfaların kenarlarına Photoshop fırçalarıyla renkli bordürler oluşturulmuştur. Bordürlere yerleştirilmek üzere gotik katedrallerde bulunan muhtelif canavar, kral ve gargoye figürlerinden alıntılar çizilmiş ve dijital ortamda boyanmıştır. Gargoye figürlerindeki ifadeler sayfalardaki panellerin psikolojik durumuna göre yerleştirilmiştir. Ayrıca bordürlerin muhtelif yerlerine bitkisel süslemeler çizilmiştir. Bordürlerdeki ve panellerdeki kırmızı türevlerinin yoğunlukta kullanılması, rubrika (kırmızıyla boyamak) kelimesinin kökenine atıfta bulunmak için tercih edilmiştir. Bu eklemeler sayesinde sayfa tasarımındaki paneller süslenmiştir.

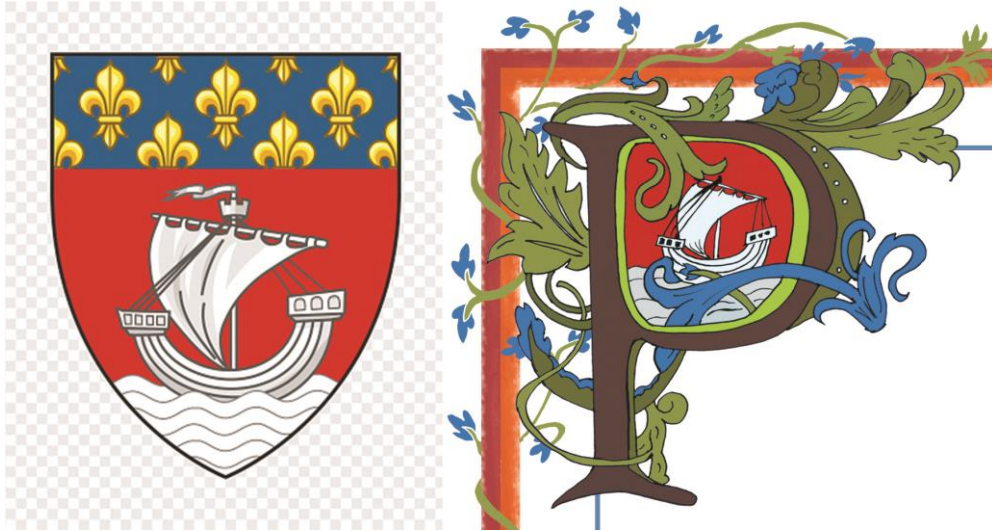
Görsel 121. Sayfa düzeni örneği. Çizgi romanın bütün sayfalarında zemin, bordürler, bitki motifleri ve panel çizgileri bu standartlarda kullanılmıştır.

Panellerde kullanılan anlatım metinleri ve konuşma balonlarındaki harf karakterleri san serif sınıfında, çağdaş ve aynı zamanda antik bir his uyandıran “Maiandra GD” dir. Maiandra GD fontu anlatım metinlerinde 9 punto olarak hazırlanmıştır. Konuşma balonlarında cardinal alternate fontu 10 punto olarak kullanılmıştır. Sayfa numaralarında yine Maiandra GD fontuyla 12 punto olacak şekilde Roma rakamlarıyla yazılmıştır. Sayfa numaralarında Roma rakamlarının kullanılması yine sayfa düzenine antik bir kimlik kazandırmıştır.

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1234567890
!@ \$ % ^ & * () _ + - = [] { } : ; ' / . ,

Görsel 122. Maiandra GD font dizini.

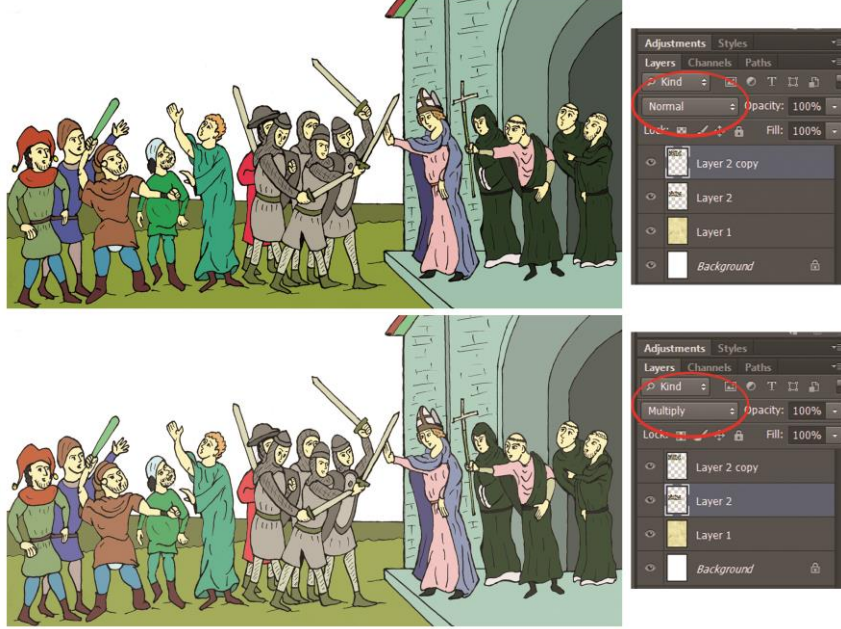
Çizgi romana Orta Çağ havası katmak için initialler çizilmiştir. İki büyük initial birinci ve üçüncü sayfaların metin başlangıçlarında kullanılmıştır. İlki yazarın yer aldığı B harfi, diğeri ise Paris kentinin anlatımındaki P harfidir.

Görsel 123. P harfi initialinde Paris'in şehir arması kullanılmıştır.

Diğer initialler için Cardinal Alternate fontu kullanılmıştır. Çizgi romanın uygulama aşamasında yapılan çizimler taranarak Photoshop programına akarılmıştır. Sonra pen tool ile çizimler daha düzgün çizilmiş, bazı konturleri keskinleştirmek için levels

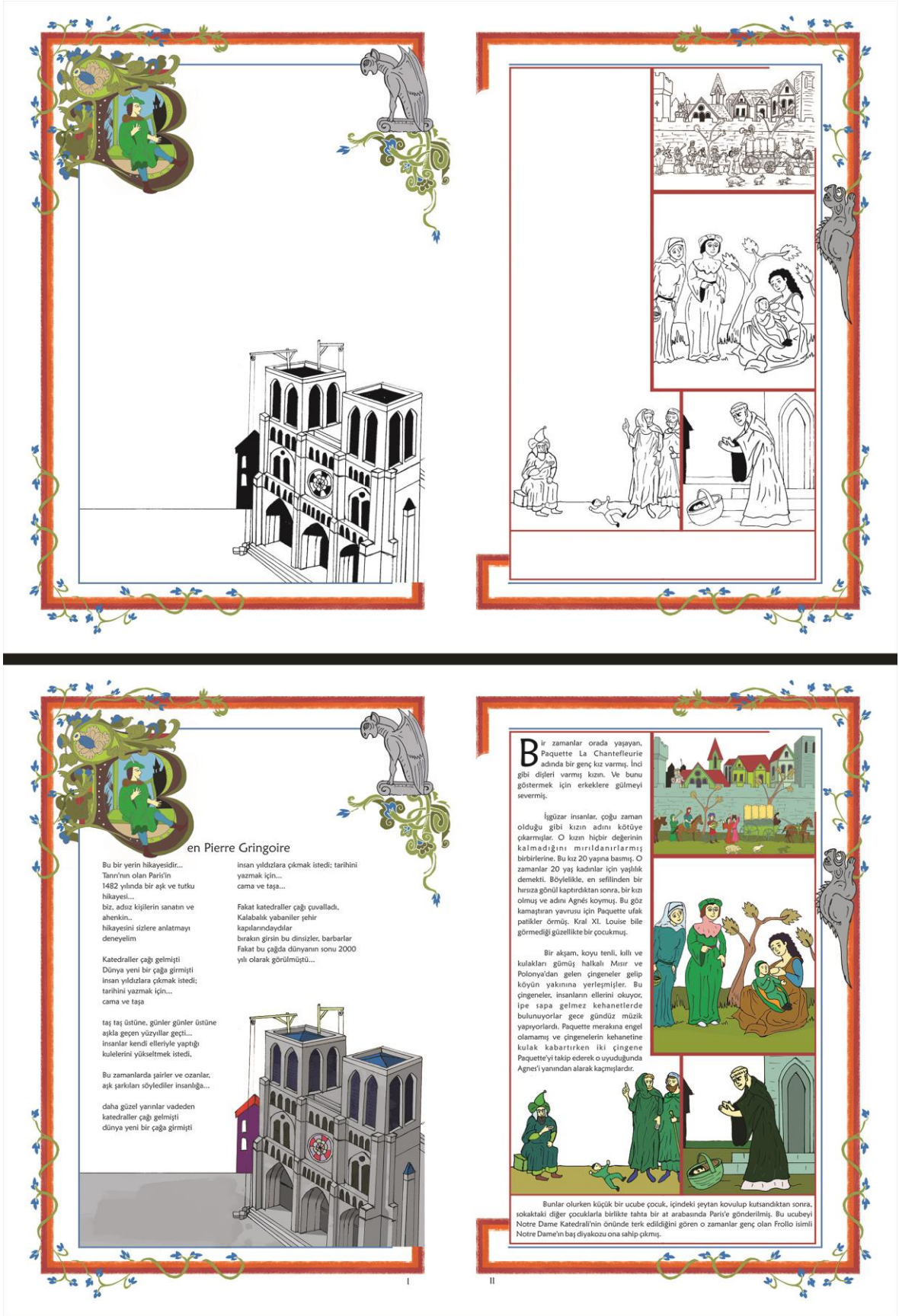
ayarlarıyla müdahale edilmiştir. Daha sonra sayfa içlerinde dijital ortamda "Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau" eserindeki renklerin pantone şemasına (Görsel 116) göre çizgi roman cmyk modlu Photoshop sayfalarında tablet yardımıyla renklendirilmiştir.

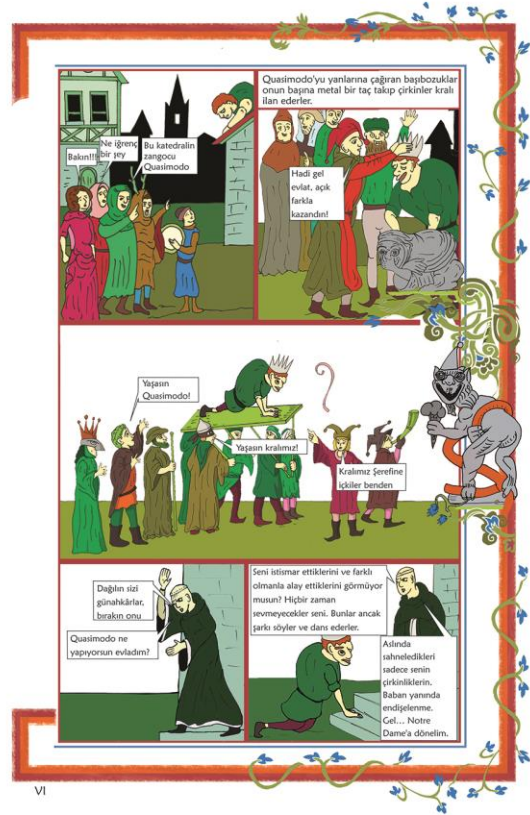
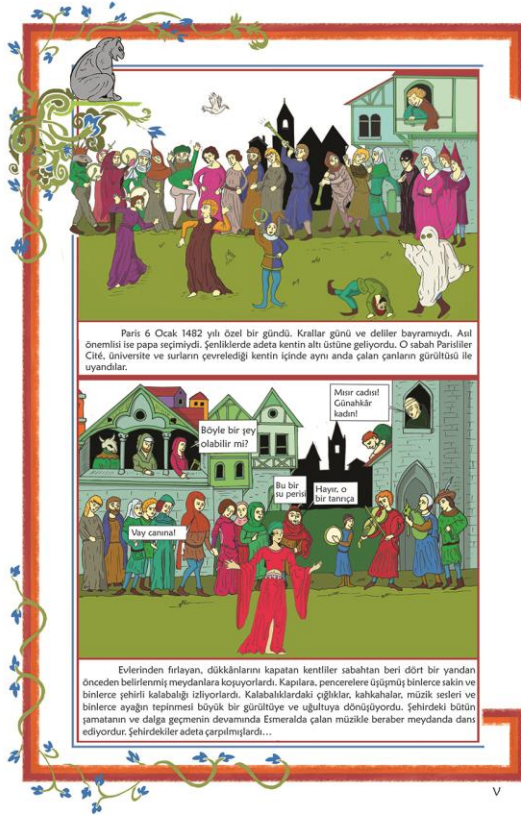
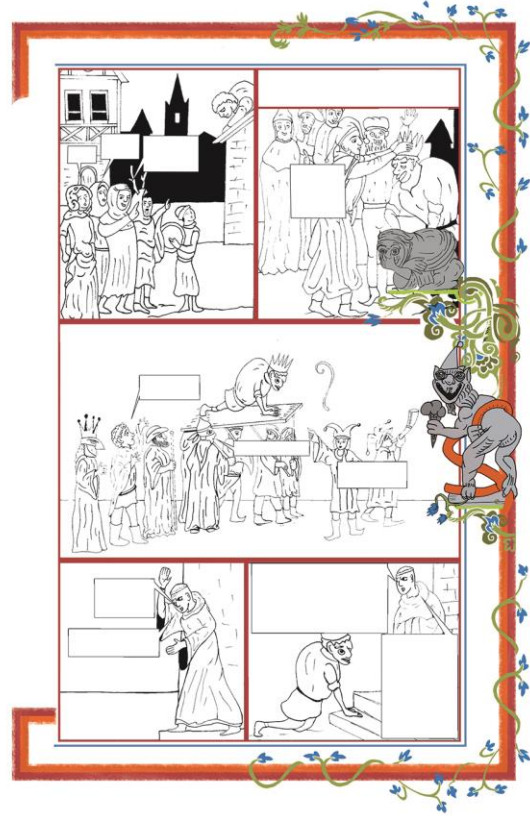
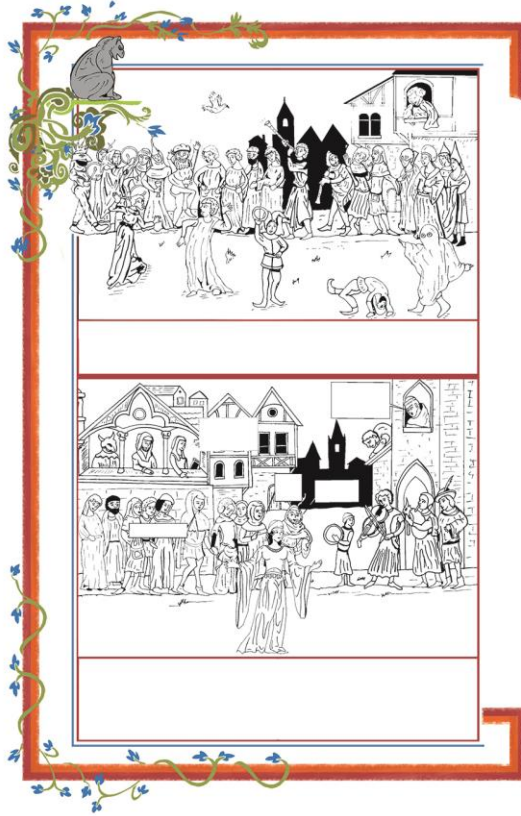
Görsel 124. Normal görünüm (üstte) ile multiply görünümü (altta) arasındaki görüntü farkı.

Seçilen renkler Orta Çağ renk pigmentlerine uygunluğu açısından tercih edilmiştir. Uygulamanın çizimi dolgu renkleriyle kullanılarak renkli hale getirilmiştir. Çizgi romanın bütün aşamaları hazırlandıktan sonra kontürlere ve renklere biraz daha eskitme etkisi vermek için photoshop programındaki layer panelinde normal görünüm yerine multiply kanalı seçilmiştir (Görsel 124). Bu etki renkleri olduğu şeklinden çok az soldurmuştur. Daha sonra çizgi köşe fazlalıkları olan figürlerin kenarları temizlenip rötuşlanmıştır.

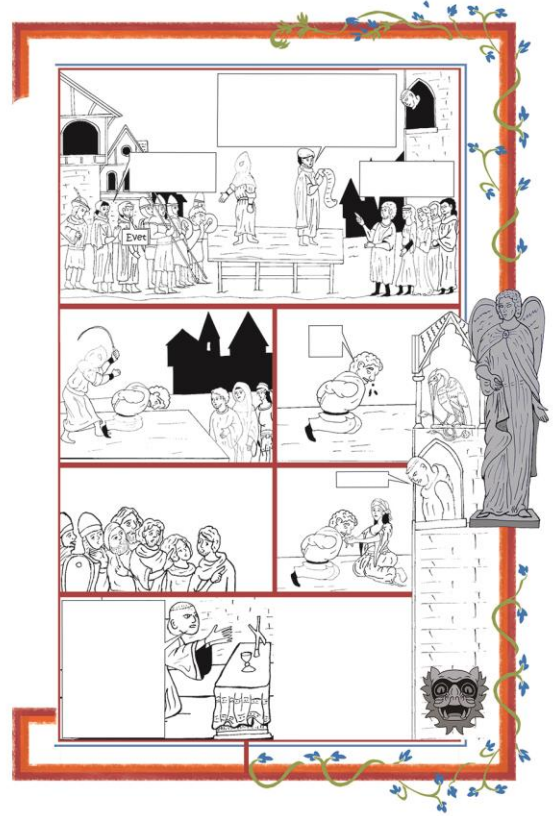
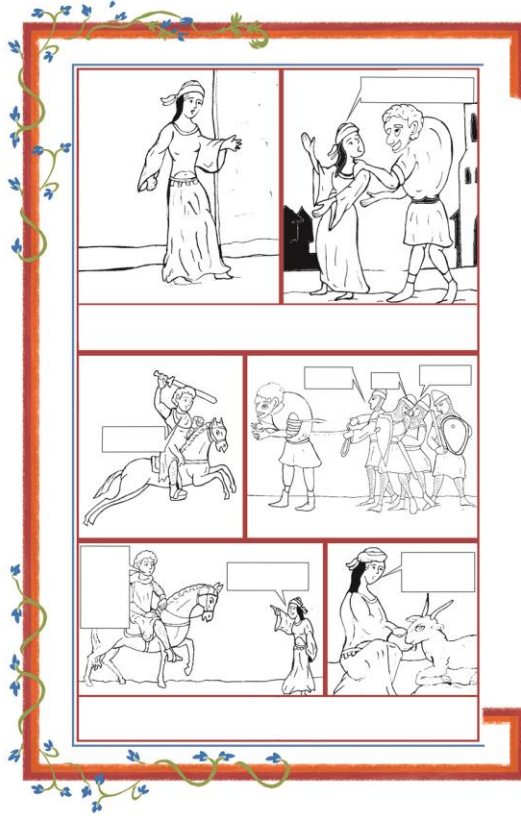
Paneller içerisinde her çizim katman katman boyanmıştır. Boyamalarda pen tool ile alan açılıp içlerine dolgu rengi kullanılmıştır ya da fırça aracıyla gerekli boyamalar yapılmıştır. Boyamalar sırasında panellerde gece ve gündüz algısı zeminlerin değişik boyanması ya da boş bırakılmasıyla verilmiştir. Fakat figürlerin kendileri ve giysileri el yazmaları minyatürlerde olduğu gibi standart boyanmıştır. Bu yüzden her hangi bir tonlama ya da renk farklılığı bulunmamaktadır. Çizgi roman toplamda A4 ebatında 300 dpi çözünürlükte 16 sayfa artı kapak şeklinde sonlandırılmıştır. Sayfalar 1'den 16'ya kadar yanyana revoltasız düzenlenmiştir. Son olarak ise kitap kapağı hazırlanmıştır. Çizgi romanın renklendirilmiş şekli aşağıdaki aşamalarda olduğu gibi hazırlanıp sonlandırılmıştır:

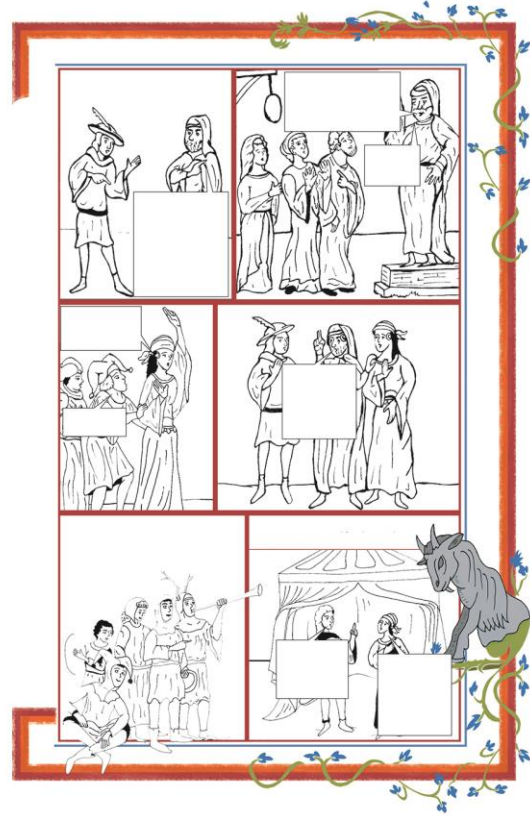
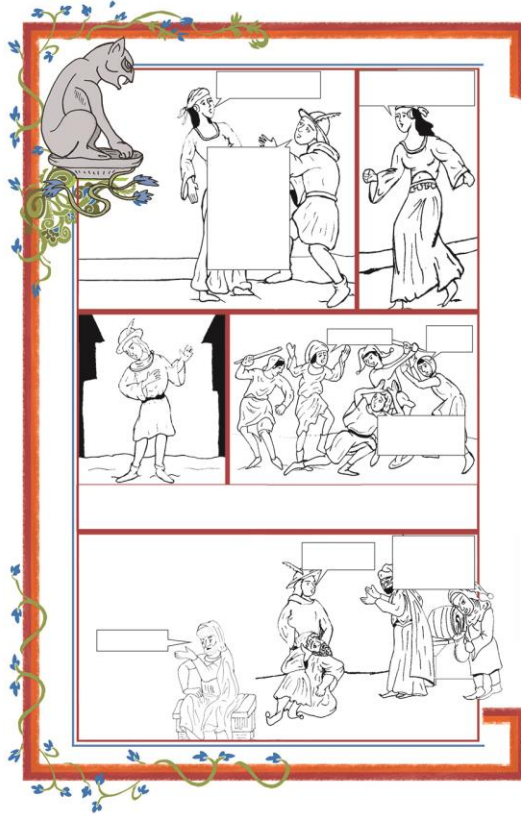
Görsel 125. 1 ile 2. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

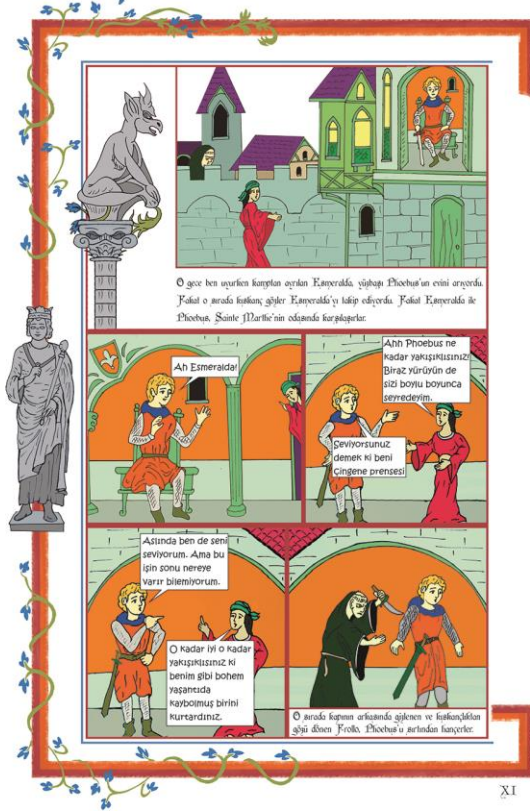
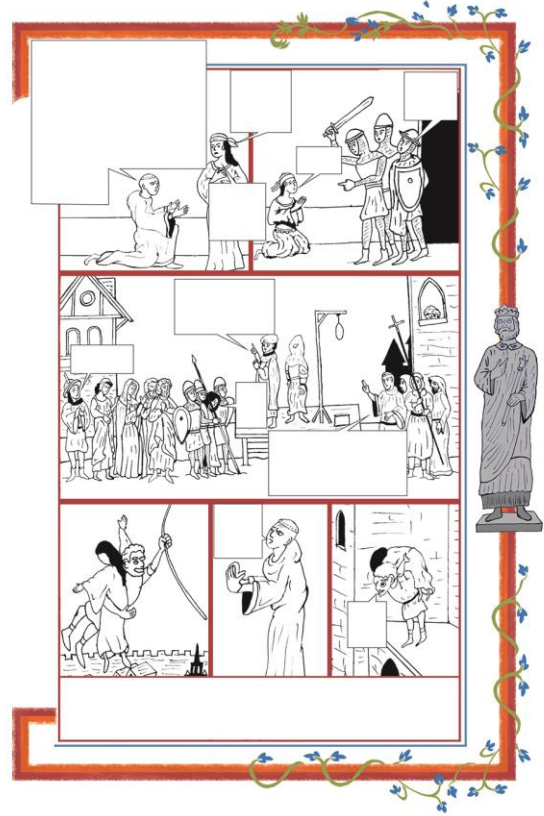
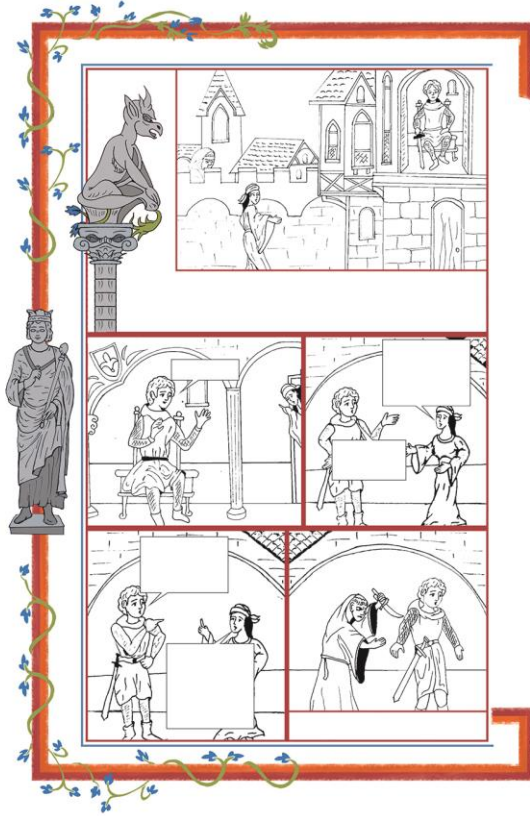
Görsel 127. 5 ile 6. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

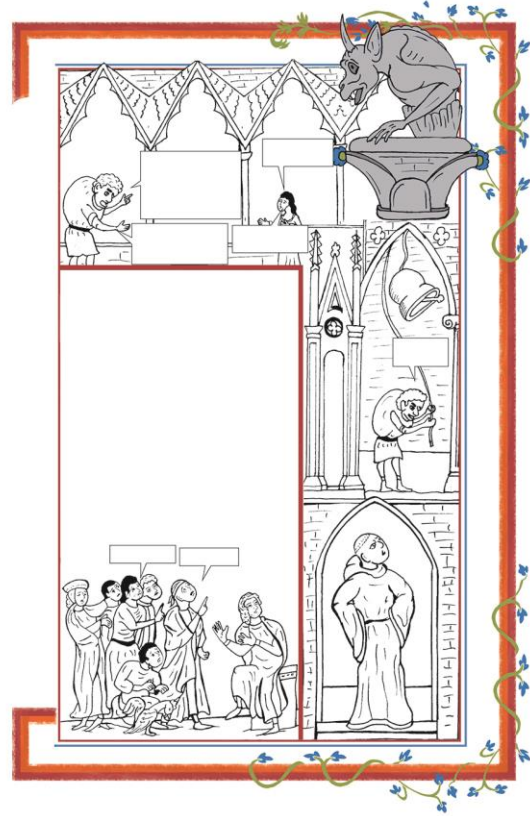
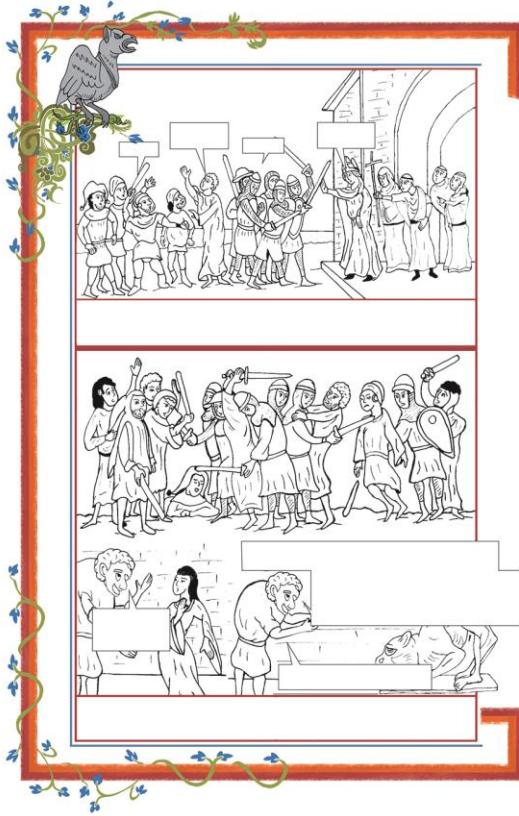
Görsel 128. 7 ile 8. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

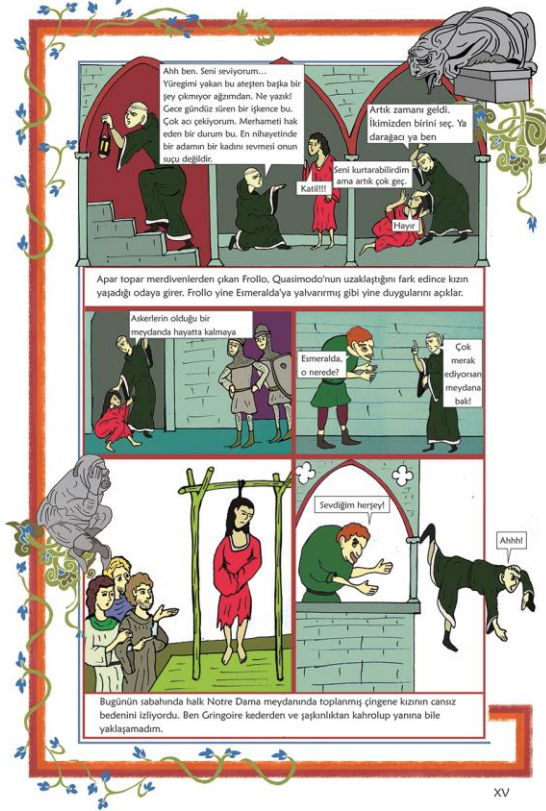
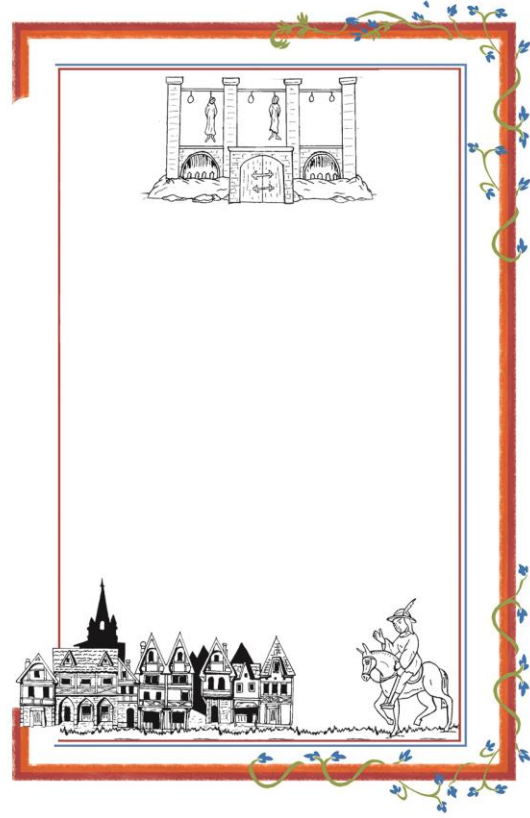
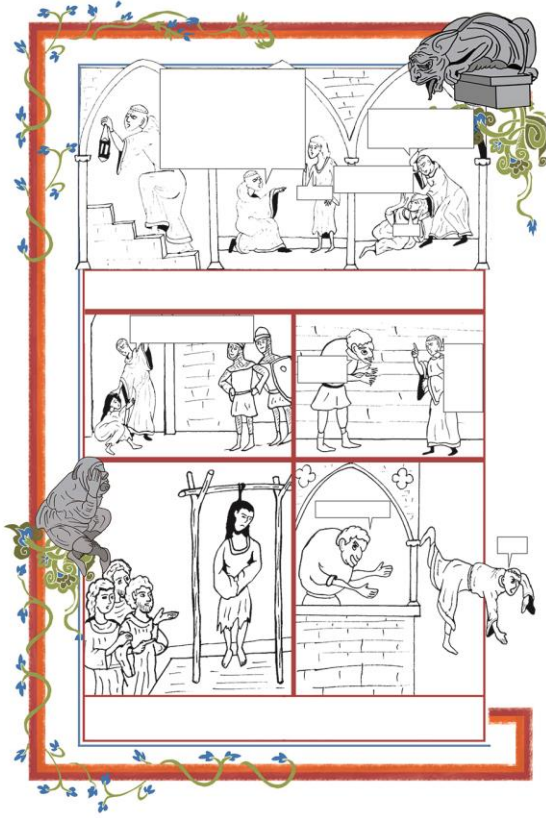
Görsel 129. 9 ile 10. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

Görsel 130. 11 ile 12. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

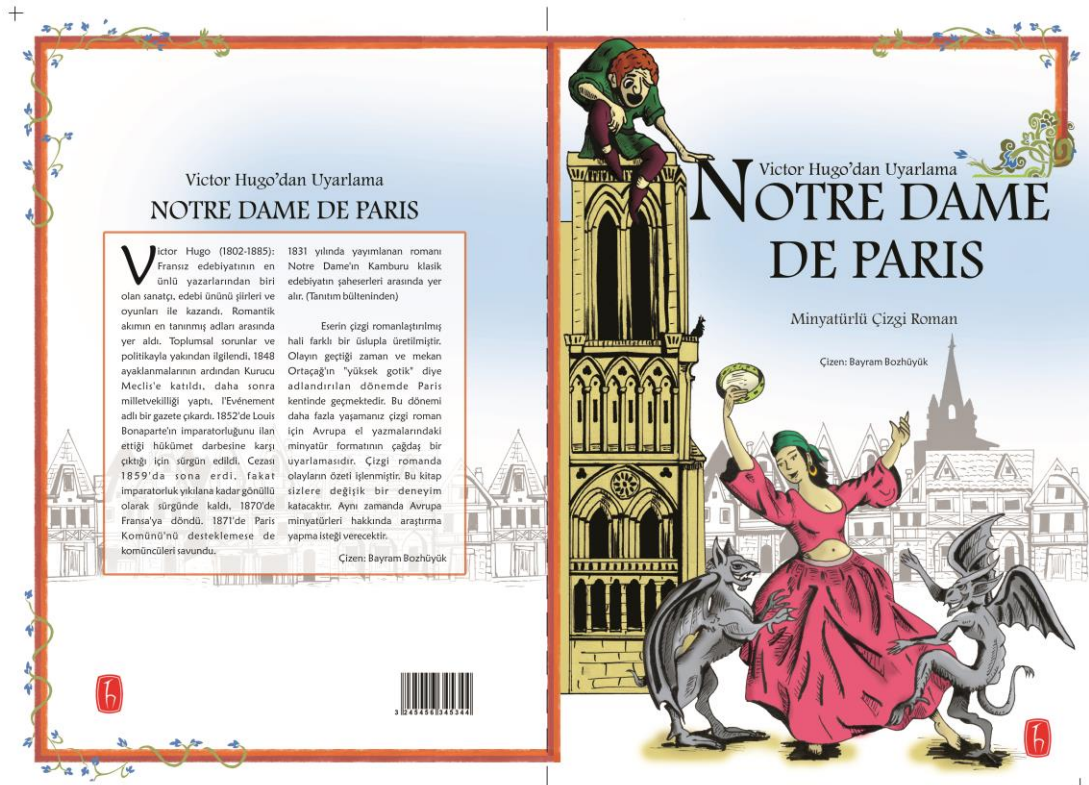
Görsel 131. 13 ile 14. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

Görsel 132. 15 ile 16. sayfadaki panellerin üstte renksiz ve metinsiz hali, altta renklendirilip yazıları eklenmiş hali.

Kapakta minyatür formlar biraz daha üç boyutlu bir hal alarak görseller güçlendirilmiştir. Zemin iç sayfalardaki gibi beyazdır. Kapak tasarımında iç sayfalardaki bordürler kullanılmıştır. Ayrıca tasarımda gargoye heykel figürleri ile dans eden Esmeralda karakteri ve Notre Dame'ın kulesinden dansı seyreden Quasimodo yer almaktadır. Bu görüntüyle romanın içeriğine uygun bir sahne elde edilmiştir. Esmeralda'nın gargoye heykelleri ile dans etmesi fikri, "baştan çıkarıcılık" düşüncesi ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü çingeneliğin Orta Çağ'da; büyücülük, cadılık işleriyle ilişkilendirildiği ve dolayısıyla şeytansı bir yanı olduğuna inanılmıştır.

Ön kapaktaki illüstrasyon muhtelif yerlerde tarama, leke ve renklendirme gibi değişik teknikler bilgisayarda tablet kullanılarak hazırlanmıştır. Ön ve arka plan perspektifi elde etmek için arkadaki Orta Çağ dönemindeki Paris kentine atıfta bulunan binalar renksiz ve çizgisel olarak hazırlanmıştır. Ön kapakta "Footlight MT" fontu kullanılmıştır. Ayrıca "Minyatürlü çizgi roman" ibaresiyle çizgi romanın hazırlanış tekniği burada vurgulanmak istenmiştir. Çizen kısmı ve arkadaki açıklama yazısı çizgi romanda kullanılan harf karakteri "Maiandra GD" fontudur. Arka kapaktaki anlatım metni initial harf ile başlamıştır. Yayınevinin logosunun yerini ifade etmesi amacıyla Hacettepe Üniversitesi'nin amblemi kullanılmıştır.

Görsel 133. Kapak tasarımı.

SONUÇ

Resim ile yazının beraber farklı yüzeylerde anlatım biçimi oluşturmaları antik çağlardan günümüz basımcılığına kadar süregelen bir durumdur. Bu serüvenin en önemli kısmını kitap yapımcılığını papirüs ve rulolardan alıp, sayfalı ve sistematik hale getirmesiyle Orta Çağ dönemi yayıncıları oluşturmaktadır. Aynı zamanda kitap resimleme ile eşdeğer olan minyatür yapımı da Orta Çağ'da yaygınlaşmış bir teknik haline gelmiştir. Bu bağlamda Orta Çağ kitaplarındaki minyatürler günümüz illüstrasyonlarının görevini üstlenmiştir. Orta Çağ'ın sonlarına doğru ise matbaanın geliştirilmesi basımcılığı endüstriyel hale getirmeye başlamıştır. Orta Çağ Avrupa'sında üretilen kitaplardaki saklanan bilgiler sayesinde antik kültürler unutulmamıştır. Bu sayede Rönesans'la başlararak, günümüze dek eski bilgiler ulaşmıştır. Bu anlamda Orta Çağ aslında uygarlığın gelişimine, eski ile yeni arasında köprü vazifesi görmesiyle katkı sağlamıştır denilebilir.

Batı'nın Ortaçağ'dan itibaren teknikleşmesi, batı dünyasının keşifleri ve bilimsel buluşları, çeşitli sanat türlerinde ilerlemesi ve edebiyatı, medya ve iletişim araçlarının batıda gelişmesi, hristiyanlığın dünyada yaygınlaşması Avrupa Orta Çağ'ına kültürel alanda evrensel nitelikler kazandırmıştır. Bu doğrultuda Orta Çağ Avrupa kültürü modern toplumların kökeninin oluşmasında katkısı bulunmaktadır. Orta Çağ imgelerinin grafik, sinema ve edebiyat gibi birçok sanatsal alanda yaşatılmaya devam ettiğini gösteren bilgiler de tezde ortaya konulmuştur.

Çalışmada sunulmuş olan uygulamanın öncesinde Orta Çağ sanatında yer alan ve Orta Çağ Avrupa'sında hazırlanan minyatürlerin öncelikle ne olduğu, üretim şekilleri, kullanılan malzemeler, kültürel ve figüratif kökenleri hakkında bilgiler tezde anlatılmıştır. Hem sayfa düzeniyle hem de teknik yapısı itibarıyla minyatür yapım tekniğinin grafik sanatının geçmişteki bir türü olduğu vurgusu yapılmıştır. Minyatürlerin bir olayı anlatmasındaki ortaya koymuş olduğu ardışık anlatım sistemiyle, figürlerin hareketleriyle ve konuşma metinleriyle çizgi romanın kökeninin Orta Çağ'a dayandığını gösteren bulgular ortaya konulmuştur. Bu bulgulara ek olarak, 20. yüzyıl çizgi roman kuramcılarında olan Will Eisner ve Scott McCloud gibi birçok çizer de çizgi romanın kökenlerini Orta Çağ el yazmaları ve figürleriyle ilişkilendirmişlerdir. Bu konudaki kişilerin beyanları tezde alıntılanarak ortaya konulmuştur. Bu nedenle tezde çizgi romanın kökenlerinin Orta Çağ Avrupa minyatürleriyle başladığı ve Orta Çağ Avrupa el

yazmalarının ardışık anlatımın kökenini oluşturduğu fikri güçlenmektedir. Ayrıca günümüz postmodernim ve çağdaş sanatlar kapsamında Ortaçağ imgelerinin kullanımının devam ettiğini gösteren bilgiler ortaya konulmuştur.

Tezde ayrıca çizgi roman üretiminde kavramsal ve üretimsel anlamda yaklaşımlar incelenmiştir. Bir çizgi romanın nasıl hazırlandığı ve dünyadaki çizim ekolleri üzerinde de değerlendirmeler yapılmıştır. Minyatürlerle çizgi romanların görsel ve anlatımsal benzerlikleri, el yazması eser örneklerinin tezde sunulmasıyla ortaya konulmuştur. Ortaya konulan hem görsel, hem de teorik bilgiler doğrultusunda; Çağdaş çizgi roman yapımcılığının öncülü olduğu düşünülen Orta Çağ Avrupa minyatürlerine atıfta bulunulmuştur. Orta Çağ imgelerinin çağdaş sanatlar kapsamında değerlendirilebileceği fikri ortaya konulmuştur. Bu bulgulara ek olarak günümüz bilgisayar ortamında minyatür formların üretilebileceğini göstermek adına bir çizgi roman uygulaması yapılmıştır.

Minyatür'ün kuşkusuz geleneksel anlamda bir üretim yöntemi bulunmaktadır. Bu bağlamda minyatürler hali hazırda geleneksel sanatlarla uğraşanların konusu olmaya devam etmektedir. Fakat grafik sanatı da minyatür ve sayfa düzeniyle ilgileniyor ve ilgilenmelidir. İşte bu fikirle geleneksel minyatürü, grafik ifade ve dijital sanatlarla birleştirilerek Notre Dame de Paris isimli eserin senaryosu sadeleştirilerek çizgi roman halinde sunulmuştur. Tezde uygulama dışında aynı zamanda minyatürlerle yapılmış bazı çizgi roman eser örnekleri de bulunmaktadır. Bu sayede hem minyatürle çizgi roman yapılabileceği, hem de minyatürün, grafik sanatının bir ifade biçimi olarak teknolojik imkânlarla uygulanabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca 21. yy'da sanatçılar, kültürel etkileşimlerin ön planda olduğu çağdaş sanat anlayışıyla da geçmiş konuları ele almak için minyatür üretimine dijital ortamlarda başvurabilirler. Bu bilgilerin toplamında minyatür üretiminin grafik sanatı kapsamında aşağıdaki gibi bir kronoloji ortaya konulmuştur:

1. Minyatürlerde geleneksel üretim (Orta Çağ'dan başlayıp günümüze kadar devam eden faksimil üretimi veya estetik kaygılarla yapılan klasik üretim)
2. Minyatürlerin basım süreci (15. yüzyıl sonu Gutenberg matbaası)
3. Minyatür üretiminde kromolitografi dönemi (18. yüzyıl sonundan günümüzde devam etmektedir.)
4. Çeşitli grafik yayınlarda ve illüstrasyonlarda minyatürlerden yararlanma (20. yüzyıl'da başlayıp günümüzde devam etmektedir.)

5. Minyatürlerin bilgisayar ortamında üretim tekniklerinde ve animasyonlarda kullanımı (21. yüzyıl)

Yukardaki kronolojik veriler ve tezde yapılan uygulama aynı zamanda gelecekte minyatür tekniği ile çizgi romanların yapılabilmesinin, çizgi roman için yeni bir ekol, bir üslup olmasının da yolunu açacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak tezin kuramsal kısmı ve tezdeki minyatürlü çizgi roman uygulamasının, literatürde minyatürlü anlatımların çizgi romanın kökeni olduğu konusundaki fikirleri desteklemek adına önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ortaya atılan “minyatürlü çizgi roman kavramının” uygulama olarak illüstrasyon alanında çalışmalar yürütmeyi planlayan araştırmacı ve sanatçılar için yol gösterici bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Dresses and decorations of the middle ages kitabının sayfalarından örnekler. Erişim: 16.09.2019. <http://www.victorianweb.org/art/design/beckwith/5.html>

12. yüzyılda hazırlanan “Speculum Virginum”dan ”Judith, Humilitas ve Jael tasvirleri. Erişim: 14.09.2019. <https://books.openedition.org/obp/1011>

14. yüzyıl İngiltere’de yazılmış “Gorleston Psalter”indeki el yazmalarının altındaki çizgiler. Erişim: 14.09.2019. <http://www.medievalcodes.ca/2016/04/line-fillers.html>

15. yüzyıl sonlarında Floransa’da hazırlanmış "Saatlerin kitabı" isimli el yazması kitap. Erişim: 26.08.2019. <https://raunerlibrary.blogspot.com/2013/05/a-beautiful-manuscript.html>

15. yüzyılda İran’da hazırlanmış "İskender Sultan derlemesi" isimli el yazması kitap. Ölçüleri soldan sağa 7 inch, yaklaşık 17,78 cm’dir. Erişim: 26.08.2019. <https://mymodernmet.com/miscellany-of-iskandar-sultan/>

1894 yılında basılan “The Story of the Glittering Plain or the Land of Living Men” isimli kitabının sayfalarından örnekler. Bu kitap William Morris’in Kelmscott basım evinde yayınladığı ilk kitaptır. Erişim: 16.09.2019. <http://brbl-archive.library.yale.edu/exhibitions/illustratedword/craneCause/05crane.html>

1904 yılında Percy Smith tarafından hazırlanmış bir kitap kapağı tasarımı. Bu tasarımın ciltleme ve çeşitli işlemleri William Morris’in matbaasında üretilmiştir. Erişim: 17.09.2019. <https://www.pirages.com/pages/books/ST15043/modern-illuminated-manuscript-on-vellum-bindings-embroidered-morris-company/rubaiyat-of-omar-khayyam>

1942 yılına ait “Superman” çizgi roman kapağı. Erişim: 12.11.2019. <https://dirkdeklein.net/2016/11/27/comic-book-super-heroes-in-wwii/propaganda-in-american-comics-of-wwii -5/>

1986 Dünya Kupasında, Maradona’nın İngiltere’ye eliyle atmış olduğu golün Bayeux Halısı minyatürü uyarlaması. Erişim: 27.11.2019. https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcT9qAxYFe3qRNLfMseyi8gaSYUwgBurjMtEd-SZEwvL0_ldL04

1986 yılından İngiltere’de üretilmiş posta pulları. Erişim: 17.09.2019. http://fdcshop.co.uk/product_info.php?products_id=53906

2005 Ursula Betka'nın tasarlamış olduğu noel temalı posta pulları. Erişim: 17.09.2019.
<https://australiapostcollectables.com.au/articles/christmas-stamps-and-collectables-are-on-their-way>

2017 yılına ait bir minyatür alışması. Erişim: 17.09.2019.
<https://www.moderneden.com/products/t-rex-illuminated-manuscript>

A Medieval Comic Strip. Erişim: 20.11.2019.
<https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2014/01/a-medieval-comic-strip.html>

A Short History Of Manga. Erişim: 12.11.2019. <https://www.widewalls.ch/japanese-manga-comics-history/>

Admonitions of the Instructress. Erişim: 21.08.2019
<https://www.comuseum.com/painting/masters/gu-kaizhi/admonitions-of-instructress/>

Ahşap üzerine tempera tekniğiyle yapılmış bir resim. Kutsal Bakire ve çarmıh'ta İsa. Giotto di Bondone (1262-1337). Erişim: 16.09.2019. <https://blogs.getty.edu/iris/everyones-talking-about-giotto/>

Aksoy, Müfide. (2012). *Biçim Serüveni, Tarih ncesinden 19. Yüzyıla*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayını.

Altunoğlu, zgr Serdar. (2016). Türkiye'de Bilimkurgu izgi Romanın Geleceği. *Hacettepe Üniversitesi, Gzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Yazıları*, 35, s. 177-193.

Andreas Petzold (2018). *The Use Of Colour In Romanesque Manuscript Illumination, Colour And Light In Ancient And Medieval Art, An Ashgate Book*. Abingdon: Routledge Press.

Andy Warhol'un "Superman" ve "Dick Tracy" alışmaları. Soldaki erişim: 12.11.2019.
<https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcRnXs2W5CLdnNumZc1H11fM37aDj37gYlwmqyLJaTJJEKtukXzH>. Sağdaki erişim: 12.11.2019.
https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcTDuQgDVlaIW58PO5cgulMkpvpTUOcJ7__KK7aaBkSgZRIMzxZZ

Ankara Anadolu Medeniyetleri Mzesinde sergilenen Gaziantep'teki Karkamış antik kentinde bulunmuş bir ortostat. Erişim: 21.08.2019.
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Neo-Hittite_kings

Apocalypse du Trinity College isimli el yazmasının sayfalarından. Erişim: 03.12.2019.

<https://i.servimg.com/u/f86/13/63/66/39/trinit11.jpg>

Apocalypse isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 26.11.2019.

http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_19896_fs001r

Arnheim, Rudolf. (2012). *Görsel Düşünme* (R. Öğdül, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Arslan, Eylül. (2019). Sevimli Koruyucu Ay Savaşçısı Animesinde Kadın Kahramanların Temsili Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 12, s. 384-404.

Aslan, Seyfettin ve Yılmaz, Abdullah. (2001) Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, s. 93-108.

Asterix ve diğer Galyalıların Romalılarla mücadelesini anlatan bir çizgi roman paneli.

Erişim: 12.11.2019. <https://qph.fs.quoracdn.net/main-qimg-7d721f4523e018fcd1d311943efb677d>

Augsburg katedralindeki vitray resimler. Erişim: 09.09.2019.

<http://www.bbc.com/culture/story/20140630-the-10-best-stained-glass-windows?ocid=fbcul>

Baker, Arryn. (2004). Common Medieval Pigments. *The Cochineal*, 0, s. 1-17.

Bal, Metin. (2015). Postmodernizmin Düşünce ve Sanat Dünyasında Tanımı. *Mavi Atlas*, 4, s. 120-135.

Baltrusaitis, Jurgis. (2001). *Düşsel Orta Çağ* (M. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Batman çizgi romanındaki art deco etkiler. Soldaki kapak sayfası erişim: 12.11.2019.

<https://i.pinimg.com/originals/a0/62/f7/a062f7217a9a3d3e066457e4ee264e85.jpg>. Sağdaki paneller erişim: 12.11.2019.

<https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcTJC0z80pOXMjljRH1iyEyqG-uTGSnO9u24EY1Vi6BTlVIdjg35i>

Batman Ninja isimli 2018 yapımı bir çizgi film. Amerikan çizgi roman ve popüler kültürüne ait Batman ve diğer karakterler, Japon Anime formunda üretilmiştir. Erişim: 12.11.2019.

<https://i.pinimg.com/originals/f3/9a/dc/f39adc9bab8d5629ac74fba5a8f22400.jpg>

Bayeux Halısı'nda, 1066 yılındaki Hastings savaşından sonra Normanların gözünden savaşı anlatan minyatürler ve süslemeler vardır. Halının tamamının ölçüleri 50 cm X 70 metredir. Erişim: 09.09.2019.

<https://www.thesun.co.uk/wpcontent/uploads/2018/01/nintchdbpict000378652620-e1516147739392.jpg>

Bayeux Halısı'ndan bir kısım. Erişim: 20.11.2019. <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcQ8jAXq8olNlsjpUG25gKqevnlGf06rYX6ShMQC5BguZn11dbNG>

Beaty, Bart. (2013). *Sanat Karşısında Çizgi Roman* (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Becer, Emre. (2005). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Beksac, Engin. (2012). *Orta Çağ Avrupa'sında Resim Sanatı*. Edirne: Paradigma Kitabevi.

Bektaş, Dilek. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Belting, Hans. (2017). *Floransa ve Bağdat, Doğu'da ve Batı'da Bakışın Tarihi* (Z. Aksu Yılmaz, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bern Physiologus isimli el yazmasının sayfalarından. Erişim: 06.09.2019.

<https://mittelalter.hypotheses.org/3612>

Beyond Words: Visual Narratives From The Block Book To The Graphic Novel. Erişim: 29.11.2019. <https://eusa.org/exhibition/beyond-words/>

Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial isimli 14. yüzyıl el yazmasından Scriptorium tasvirli minyatür. Erişim: 14.09.2019.

<http://www.historyofinformation.com/detail.php?entryid=3943>

Bir minyatürün resimleme sürecini gösteren temsili anlatım. Erişim: 14.09.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Illumination_execution.gif

Bitkisel süsleme ile tasarlanmış yaratıklar. Erişim: 09.09.2019.

<https://nationalpostcom.files.wordpress.com/2017/05/monsters3-copy.jpg?quality=60&strip=all&w=640>

Block Book örnekleri. Erişim: 26.11.2019. Soldaki:

<https://medievalcomicsblog.wordpress.com/2017/09/25/how-did-medieval-books-inspire-early-comic-book-artists/> Sağdaki: https://en.wikipedia.org/wiki/Block_book

Block Book. Erişim: 26.10.2019. <https://www.britannica.com/topic/block-book>

Bongco, Mila. (2013). *Reading Comics Language, Culture And The Concept Of The Superhero In Comic Books*. New York, Abd: Routledge Press.

British Museum’da sergilenen Sümer yazıtı örneği. Resim ve yazı beraber görülmektedir.

Erişim: 21.08.2019.

<https://i.pinimg.com/originals/26/ff/a1/26ffa1001af14f672caff913c734e8df.jpg>

British Museum’daki 1340 yılında yazılmış “Luttrell Psalter” isimli eserdeki tasvirler.

Erişim: 10.09.2019. üstteki: <https://curiositas-mittelalter.blogspot.com/2018/10/richard-lowenherz-und-saladin-diplomatie.html>, Sol alttaki:

<https://derpyeahmiddleages.tumblr.com/post/116406744418/discardingimages-concerto-for-hurdy-gurdy-and>, Sağ alttaki:

<https://upennmanuscripts.tumblr.com/post/166151551275/eadfrith-luttrell-psalter-folio-72v-luttrell>

British Museum’daki 14. yüzyıl Bizans ikonası “Triumph of Orthodoxy. Erişim:

11.09.2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Icon_of_the_Triumph_of_Orthodoxy

Brüksel’deki Herge Müzesi’nin girişi. Erişim: 12.11.2019. [https://encrypted-](https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcQTAAN8q787owQbLlMiCb9p6kUO0EY9yXtJR5CGchh9mCB3fEz)

[tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcQTAAN8q787owQbLlMiCb9p6kUO0EY9yXtJR5CGchh9mCB3fEz](https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcQTAAN8q787owQbLlMiCb9p6kUO0EY9yXtJR5CGchh9mCB3fEz)

Büyük Gregory tarafından yazılmış dua metninin papirüs örneği. Erişim: 11.09.2019.

<https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2018/08/new-papyrus-position-at-the-british-library.html>

Canticum Canticorum isimli 15. yy. da Hollanda’da üretilmiş, Orta Çağ el yazması

minyatür kitabın block book basımı. Erişim: 27.11.2019.

<https://eusa.org/exhibition/beyond-words/>

Charlemagne miniskülüne örnek, 9. yüzyıl. Erişim: 06.09.2019.

https://de.wikipedia.org/wiki/Karolingische_Minuskel#/media/Datei:Muspilli.jpg

Charlemagne takvimindeki minyatür örnekleri, ardışık şekilde yerleştirilmiştir. Erişim: 06.09.2019.

<https://i.pinimg.com/originals/b8/36/99/b83699b390aa0817bd4efb247d3e9889.jpg>

Cohen, Adam. (2010). The Hystography Of Romanesque Manuscript Illumination. Conrad Rudolph (Ed.). *In A Companion Of Medieval Art: Romanesque And Gothic In Nothern Europe*. s. 357 - 381. Oxford: Wiley Blackwell.

Collingwood, Robin George. (2011). *Kısaca Sanat Felsefesi* (T. Kabadayı, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Color Printing In The Nineteenth Century Lithography. Erişim: 16.10.2019.

<http://www.lib.udel.edu/ud/spec/exhibits/color/lithogr.htm>

Colour in Illuminated Manuscripts. Erişim: 14.02.2020.

<https://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/colour/explore/4>

Comic Book. Erişim: 05.11.2019. <http://www.madehow.com/volume-6/comic-book.html>

Correia, Nuno., Rom~ao, Teresa., Ricardo, Aguiar., Mota, Tarquinio., Melo, Maria João., Castro, Rita., Carvalho, Rita., Miranda, Adelaide. (2014). Design Of An Interactive Experience With Medieval Illuminations: A Journey Into The Beauty And Meaning Of Medieval Portuguese Manuscripts. *Acm Journal On Computing And Cultural Heritage*, 7, s. 1-19.

Cross, Nigel. (2016). Bilmenin Tasarımdan Geçen Yolları: Tasarım Disiplini İle Tasarım Bilimi Karşı Karşıya. *Cogito (Yapı Kredi Yayınları)*, 83, s. 129-138.

Culture - The Mysterious Origins Of Punctuation. Erişim: 14.10.2019.

<http://www.bbc.com/culture/story/20150902-the-mysterious-origins-of-punctuation>

Çeşitli Manga karakterlerine örnekler. Erişim: 12.11.2019. <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcTCTRENXI0N7S6pM7kLvnE6hF4NfdwiIH72bPf3Ezc3VgKb8CpS>

Çizgi romanda hızın ifade edilmesine örnekler. Erişim: 28.10.2019.

<https://tr.pinterest.com/pin/331929435029178974/?lp=true>

Çizgi romanda zamanlama türleri (McCloud, 2019).

Mccloud, Scott (2019). *Görünmez Sanat Çizgi Romanı Anlamak* (M. C. Ülgen, Çev.). İstanbul: Sırtlan Kitap. s. 70,71,72.

Çizgilerin yarattığı hareket hislerine örnekler. Erişim: 28.10.2019.

https://www.shutterstock.com/es/search/comic%20motion%20lines?image_type=illustration

D'arcens, Louise. (2016). *The Cambridge Companion To Medievalism, Medievalism: Scope And Complexity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Daşçı, Semra. (2002). Orta Çağ Avrupa Resminde Mimarının Kullanımı. *Journal Of Art History*, 15, s. 131-148.

David John Mazzucchelli'nin çizgi romanlar ve gerçeklik üzerine yaklaşımı.

Dede Korkut Kitabının iç sayfa örneği. Erişim: 26.11.2019.

<http://www.edebifikir.com/kitap/dede-korkut-kitabi.html>

Designing English Graphics On Medieval Page Erişim: 20.10.2019.

<https://hyperallergic.com/415365/designing-english-graphics-on-medieval-page/>

Dit de Fauvain isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 03.12.2019.

https://i.servimg.com/u/f86/13/63/66/39/bd_lib10.jpg

Eco, Umberto. (2014). *Orta Çağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (L. Tonguç Basmacı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Eco, Umberto. (2018). *Orta Çağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Egerton Genesis resimli kitabının sayfalarından. Erişim: 20.11.2019.

<https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2014/01/a-medieval-comic-strip.html>

Eğribel, Ertan. (2012). Çizgi Roman Olayı ve Toplum. *Sosyoloji Dergisi*, 3, s: 1-44.

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press.

Eissen, Koos., Steur, Roselien. (2011). *Sketching The Basics*. Amsterdam: Bis Publishers.

Enveroğlu, İlham. (2005). *Çağdaş Azerbaycan Resim Sanatında Eski Türk Damgalarının Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Resim İş Öğretmenliği Bilim Dalı. Konya.

Etienne Harding's İncilinden bir kısım. Erişim: 2.12.2019.

<https://i.pinimg.com/564x/0a/22/88/0a2288872e7a368b0b39432ee54e0368.jpg>

Farklı initial örnekleri. Erişim: 14.09.2019. Soldaki

<https://www.nlm.nih.gov/hmd/medieval/images/MedMsInitD1.jpg>. Sağdaki

<https://i.pinimg.com/originals/b4/6c/38/b46c386e248d58c5f42e02faac46b715.jpg>

Freestone Ian. (2014). New Light On Medieval Stained Glass Through Scientific Analysis. *Glass Circle News*, 37, s. 17-19.

French Playing Cards. Erişim: 16.09.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/french_playing_cards

Fuchs, Caroline., Fischer-Westhauser, Ulla., Schögl Uwe. (2013). Editorial Medieval Views – The Middle Ages Through The Lenses Of 19th Century Photographers. *Photoresearcher*, 20, s. 1-42.

Garfield, Simon. (2016). *Tam Benim Tipim* (S. Gürses, Çev.). İstanbul: Domingo Yayınevi.

Gilles Pivard ve Arthur Shelton'ın hazırlamış olduğu “The Bayeux Tapestry” isimli minyatürlü çizgi roman. Erişim: 03.12.2019.

http://www.orepeditions.com/en/produit.php?id_produit=648

Giovanni Di Paolo'nun minyatürlerle yapmış olduğu, Dante'nin “La Divina Commedia” isimli eserindeki olayların panellerle anlatımına çeşitli örnek kareler. Erişim: 26.11.2019.

<https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=6468&CollID=58&NStart=36>

Gobrich, Ernst Hans Josef. (1997). *Sanatın Öyküsü* (Ö. Erduran ve E. Erduran, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gotik biçim harfler. “Horae Beatae Mariae Virginis” (1525). Erişim: 09.09.2019.

<https://www.mountangelabbey.org/library/illuminated-manuscripts/>

Gökova, Hamdi. (2018). Ön-Rönesans Dönemi Resim Sanatının Özellikleri ve Temsile Dönük Çağdaş Resim Sanatı Üzerindeki Etkileri. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 20, s. 97-109.

Graphic Novel Vocabulary. Erişim: 30.10.2019.

<https://gettinggraphic.weebly.com/vocabulary.html>

Gu Kaizhi'nin Saray Kadınlarına Eğitimcilerin Nasihatleri isimli eseri, British Museum. Erişim: 21.08.2019. <https://www.comuseum.com/painting/masters/gu-kaizhi/admonitions-of-instructress/>

Guenon, Rene. (2004). *Dante ve Orta Çağ'da Dini Sembolizm* (İ. Taşpınar, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Güvenç, Ahmet Özgür. (2018). Çizgi Roman Formunda Yayımlanan Dede Korkut Anlatıları: Çocuk Haftası Dergisi Örneği. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Çizgi Roman Kitabı*, s. 139-193. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Hareket ve duygu yapısına göre panel örnekleri. (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 41.

Hristiyan ayin kitabı Gelasian Sacramentary. Erişim: 05.09.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Gelasian_Sacramentary

Hindman, Sandra. (1996). Facsimiles As Originals: An Unknown Illuminated Manuscript By Henry Shaw. *The Journal Of The Walters Art Gallery*, 54, s. 225-232.

History Of American Comics. Erişim: 12.11.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/history_of_american_comics

Hollanda ulusal kütüphanesinde bulunan "Çiçeklerin kitabı" isimli el yazması eserden grifon minyatürü. Grifonlar antik dünya'da kullanılan pagan figürlerdendi. Erişim: 04.09.2019. <https://blogs.getty.edu/iris/an-introduction-to-the-bestiar-book-of-beasts-in-the-medieval-world/>

Holz, Hans Heinz. (2012). *Frankfurt Okulu Eleştirisi*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Horzumlu, Ali ve Tuztaş Horzumlu, Ayşe Hilal (2018). Çizgi Kahramanları İşe Türkiye'de Çizgi Romanın Kısa Tarihçesi. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Çizgi Roman Kitabı*. s. 6-36. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

How Did Medieval Books Inspire Early Comic Book Artists?. Erişim: 26.11.2019.
<https://medievalcomicsblog.wordpress.com/2017/09/25/how-did-medieval-books-inspire-early-comic-book-artists/>

Hugo, Victor. (2016). *Notre Dame'ın Kamburu* (V. Yalçintoklu, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Hunt, Elizabeth Moore. (2007). *Illuminating The Border Of French And Flemish Manuscripts, 1270-1310 (Studies In Medieval History And Culture)*. New York & Londra: A Routledge Series Press.

I Am An Antichrist: Demons, Vices And Punks. Erişim: 26.10.2019.
<https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2016/06/antichrist-demons-vices-punks.html>

Illuminated Manuscript. Erişim: 12.10.2019.
https://en.wikipedia.org/wiki/illuminated_manuscript

Iribas, Diez-Pastor., Fernàndez, Arroba., Olmedo, Alañón., Muñoz, García., Enguix, Grau. (2010). Light As A Symbolic Definer Of Spaces In Romanesque Architecture. Schneider Peter., Wulf-Rheidt, Ulrike (Ed.). *In Book: Licht-Konzepte In Der Voormodernen Architektur*, s. 305-321. Regensburg: Schnell & Steiner.

James, Jamie. (1996). *Pop Art*. Singapur: Phaidon Press.

John Talbot tarafından 15. yüzyılda hazırlanan “Talbot Shrewsbury” kitabındaki minyatürlerden örnek. Figürlerin kol bacak gibi eklem yerleri incelendiğinde kavisler göze çarpmaktadır. Erişim: 14.09.2019.
<https://julianharrison.typepad.com/.a/6a013488b55a86970c01b7c7d3afe1970b-pi>

Kaba, Fethi. (2014). Çizgi Filmlerde Grafik İfade ve Konu Açısından Kültürel Etkiler: Türk Çizgi Film Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8 s. 163-181.

Katil tavşan tasvirli el yazması. Erişim: 05.09.2019.
<https://jonkanekojames.com/2015/05/why-are-there-violent-rabbits-in-the-margins-of-medieval-manuscripts/>

Kavrayan, Çiğdem. (2019). Çağdaş Sanat ve Kimlik: Grayson Perry Eserleri Üzerinden Bir İnceleme. *İnsan&İnsan Dergisi*, 19, s. 63-77.

Kaya, Sedat. (2012). Ebru Sanatının Çocuklar Üzerindeki Rolü ve Düzce İstiklal Ana okul Örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 5, s. 54-70.

Kınık, Mustafa., Topaklı, Asım. (2012). Levni Minyatürlerinde İllüstrasyon. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 5, s. 71-85.

King, King. (2014). Bayeux Duvar Halısı 1066 - 77. Stephen Farting (Ed.). *Sanatın Tüm Öyküsü*, s. 110-111. Çin: Hayalperest Yayınevi.

Kireççi, Ümit (2018). Çizgi Romanın Tarihçesi. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Çizgi Roman Kitabı*, s. 39-51. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Klasik çizgi roman panellerinde okuma sırasına göre yönler (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 41.

Kodexs Argenteus, Got diline çevrilmiş 6. yüzyıldan kalma el yazması. Erişim: 05.09.2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Codex_Argenteus

Konak, Ruhi. (2014). Minyatür Sanatında Boşluk ve Mekân Anlayışı. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 7, s. 34-54.

Konuşma sırasında zamanlama. Erişim: 28.10.2019. <https://popula.com/2018/12/16/the-squatter/>

Kopf, Johannes., Linchinski, Dani. (2012). Digital Reconstruction Of Halftoned Color Comics. *Transactions On Graphics*, 31, s. 1-10.

Küçükali, Rıdvan., Taşgın, Zeynep. (2018). Bilim Tarihine Katkısı Yönüyle Parşömen Kâğıdı / The Contribution Of "Parchment Paper To The History Of Science. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, s. 131-140.

Latham, Sean ve Rogers, Gayle. (2015). *Modernism: Evolution of an idea*. London and New York: Bloomsbury Academic Publishing.

Le Goff, Jacques. (2019). *Orta Çağ Batı Uygarlığı* (H. Güven ve U. Güven, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Le Troisième Testament. Erişim: 03.12.2019. <https://www.glenat.com/24x32-glenat-bd/le-troisieme-testament-tome-01-9782723423250>

Lea, Derek. (2009). *Creative Photoshop Cs4 Digital Illustration And Art Techniques*. Amsterdam: Elsevier, Focal Press.

Legenda Aurea resimli kitabının sayfalarından. Erişim: 26.11.2019.

<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=958&CollID=21&NStart=49>

Leonard, Neil ve Ambrose, Gavin. (2015). *Tasarım İçin Araştırma* (B. Bayrak, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınevi.

Liber Floridus isimli kitabın Apocalypse kısmının sayfalarından. Erişim: 03.12.2019.

https://i.servimg.com/u/f86/13/63/66/39/bd_lib10.jpg

Liber Floridus. Erişim: 03.12.2019. https://fr.wikipedia.org/wiki/liber_floridus

Lucky Luke ve çizgi romandaki diğerkarakterler. Erişim: 12.11.2019.

https://s3.amazonaws.com/gs-geo-images/6423208b-3931-4a81-9568-6f5ef4fbed92_1.jpg

M.Ö. 1250 yılında hazırlandığı tahmin edilen ve Dünya'daki en eski elyazmalarından biri olan Ani Papirüsünün, Mısır Ölüler Kitabı'nda yer alan ve ölüm sonrası yaşamı anlatan kısmından bir bölümün parçası. Erişim: 21.08.2019.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Bookofthedead-blackbg.jpg>

M.Ö. 570 yılına tarihlenen Perseus tasvirli korint seramik vazo. Erişim: 21.08.2019.

<https://tr.pinterest.com/pin/467037423839625857/?lp=true>

M.S. 180 yılına tarihlenen Roma lahiti üzerindeki rölyef tasvirler, The J. Paul Getty Müzesi. Erişim: 21.08.2019. <https://blogs.getty.edu/iris/ancient-rome-low-and-high>

Marchese, Francis. (2014). The Gothic Cathedral: An Immersive Information Visualization Space. *18th International Conference On Information Visualisation*, Paris. 220-224.

Materials And Techniques Of Manuscript Production. Erişim: 14.10.2019.

<http://web.ceu.hu/medstud/manual/mmm/ruling.html>

Mccloud, Scott (2019). *Görünmez Sanat Çizgi Romanı Anlamak* (M. C. Ülgen, Çev.). İstanbul: Sırtlan Kitap.

Medieval Speech Bubbles. Erişim: 26.10.2019.

<https://medievalbooks.nl/2015/01/23/medieval-speech-bubbles/>

Medievalism. Erişim: 17.09.2019. <https://en.wikipedia.org/wiki/medievalism>

Meriç, Övünç. (2017). Duvardaki Şen Direniş: Graffiti Başka Bir Dünya Tahayyülü Sunabilir Mi?. *Intermedia International Peer-Reviewed E-Journal Of Communication Sciences*, 4, s. 141-154.

Metz Katedralindeki garip varlıkların resimlenmesi, günümüz süper kahraman ya da bilim kurgu temalı çizgi romanlardaki melez, mutantlarla benzeşmektedir. Erişim: 09.09.2019. <https://i.pinimg.com/474x/3f/5a/82/3f5a825854b4271991c1f93c648a3791--the-french-art-medieval.jpg>

Minyatür tekniği kullanılarak yapımların yorumlanması. Solda: Star Wars. Erişim: 23.10.2019. <https://tr.pinterest.com/pin/235876099205033550/?nic=1a>. Sağda: Game of Thrones. Erişim:23.10.2019. <https://winteriscoming.net/2019/07/31/this-fan-made-medieval-style-manuscript-for-the-bells-is-hilarious/>

Moran, Dermot (1998). Platonism Medieval. Craig, Edward (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, s. 431-439. London and New York: Routledge Press.

Nicolas de Lyre isimli kitabın sayfalarından. Erişim: 26.11.2019. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8514430b/f89.image.zoom>

Norris, Craig. (2009). Manga, Anime And Visual Art Culture. Yoshio, Sugimoto (Ed.). *The Cambridge Companion To Modern Japanese Culture*, s. 236-260. Cambridge: Cambridge University Press.

Notre Dame katedralindeki “Kutsal Krallar” isimli vitray çalışmasından kesit. Erişim: 26.11.2019. https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcS6Lef_scx9XuzqqYjyPLGUC08-SrEjCiCjmzuQ5GSgp4SBa694Z

Orta Çağ felsefesi: 23.09.2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_%C3%87a%C4%9F_felsefesi

Osamu Tezuka’nın “Astroboy” isimli mangasından örnek. Erişim: 12.11.2019. <https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcSy1o4G7msnyqPlth7bkiZ2HqG8kyvXZR6w7uy9ydPWKMEmMk23>

Owen Jones tarafından 1861 yılında tasarımı yapılarak basılmış bir Zebur sayfası örneği. Kromolitaografi ile hazırlanmış Orta Çağ temalı çalışma. Erişim: 16.09.2019. <http://www.lib.udel.edu/ud/spec/exhibits/color/lithogr.htm>

Özgül, Oktay. (2011). Sümer Sosyal Hayatında Eğitimin Yeri Ve Önemi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, s. 401-414.

Öztekin, Mehmet Korkut (2017). Sanatsal Üretimde Ve Görsel Anlatıda Biçim Ve İçerik Ortaklığı Üzerine Bir Örnek: Dave Mckean/ Neil Gaiman'ın Mr.Punch-Komik Bir Trajedi Ve Trajik Bir Komedi Adlı Grafik Romana Bakış. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 109-125.

Panofisky, Erwin. (1995). *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe* (E. Akyürek, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Panofisky, Erwin. (2014). *İkonoloji Araştırmaları*, (Orhan Düz, Çev.). Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Paris Notre Dame Katedralinden vitray örneği. Erişim: 12.09.2019.

<http://www.mountainsoftravelphotos.com/France%20%20Paris/Paris%20Notre%20Dame/slides/Paris%2026%20Notre%20Dame%20Inside%20Stained%20Glass%20Windows.jpg>

Paris, Disneyland'taki uyuyan güzel vitrayları. Erişim: 30.10.2019. https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcT1NAkTGri0Cd8P56ZNk6vs9Hrj_ULYt66NpELubi2oUv9BjIVY

Paris-Popa, Andreea. (2018). Breaking The Contract Between God And The Visual-Literary Fusion: Illuminated Manuscripts, William Blake And The Graphic Novel. *American, British And Canadian Studies*, 30, s. 133-152.

Parton, James. (1877). *Caricature And Other Comic Art In All Times And Many Lands*. New York: Harper And Brothers Books.

Patterson, Lee. (1990). On the Margin: Postmodernism, Ironic History, and Medieval Studies. *The University of Chicago Press Journals*, 65, s. 87-108.

Pierre Marechal of Rouen (Rouen'li Pierre Marechal) 'in 1567 tarihli iskambil kağıdı çalışmaları. Bu illüstrasyonlar günümüz oyun kâğıtlarında halen kullanılmaktadır. Erişim: 16.09.2019. <https://www.wopc.co.uk/images/subjects/history/early-anglo-french.jpg>

Piksel ve vektör görüntülerin aralarındaki çözünürlük farkları.

Prosperi, Louis J. (2010). *Comic Books And Graphic Novels:The Undiscovered Medium*, (Yayımlanmamış Bitirme Tezi). Roosevelt University, Chicago.

Raimundus Lullus el yazması. Thomas Le Myésier'nin "Brevisculum Ex Artibus Raimundi Lulli Electum" el yazması (1321-1336). Erişim: 20.11.2019.
<http://bibliodyssey.blogspot.com/2006/10/manuscript-castle.html>

Reims Katedrali. Erişim: 09.09.2019. <https://9968c6ef49dc043599a5-e151928c3d69a5a4a2d07a8bf3efa90a.ssl.cf2.rackcdn.com/352447-8.jpg>

Sağlam, Mehmet Süleyman. (2017). *Türk İllüstrasyonuna Minyatürün Etkisi Ve Çağdaş Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Grafik Ana Sanat Dalı. Ankara.

Saint Louis Bible, Golden Haggadah, Bible de Maciejowski Erişim: 29.04.2020.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/Morgan_Bible_10r.jpg,
<https://richardmcbec.com/writings/jewish-art-before-1800/item/golden-haggadah-a-unique-methodology>, <http://ica.themorgan.org/>

Sarıkavak, Namık Kemal. (2014). *Kaligrafik ve Tipografik Deneyisel Tasarımlar*. İstanbul: Grafik Kitaplığı.

Scriptorium. Erişim: 14.10.2019. https://en.wikipedia.org/wiki/scriptorium#cite_note-31

Serdar Dinçer, Pınar. (2016). El Yazmasının Kökeni ve Terminoloji Önerileri. *İdil Dergisi*, 5, s. 931-940.

Serkan, İliden. (2009). Tahrip Olmuş El Yazmalarının Onarım Ve Tedavi Teknikleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 65-87.

Sesin yazınsal halde anlatımına örnek. Erişim: 04.11.2019. <https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/51fQVQMPXBL.jpg>

Sesin yazınsal halde anlatımına örnek. Erişim: 04.11.2019.
<https://www.sitepoint.com/why-the-humble-speech-balloon-will-transform-our-future-uis/>

Shrek filminin açılış kısmına örnek. Erişim: 23.10.2019.
https://www.youtube.com/watch?v=WxDD70F5L_4

Solda Avrupa el yazması eserden gökyüzündeki İsa Erişim: 26.08.2019.
<https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1998.179/>, Erişim: 26.08.2019. Sağda

doğu el yazması Zübbetü't Tevarih'te İsa'nın göğe yükselişi

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/444206>

Solda çağdaş el yazmaları üreten kişisel bir web sayfası. Erişim: 17.09.2019.

<https://illuminations.ca/index.html>. Sağda Orta Çağ el yazmalarındaki motiflerin dijital vektörel halini satan bir web sayfası. Erişim: 17.09.2019.

<https://c8.alamy.com/comp/FGT5BT/medieval-border-ornaments-FGT5BT.jpg>

Solda Filitosa Fransa'daki insan formu menhir, Erişim: 05.09.2019,

<https://p8.storage.canalblog.com/86/19/536936/47569701.jpg>, Sağda Lambeth Palace Kütüphanesinde aziz tasviri. Erişim: 05.09.2019.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mac_Durnan_Gospels_-_Lambeth_Palace_Lib_MS1370_f170v_\(John\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mac_Durnan_Gospels_-_Lambeth_Palace_Lib_MS1370_f170v_(John).jpg)

Solda Got fibulası. Erişim: 05.09.2019. <https://www.arsmundi.com/en/artwork/eagle-fibula-replica-253691.html> Ortadaki Durrow el yazmasındaki kartal. Erişim: 05.09.2019.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/99/BookDurrowEagle.jpg>,

Sağda Günümüz Alman devlet arması. Erişim: 05.09.2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_arms_of_Germany#/media/File:Coat_of_arms_of_Germany.svg

Solda kemer ve pencere çizimlerinin dairesel izahı. Ortada Fransa'daki Sens katedralinin cam örneği. Sağda Orta Çağ döneminde kullanılmış dairesel pencere formları (Turani, 2014). Turani, Adnan. (2014). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 238-239.

Solda Nuh'un gemisinin Avrupa tasviri. Erişim: 26.08.2019.

<http://jessehurlbut.net/wp/mssart/?tag=noahs-ark>, sağda Nuh'un gemisinin Orta doğu tasviri. Erişim: 26.08.2019. <https://onsien.files.wordpress.com/2011/07/minids.jpg>. Her iki minyatürde tasvirler, içinde bulunduğu kültür kapsamında betimlenmiştir.

Solda The New Yorker dergisinin Şubat 1925 ilk sayısının kapağı. Erişim: 23.08.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Original_New_Yorker_cover.png, sağda Nisan 2019 yılındaki kapağı. Erişim:

23.08.2019. https://media.newyorker.com/photos/5cb7752899f58121fe04e2fb/master/w_727,c_limit/CoverStorySTORY_staake_notredame.jpg

Solda Viyanalı tasarımcı Erwin Puchinger'in tasarlamış olduğu afiş. Erişim: 16.09.2019.

<https://i.pinimg.com/564x/78/92/a8/7892a85b5e0a05b1da8ae9f22cb6ef90.jpg>. Sağda I.

Dünya savaşında çarlık dönemi bir Rus afişi. Afiş Orta Çağ el yazmalarındaki minyatür üslubunu çağrıştıran çizimlerden oluşmaktadır. Erişim: 16.09.2019.

https://gdb.rferl.org/A73B6A0B-D22B-4AB2-A456F2540CB50_AF3_mw1600_q75_s.jpg

Solda: “Let not the World devide those whom Christ hath joined” isimli karikatür. Erişim: 27.11.2019. Soldaki: <https://archive.org/details/caricatureotherc00part/page/98>. Sağda “Charles II. and the Scotch Presbyterians” isimli karikatür. Erişim: 27.11.2019. Sağdaki: <https://archive.org/details/caricatureotherc00part/page/102>

Solda: “The Old English Hexateuch” isimli kitabın sayfalarından, Sağda: “The Holkham Bible Picture Book” isimli el yazması kitabın sayfa örneği. Erişim: 26.11.2019. <https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2014/05/superheroes-true-romance-blood-and-gore.html>

Solda: 9. yüzyılda yaşamış Astronom Abu Ma’shar’ın el yazmasındaki dairesel yüzler. Erişim: 10.09.2019.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84229574/f30.item.r=Ab%C5%AB%20Ma%CA%B> Fshar, Sağda: Rahip Vincent of Beauvais tarafından 15. yüzyılda hazırlanmış el yazmasından Ay ve güneşin yaratılışı tasviri. Erişim: 10.09.2019. <https://discardingimages.tumblr.com/post/145866874658/sun-and-moon-vincent-of-beauvais-le-mirouer>

Soldaki: Doğu minyatür sanatına görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Muhammet Salih Al Hüseyini’ye ait 17. yy. İran minyatüründen. Çekik göz şekilleri sadece İran değil, Selçuklu ve Osmanlı minyatürlerinde de görülmektedir. Erişim: 14.09.2019.

<https://www.flickr.com/photos/125761528@N06/16966760652/>. Sağdaki: Avrupa el yazmalarında görülen yüz anatomisi, göz ve kaş tasviri, Codex Manesse 14. yy. Zürih. Erişim: 14.09.2019. <https://www.ziereisfacsimiles.com/fileadmin/facsimile/images/110n/codex-manesse-facsimile-1827599c55aab7b0.jpg>

Songs Of Innocence And Of Experience. Erişim: 27.10.2019. <https://www.britannica.com/topic/songs-of-innocence>

Songür Dağ, Elif. (2015). *İllüstrasyonun İkinci Altın Çağı*. İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık.

Speculum Humanae Salvationis (14. yüzyıl) isimli el yazmasındaki figür örnekleri. Erişim: 26.01.2020. <http://manuscriptminiatures.com/search/?manuscript=4904>

Srivastava, Varika. (2016). Graphic Novels: Visual Narrative Theory And Its Pedagogical Relevance. *International Journal Of English Language, Literature and Translation Studies*, 3, s. 590-598.

St Winchester incilindeki Davut'un yaşamını anlatan bölümlerin örnek sayfaları incelendiğine karelerle ayrılmış sahne örgüsü ve ardışık anlatım söz konusudur. Bu yüzden Orta Çağ el yazmalarındaki bazı sayfa düzenleri çizgi romanların anlatım üsluplarına benzemektedir. Erişim: 09.09.2019. <https://www.khanacademy.org/humanities/medieval-world/romanesque1/a/the-morgan-leaf-from-the-winchester-bible>

St. Albans Zebur'unun süslemeleri başlangıç harfleri. Erişim: 09.09.2019. <https://i.pinimg.com/originals/79/13/c0/7913c03f9a38261b64f826ada3b1b9d8.jpg>

St. John incilindeki minyatürler. Erişim: 26.08.2019. <https://www.saintjohnsbible.org/Products/CategoryCenter/STJB!FP/Featured-Prints.aspx>

Stora Hammer Dikili taşı, Gotland/İsveç. Erişim: 05.09.2019. <https://bavipower.com/blogs/bavipower-viking-blog/viking-picture-stones-explained-part-2>

Storyboard çalışması. Erişim: 04.11.2019. <https://tr.pinterest.com/pin/429249408204605753/?lp=trues>

Superheroes, True Romance, Blood And Gore. Erişim: 12.11.2019. <https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2014/05/superheroes-true-romance-blood-and-gore.html>

Sutton Hoo'da bulunmuş para kesesi ve üzerindeki figür ve motifler. Erişim: 05.09.2019. https://theheritagetrust.files.wordpress.com/2014/01/ps269095_1.jpg

Tarih öncesi canlılarının ve dinazorlar tasvirlerinin kullanıldığı bir ansiklopedi. Erişim: 23.08.2019. <https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/A1sJgc-1zuL.jpg>

Taş Alicenap, Çiğdem. (2014). Yerelden Evrensele Japon Anime ve Manga Sanatı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7, s. 31-60.

Tenten karakteri ve çizgi romandaki diğer karakterler. Erişim: 12.11.2019. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/b/b3/Tintin-mainCast.png>

Tex isimli çizgi roman serisinin iç sayfalarına örnek. Erişim: 12.11.2019.

<https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcQz7ykWb4niWnxrMhsK19LBMwoHsN3ewg-RIVmshmYk6wksrROK>

Teymur, Aydın. (2017). *Basın İlanlarında İllüstrasyonun Görsel İletişim Tasarımı Açısından İncelenmesi ve Uygulama Çalışmaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı. İstanbul.

Tez, Zeki. (2018). *Yasaklı Sanat Olarak Minyatür, Resim ve Grafik Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

The New Yorker dergisinin II. Dünya savaşı temalı kapağı. Erişim: 17.09.2019.

<https://i.pinimg.com/originals/1c/7e/af/1c7eaf8e76f941785c347c0b0f5dad8.jpg>

The Queen Mary Plaster (1310-1320) isimli el yazmasındaki olayların panellerle anlatımına ve konuşma alanlarına örnek. Erişim: 26.11.2019.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Queen_Mary_Psalter_\(1310-1320\)_-_BL_Royal_MS_2_B_VII](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Queen_Mary_Psalter_(1310-1320)_-_BL_Royal_MS_2_B_VII)

Theodore Mayerne'nin "Pictoria, sculptoria et quae subalternarum artium" isimli notlardan renkler. Erişim: 14.02.2020.

<https://britishlibrary.typepad.co.uk/digitisedmanuscripts/2014/07/the-colourful-career-of-sir-theodore-de-mayerne.html>

Thilly, Frank. (2000). *Felsefenin Öyküsü 1. Cilt, Yunan ve Orta Çağ Felsefesi* (İ. Şener, Çev.). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

Thorel, Florent. (2016). *La Représentation Du Moyen Age Dans La Bande Dessinée: Le Moyen Age En Bande Dessinée Et Son Utilisation Dans L'enseignement*. Riga: Editions Universitaires Européennes.

Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau eserin renk şemalarını gösteren sayfalarından bir örnek. Erişim: 14.02.2020.

<https://www.thisiscolossal.com/2014/05/color-book/>

Traité des couleurs servant à la peinture à l'eau eserindeki renklerin pantone şeması.

Erişim: 14.02.2020. <http://www.artspecialday.com/9art/2016/08/30/una-guida-pantone-ante-litteram/>

Très Belles Heures de Notre-Dame sayfa örneği. Erişim: 10.09.2019.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84496839/f198.image>

Troisième testament isimli çizgi romanın minyatürlerden oluşmuş panelleri. Erişim: 03.12.

Turani, Adnan. (2014). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ukrayna'da 2013 yılında yapılmış Tustan kültürünü yaşatma amaçlı bir Orta Çağ festivaline ait etkinlik görüntüsü ve minyatürlü afiş çalışması. Erişim: 16.09.2020.

<http://www.nieznaukraina.pl/en/1680/tu-stan-festiwal-sredniowiecza/>

Uta kodeksi. Kodeksin Meryem'e sunulması tasviri. Erişim: 06.09.2019.

<https://brewminate.com/wp-content/uploads/2018/01/012718-58-Ottonian-Art-History.jpg>

Utrecht Psalter'in sayfalarına bir örnek. Sayfa düzeni 3 sütunla bölünerek, sayfanın üst ve altlarında olay minyatürlerle anlatılmaktadır. Bu tür sayfa düzenlerine günümüz illüstrasyonlu kitaplarda da rastlamaktayız. Erişim: 06.09.2019.

<https://blogs.bl.uk/.a/6a00d8341c464853ef022ad3bab916200b-500wi>

Ülgen Pınar., Çetin Ünal, Banu. (2019). Orta Çağ Avrupası'nın Bir Bilinmeyi: Otto Rönesansı. *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, 12 s. 231-258.

Vanderbeke, Dirk. (2019). Graphic Narratives As Non-Fiction In The Late Middle Ages And Early Modern Era. *Image Text*, 11, s. 1-48.

Varol Ergen, Elif. (2015). Yeni ve Bağımsız Bir Sanat Deneyimi Olarak Pop Sürrealizm. *Art-Sanat Dergisi*, 3, s. 173-180.

Verona'da bulunan "Passio Sancti Georgii" isimli el yazması eserdeki Hristiyan azizi olan St. George'un mitolojik bir yaratık olan ejderha ile savaşı. Ejderha ile savaş birçok eski efsanelerde kendisine yer bulmuştur. St. George sonradan Hristiyan olan eski bir Romalıdır, bu nedenle antik dünya karakteridir. Erişim: 04.09.2019.

https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_George_and_the_Dragon

When Was The Printing Press Created? A Brief History Of A Crucial Invention. Erişim: 14.10. <https://www.printpeppermint.com/learn/when-was-the-printing-press-created-a-brief-history-of-a-crucial-invention/>

Will Eisner'in belirlemiş olduğu panellerin içerisine odak noktalarına göre figür yerleşim şeması örneği. (Eisner, 2000).

Eisner, Will. (2000). *Comics & Sequential Art*. Florida, Abd: Poorhouse Press. s. 151.

William Blake'in şiir kitabının sayfalarından örnekler. "Songs of Innocence" isimli şiirin sayfa tasarımı. Erişim: 27.11.2019. <https://cdn.britannica.com/30/129330-050-D2FB4CB7/The-Lamb-edition-Songs-of-Innocence-William.jpg>,
<https://daily.jstor.org/william-blake-radical-abolitionist/>

Winterbach, Hougaard. (2006). Heroes And Superheroes: From Myth To The American Comic Book. *The South African Journal Of Art History*, 21, s. 114-134.

Yağlı, Ali. (2018). Çizgi Romanlarda Kullanılan Bazı Semboller ve Beden Dili. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 5, s. 1437-1445.

Yargılama günü rölyefi. El yazması eserlerdeki minyatür formları ve yerleşim Romanesk dönemin heykel ve kabartma tekniğinde uygulanmıştır. Saint-Foy Kilisesi, Conques, Fransa. Erişim: 09.09.2019.
https://study.com/cimages/videopreview/sample_01015711_174646.jpg

Yıldız, Şerife. (2015). Gotik Dönem Mimarisi ve Dönem Giysi Tasarımlarına Etkisi. *International Journal Of Sport Culture And Science*, 3, s. 247-258.

Yoon, Hyejin., Malecki, Edward. (2009). Cartoon Planet: Worlds Of Production And Global Production Networks In The Animation Industry. *Industrial And Corporate Change*, 19, s. 239-271.

Young Romance çizgi roman serisinde pop art etkiler. Erişim: 12.11.2019.
<https://www.sequentialcrush.com/blog/2015/06/serious-topics-in-1970s-romance-comics>

Yukarıda geleneksel japon resim örneği olan parşömene çizilmiş "Choju Giga". Erişim: 12.11.2019. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ee/Chouju_thief.jpg,
Aşağıda "Heisei Tanuki Gassen Ponpoko" isimli 1994 yılı yapımı animede goblin geçit töreni bölümünden örnek. Erişim: 12.11.2019. <https://720p-izle.com/detay/heisei-tanuki-gassen-ponpoko-hd.html>

ETİK BEYANI

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tez/Sanat Çalışması Raporu Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu Tez/Sanat Çalışması Raporunda,

- Tez/Sanat Çalışması Raporu içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- bu Tez/Sanat Çalışması Raporunun herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir Tez/Sanat Çalışması Raporu çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

08/10/2020

Bayram Bozhuyuk

Sanatta Yeterlik Tezi Orijinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

Güzel Sanatlar Enstitüsü

Tez/Sanat Çalışması Raporu Başlığı: Yukarıda başlığı verilen Tez/Sanat Çalışması Raporumun tamamı aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile Tez Danışmanım tarafından kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Raporlama Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı (%)	Gönderim Numarası
12.10.2020	158	224213	14.07.2020	%7	1412842356

Uygulanan filtreler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez/Sanat Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. (12.10.2020)

Bayram Bozhüyük

Öğrenci No.: N17143229

Anasanat/Anabilim Dalı: Grafik

Program (işaretleyiniz): Sanatta Yeterlik

Yüksek Lisans	Sanatta Yeterlik	Bütünleşik Doktora	Doktora
	x		

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Doç. Elif ERGEN, İmza)

Proficiency in Art Thesis Originality Report

HACETTEPE UNIVERSITY

Institute of Fine Arts

Title :

The whole thesis/art work report is checked by my supervisor, using Turnitin plagiarism detection software taking into consideration the below mentioned filtering options. According to the originality report, obtained data are as follows.

Date Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defence	Similarity Index (%)	Submission ID
12.10.2020	158	224213	14.07.2020	%7	1412842356

Filtering options applied are:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read the Hacettepe University Institute of Fine Arts Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations, I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge. I respectfully submit this for approval. (12.10.2020)

Bayram Bozhuyük

Student No.: N17143229

Department: Graphic

Program/Degree (please mark): Proficiency in Art

Master's	Proficiency in Art	PhD Joint	Phd
	x		

SUPERVISOR APPROVAL

APPROVED

(Assoc. Prof. Elif ERGEN Signature)

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversite'ye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin/raporumun tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalara (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin/Sanat Çalışması Raporunun kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin/sanat çalışması raporumun tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde/sanat çalışması raporumda yer alan, telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversite'ye teslim etmeyi taahhüt ederim. Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge* kapsamında tezim/sanat çalışması raporum aşağıda belirtilen haricinde YÖK Ulusal Tez Merkezi/ H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- ☐ Enstitü/ Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ertelenmiştir. (1)
- ☐ Enstitü/ Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- ☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

08/10/2020
Bayram Bozhüyük

*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge

(1) Madde 6.1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmasını ş ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7.1. Ulusal çıkarılan veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü teziere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

Tez Danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.